

**ХУДОЖНЯ КОМУНІКАЦІЯ  
У ВІРТУАЛЬНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ:  
ЗМІСТ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ  
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ**

Методичний посібник



НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ  
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ

**ХУДОЖНЯ КОМУНІКАЦІЯ У ВІРТУАЛЬНОМУ  
МЕДІАПРОСТОРИ:  
ЗМІСТ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ  
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ**

**Методичний посібник**

**Івано-Франківськ  
«НАІР»  
2024**

УДК 374, 159.922; 159.922.6

X 98

DOI <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-95-6-2024-108>

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 11 від 31 жовтня 2024 р.)*

**Рецензенти:**

**Філіпук Н. О.**, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

**Шахрай В. М.**, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання НАПН України

**Авторський колектив:**

Комаровська О. А. (Передмова; 1. 1; 1. 2; 2. 1; Резюме), Власова В. Г. (1. 4; 2. 2), Миропольська Н. Є. (1. 5; 2. 4), Ничкало С. А. (2. 3), Руденко І. В. (1. 3).

- X 98** Художня комунікація у віртуальному медіапросторі: зміст та організація естетичного виховання учнівської молоді: методичний посібник / Комаровська О. А., Власова В. Г., Миропольська Н. Є., Ничкало С. А., Руденко І. В.; за ред. О. А. Комаровської. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. 108 с.: Іл.

ISBN 978-617-8011-95-6

У посібнику розглянуто поняття художньої комунікації та її естетико-виховний потенціал у закладі загальної середньої освіти, віртуальний художньо-освітній медіа простір, форми дистанційного навчання мистецтва. Актуалізовано проблему ціннісних орієнтирів під час війни, питання україноцентризму змісту і методики навчання різних видів мистецтва із урахуванням можливостей і ризиків дистанційної комунікації.

Для вчителів мистецтва, викладачів закладів вищої освіти, методистів системи післядипломної мистецько-педагогічної освіти, студентів мистецько-педагогічних спеціальностей, всіх зацікавлених.

На обкладинці: твори ліцеїстів Херсонського Таврійського ліцею Херсонської міської ради

УДК 374, 159.922; 159.922.6

ISBN 978-617-8011-95-6

© Інститут проблем виховання, 2024

© Авторський колектив, 2024

## ЗМІСТ

|  |     |
|--|-----|
| <b>ПЕРЕДМОВА: вихідні позиції для організації художньої комунікації у віртуалізованому освітньому просторі</b>                         | 4   |
| <b>1. ХУДОЖНЯ КОМУНІКАЦІЯ У ВІРТУАЛЬНОМУ МЕДІА ПРОСТОРИ: ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ</b>  | 13  |
| 1.1. Практико орієнтовані аспекти віртуальної художньої комунікації в естетичному вихованні учнівства<br>( <i>Комаровська О. А.</i> )  | 13  |
| 1.2. Досвід трансформації художньої комунікації у воєнних реаліях в умовах дистанційного навчання<br>( <i>Комаровська О. А.</i> )      | 28  |
| 1.3. Естетико-виховний потенціал віртуальної художньої комунікації в образотворчій діяльності:<br>( <i>Руденко І. В.</i> )             | 35  |
| 1.4. Особливості організації дистанційного навчання мистецтва<br>( <i>Власова В. Г.</i> )  | 39  |
| 1.5. Аудіальна театральна комунікація в медіа просторі закладу освіти: виховний аспект<br>( <i>Миропольська Н. Є.</i> )                | 48  |
| <b>2. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ХУДОЖНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ</b>  | 58  |
| 2.1. Організація художньої комунікації в навчальному змісті уроків з мистецтва<br>( <i>Комаровська О. А.</i> )                         | 58  |
| 2.2. Естетичне виховання учнівської молоді в умовах інформаційного суспільства<br>( <i>Власова В. Г.</i> )                             | 70  |
| 2.3. Соціокультурний та освітній контексти естетичного виховання українських школярів у цифровому просторі<br>( <i>Ничкало С. А.</i> ) | 82  |
| 2.4. Театральний медіа простір у старшій школі. Практика реалізації змісту навчання мистецтва<br>( <i>Миропольська Н. Є.</i> )         | 90  |
| <b>ПІДСУМУЄМО.</b>   | 107 |

## **ПЕРЕДМОВА:** **вихідні позиції для організації художньої комунікації** **у віртуалізованому освітньому просторі**

Нині весь цивілізований світ розв'язує чимало проблем, спричинених вимушеним переходом в онлайн спілкування, у зв'язку з чим неминуче утворюється якісно інший освітній простір. Аксиоматично, що цей простір багато в чому визначає потенційні магістралі розвитку освіти в найближчому майбутньому [1; 4, С. 43]. Пригадаємо: ще в середині минулого століття А. Моль (*Теорія інформації та естетичне сприйняття*, 1966) стверджував, що найважливішим аспектом відображення науковим пізнанням зовнішнього світу стає обмін інформацією, причому в такому обміні «саме людині відведено місце у матеріальному Всесвіті»; гуманітарні науки розпочнуть активне вивчення взаємодії людини з рештою світу; а власне мистецька сфера, передусім феномен естетичного сприйняття світу постає найцікавішою, хоча і доволі складною, площиною такої взаємодії.

Посібник, який тримає в руках читач, актуалізує проблеми естетичного виховання учнівської молоді з урахуванням соціокультурної і політичної ситуації в Україні. Насамперед йдеться про учнів підліткового і старшого шкільного віку, що найбільш усвідомлено і гостро відчують негативні впливи цієї ситуації, в якій до того ж неминуче посилюється віртуальне спілкування суб'єктів освітнього процесу, народжуються нові форми здобуття освіти, а також нові форми побутування мистецтва як засобу комунікації та об'єкту опанування.

В умовах підступно розв'язаної агресором війни проти нашої держави на часі питання інформаційної безпеки. Культура, мистецтво і мистецька освіта тут відіграють важливу, а часто й вирішальну роль, впливаючи через твори мистецтва на духовну сферу, цінності.

На перший план нині як ніколи виходять аспекти зв'язку мистецтва і суспільного життя, мистецтва і політики, які необхідно вивчати, аналізувати, моніторити, оперативно розв'язувати і роз'яснювати. Адже мистецтво завжди визнавалось потужним джерелом формування загального світогляду крізь призму світогляду художнього, а отже є стимулом розвитку критичного мислення особистості, яка здатна адекватно оцінювати і використовувати мистецьку інформацію. В цьому плані мистецька освіта

перетворюється на інструмент інформаційної війни і є гарантом світоглядної безпеки. Зростає її значущість у підтримці духу нації, патріотичному підйомі, який відчуває вся наша країна.

Український віртуальний медіапростір наповнюється творами патріотичного змісту, вплив яких на суспільну свідомість українців неймовірний. Принципово нові виклики постають перед мистецькою освітою в напрямі захисту національної культури, яка потерпає від воєнно-насильницьких дій: руйнується архітектурне обличчя України, знищуються музеї, театри, концертні установи. Гинуть митці. Отже, на часі кардинальне переосмислення впливу культури і рф та її реального – руйнівного – значення для нас.

Розвиток мережі Інтернет, стрімке поширення інформації в соціальних мережах, яке долає кордони в її здобутті та опрацюванні, загальна цифровізація суспільного і особистого життя, – усе це реалії освіти, мистецької зокрема.

Проте в умовах суттєвого розширення сфери впливу медіа на особистість поряд із позитивними тенденціями комунікації людей у віртуальному просторі не слід недооцінювати ризики квазімистецького медіа контенту, що містить антицінності – нав'язування загрозливих смислів насилля, розпалювання ворожнечі, спотвореного тлумачення національних культурних цінностей, нівелювання міжособистісного спілкування тощо.

Наукова спільнота мобільно реагує на нові освітні реалії, зокрема аналізуючи їхні віртуальні можливості в різних галузях знання (С. Белозеров, В. Биков, І. Дичківська, Ю. Зінченко, Н. Лупак, О. Огієнко, М. Смульсон та ін.).

Актуалізація використання віртуального медіа простору в освіті розпочалась не сьогодні, оскільки в принципі є викликом часу, результатом глобалізації життя, а отже відповіддю на освітні потреби. В Законі України «Про освіту» однією з найсуттєвіших ключових компетентностей здобувачів освіти різного рівні є компетентність інформаційно-комунікаційна, яка якнайщільніше пов'язана з культурною. Компетентнісний потенціал мистецької освіти передбачає здатність і уміння педагогів та учнів виявляти і використовувати естетичний складник медіа простору.

Педагогічна практика також пропонує нові форми проведення уроків, використання для цього соцмереж та Інтернет ресурсів. У тому ж віртуальному медіапросторі відбувається активне спілкування вчителів мистецтва, які обмінюються методичними матеріалами.

Однак, на тлі беззаперечних позитивних напрацювань, віртуальний медіапростір стосовно навчання мистецтва наповнюється більшою мірою стихійно, а отже потребує аналізу з позиції змісту і методики мистецької освіти та з погляду мистецтвознавства, здійснення психолого-педагогічної експертизи.

Поки недослідженим залишається аспект проблеми, що актуалізує виховання у школяра мобільності як здатності орієнтуватися і самовизначатися в складному медіапросторі, тобто формування компетентності осмислення і керування власними емоціями та цінностями.

Крім того, очевидним є той факт, що вчитель з різних причин не завжди готовий своєчасно коригувати художню комунікацію у віртуальному медіа просторі і водночас бути для учнів авторитетним джерелом пізнання мистецтва з використанням його можливостей.

Гостро постає й питання ставлення учнівства до культурного різноманіття світу поряд із проблемами національно-патріотичного виховання саме в контексті віртуальної художньої комунікації; зокрема нині переоцінюються питання міжкультурної толерантності, що також потребують аналізу з позиції сьогодення.

Таким чином, ми є свідками загострення *суперечностей*, які потребують нагального усунення, а саме між:

- зростанням ролі мистецтва для інформаційної безпеки та інформаційного просвітництва суспільства, швидко змінюваною соціокультурною і політичною ситуацією, що породжує новітні мистецькі форми, та недостатньою оперативністю в їх осмисленні й системному запровадженні в освітній процес;

- відносно усталеним змістом навчання мистецтва учнівської молоді і нагальністю прискорених темпів переоцінювання цінностей, що стихійно відбувається в суспільстві як відповідь на сьогодення, на що мобільно реагує віртуальний медіа простір, відзначений і позитивними тенденціями, і ризиками;

- напрацюваннями теорії і практики естетичного виховання в ЗЗСО, що безумовно носять позитивний характер, і потребою в розробленні нових методичних підходів до естетичного виховання учнівської молоді і підготовки вчителів до цього процесу в умовах його інформатизації.

Вихідні позиції для осмислення набутого в останні кілька років методичного і практичного досвіду насправді зафіксовані вже в низці документів ЮНЕСКО, які розроблялись протягом останніх

десятиліть, зокрема це Стокгольмський План дій, прийнятий Міжурядовою Конференцією з політики в галузі культури в інтересах розвитку (Стокгольм, 1998), що був визначений як основоположний документ для всіх ініціатив ЮНЕСКО в галузі культури. Серед основних питань, які стосуються заявленої в цьому посібнику проблематики, – створення інструментів для захисту традиційної культури і фольклору, важливість підтримки регіональних культурних стратегій і міжкультурного діалогу, контролю і самоконтролю всіх суб'єктів культурно-інформаційних процесів стосовно електронних засобів інформації в інтересах юного покоління тощо. Саме цим документом було окреслено план дій ЮНЕСКО на перші десятиліття XXI століття з розвитку освіти і визначено як пріоритет координацію дій різних інституцій та держав. Як відомо, ще з 70-х років XX століття ЮНЕСКО активно підтримує концепцію медіаосвіти, яка в сучасному світі розглядається як процес розвитку особистості за допомогою і на матеріалі засобів масової комунікації (медіа) з метою формування культури спілкування з медіа, розвитку комунікативних здібностей, критичного мислення, здатності повноцінного сприймання, аналізу, інтерпретації й оцінювання медіа текстів, самовираження за допомогою відповідних технічних можливостей тощо. Є чинною та залишається актуальною розроблена ЮНЕСКО ще в 1978 році програма масової медіаосвіти General Curricular Model for Mass Media Education.

Крім того, освітня політика у сфері мистецтва, зокрема щодо виховання художнього світогляду особистості, на міжнародному рівні визначена документами ЮНЕСКО (Дорожня карта мистецької освіти (2006), «Сталий розвиток мистецької освіти для заохочення різноманітності форм культурного самовираження» (2009), Підсумки Другої Всесвітньої конференції мистецької освіти (2010) тощо), де підкреслено значення привласнення особистістю загальнолюдських художніх цінностей для побудови творчо орієнтованого і толерантного в міжкультурному плані суспільства як суспільства культури.

Дослідженням медіапростору (інформаційного простору, інформаційно-комунікаційного простору тощо) присвячено праці Н. Коулдрі (Nick Couldry), А. Маккарті (Anna McCarthy), Г. Маклюєна, Р.Стулса (R. Stults), О. Тоффлера, С. Харрісона, К. Шваба (Schwab K.) та ін. Дослідники відзначають ризики перебігу процесів у віртуальному медіапросторі, передусім, його



маніпулятивність і пов'язані з нею такі негативні соціально-психологічні феномени, як інформаційні злочини, агресії, фобії, психологічні навантаження тощо.

Крім здобутків української педагогічної науки і практики, автори посібника спираються на концептуальні засади процесів реформування загальної середньої освіти – «Нової української школи», а також керуються Законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про культуру», Програмою «Нова Українська Школа» у поступі до цінностей» тощо.

Термін «медіа простір» був уведений в понятійний контент українського наукового і педагогічного середовища ще в 90-х рр. ХХ ст. На думку дослідників (Г. Голованова, С. Грицай, С. Довгаль, Г. Почепцов та ін.), медіапростір – це весь обсяг інформації, що циркулює в інформаційних потоках, і всі засоби трансляції інформації, зокрема бібліотеки, архіви, сховища, ЗМІ, засоби усної комунікації, лекторські зали університетів і академій. Аналізуючи достатньо широкий масив потрактовувань «віртуального», М. Смульсон пропонує під віртуальним освітнім простором розуміти насамперед певний контент в мережах Інтернет, котрий створюється за допомогою програмного забезпечення або ком'ютерних мереж і використовується (або не використовується) з навчальними цілями. А та частина доступного контексту (сайти, курси тощо), з якою взаємодіє конкретний суб'єкт, постає його особистим освітнім простором [3, С. 11], що, безумовно, слід взяти до уваги.

Останніми роками особлива увага прикута до екології інформаційного простору, зокрема в Україні (О. Павлюк та ін.), до взаємин дитини і медіа простору та поведінки дітей у віртуальному медіа просторі (О. Петрунько).

Суттєвого значення набувають дослідження і практичні напрацювання в галузі медіаосвіти і набуття учнями та вчителями медіаграмотності. Зокрема, проблеми медіаосвіти та медіаграмотності досліджуються в галузі журналістики (О. Волошенюк, В. Іванов), психології (П. Карелін, О. Кришовська, Л. Найдьонова, М. Смульсон, О. Стрільчук та ін.). Дотичними до проблеми є питання психологічного захисту і безпеки особистості (М. Слюсаревський, Н. Шишко).

Проблема художньої комунікації і використання віртуального медіапростору в навчанні мистецтва та естетичному вихованні є досить багатоаспектною.

Автори посібника ставлять за *мету* на підставі вивчення сучасної ситуації в освітній сфері виокремити методичні засади естетичного виховання учнівської молоді, використовуючи можливості художньої комунікації у віртуальному медіа просторі. При цьому автори посібника спираються на *концептуальну ідею*, що має бути покладена в основу процесу естетичного виховання учнів на уроках і в позаурочний час, а саме ідею втілення життєвих смислів у художніх образах, котрі пізнаються в різний спосіб художньої комунікації і під час різних видів мистецької діяльності, в тому числі і у віртуальному медіапросторі; а також на *теоретичну позицію* естетики щодо здатності мистецтва перетворювати на художні образи будь-яку актуальну життєву інформацію, котрою оперують митець та реципієнт в інтерпретації подій життя, а отже на трансформацію ставлення до творів мистецтва у ставлення до всіх проявів життя, до яких причетна людина та її діяльність.

Відтак, *вихідними позиціями* є такі:

- в основі естетичного виховання засобами мистецтва завжди лежить художнє пізнання, яке уможлиблюється лише багатоплановою художньою комунікацією. Оптимальним для художньої комунікації є міжособистісний формат спілкування суб'єктів художнього пізнання / освітнього процесу щодо здобуття і опрацювання мистецької інформації;

- об'єктивний перехід освітнього процесу у віртуальний вимір нівелює значну частину міжособистісної комунікації, натомість породжує інші, інноваційні форми, пов'язані з цифровізацією художньо-освітнього медіапростору;

- віртуальний художньо-освітній медіапростір вимагає обґрунтування принципово нових способів комунікації, завдяки яким зберігатиметься вплив емоційного чинника спілкування учнів із мистецтвом і які будуть компенсаторними стосовно втрат міжособистісних чинників;

- віртуальний вимір художньої комунікації спричиняє ризики, пов'язані із педагогічною некерованістю впливів інформації на особистість; разом із тим відкриваються *нові виховні можливості*. У зв'язку з цим потребується посилення уваги до розвитку критичного

мислення учнів; а в структурі естетичної вихованості на перший план виходить формування здатності та умінь естетичного оцінювання;

- специфіка віртуального медіа простору для художньої комунікації суб'єктів естетичного виховання зумовлює специфічне методичне забезпечення, а саме створення іманентних зазначеному простору художньо-інформаційних «подій» для реалізації змісту естетичного виховання засобами мистецтва на уроках і позаурочний час.

- як відповідь на драматичні реалії воєнного часу, необхідною і неминучою стала переоцінка змістового наповнення навчання мистецтва і використання творів різних видів мистецтва в естетичному вихованні, передусім надання цьому процесу *поширеного спрямування на виховання національних цінностей і патріотизму учнівської молоді*, зрештою посилення військово-патріотичного виховання, в якому мистецтво виконує важливу місію.

Художня комунікація, в тому числі і у віртуальному медіа просторі, спрямована на оптимізацію ціннісного становлення особистості, яке безпосередньо пов'язано із формуванням компетентнісної сфери учнів, але передусім культурної та інформаційно-комунікативної компетентності.

Окреслимо ключові дефініції, якими оперуватимуть автори посібника.

**Віртуальний медіа простір** у контексті мистецької освіти та естетичного виховання – це сконструйоване з освітніми цілями спільно учнями та вчителями мистецьке інформаційне оточення, що охоплює різноманітні чинники зовнішнього впливу (освітні Інтернет ресурси, зокрема відеоматеріали, електронні видання, комп'ютерні ігри, кіноіндустрію, соціальні мережі, в яких відбувається спілкування, тощо), які особистість використовує (або не використовує) задля свого розвитку, а також індивідуальні внутрішні характеристики кожного суб'єкта, які визначають цей вплив (ціннісний відбір, спрямованість, способи комунікації тощо) віртуальної інформації на нього.

**Художня комунікація** як засіб естетичного виховання – це багатоскладовий психолого-педагогічний та естетико-мистецтвознавчий феномен, котрий є принциповою умовою пізнання мистецтва, реалізуються через декодування художніх і життєвих смислів художньо-інформаційного простору (зокрема і віртуального медіа простору) та у своєму змісті визначається (спирається та

спрямовується) вже сформованим художньо-ціннісним досвідом суб'єктів комунікації.

Художня комунікація як багатоскладовий процес базується на продукуванні, поширенні, сприйнятті мистецької інформації як міжособистісно, так і через засоби масової комунікації. І як різновид комунікації загалом має розглядатися в декількох ракурсах [2] :

- як комунікація реципієнта з твором мистецтва (художніми образами, створеними митцем); твір постає як джерело художньої інформації; а результатом комунікації є образ-інтерпретація, створена реципієнтом;

- як комунікація реципієнта з митцем – через ті твори, які сприймає та інтерпретує реципієнт; джерелом інформації є митець, який опосередковує її донесення до реципієнта через просторові і часові кордони в художніх образах; цей ракурс комунікації важливий для поглиблення розуміння художнього образу, створеного митцем і закодованого в певних символах-художньо-ціннісних значеннях;

- як комунікація «навколо» творів мистецтва як спілкування реципієнтів між собою – безпосередньо або опосередковано: в дискусіях, обміні враженнями, через критику, мистецтвознавчі публікації, рецензії тощо; в такій комунікації відбувається пізнання мистецтва суб'єктами через прийняття/неприйняття значень «іншого»;

- як комунікація-саморефлексія реципієнта; декодуючи смисли, закладені у твори мистецтва, реципієнт дослухається до власного життєвого і художнього досвіду, зіставляє його з тим, що пізнав, відзначаючи нове для себе, приймаючи або не приймаючи це нове до свого внутрішнього світу.

Ще раз зауважимо: всі виокремлені позиції пов'язані з ціннісною сферою особистості:

- пізнаючи твір, реципієнт занурюється в той образ світу, що художніми засобами втілив митець, який емоційно сприйняв певну життєву ситуацію і запропонував нам унікальне і неповторне її бачення;
- декодуючи закладене митцем, реципієнт створює в уяві власний образ того, що саме він «почув» або «побачив» у творі, збагачуючи авторське трактування власним – з позиції життєвого досвіду, приналежності до національної культури, до певної історичної доби; при цьому реципієнт,

як і митець, дослухається до свого світосприйняття, змін у своїх емоційних станах тощо; спілкуючись з іншими щодо творів, реципієнт стверджується у своїх почуттях і думках, осмислює себе в контексті об'єктивних художніх цінностей і проживає їх, формує в такий спосіб особистісні цінності, які скеровують його подальше художнє пізнання і навіть вчинки, поведінку. Саме тому, щодо всіх позицій, особливо якщо реципієнтом є дитина, молода людина, важливою є грамотна і тактовна організація з боку вчителя коригувальних впливів на ціннісну сферу.

Відповідно, *естетичне виховання у віртуальному медіа просторі* – це естетико-виховний процес, який відбувається в діалозі/художній комунікації суб'єктів під час освоєння мистецької інформації в умовах інформатизації мистецької освіти, результативність якого визначається здатністю особистості здійснювати пошук, інтелектуально та технологічно опрацьовувати, усвідомлено поширювати, створювати інформаційний продукт на підставі сформованих художніх цінностей та розвинутого критичного мислення у сфері мистецтва.

*Суттєвими ознаками* такого процесу є його динамічність, відкритість, множинність інформації і відсутність її єдиного й усталеного джерела, пріоритетність індивідуальної траєкторії поведінки суб'єктів у віртуальному медіа просторі, ситуативність, непередбачуваність, дослідницький характер.

### **Джерела**

1. Берегова О. Культура та комунікація: дискурси культуротворення в Україні ХХІ ст.: монографія. Київ: Ін-т культурології Акад. мистецтв України, 2009. 175 с.
2. Комаровська О. А. Педагогічні аспекти художньої комунікації у віковому ракурсі становлення особистості *Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах*. Матеріали міжн.наук.-практ. конференції 15 грудня 2020 р. Івано-Фр.: “НАІР”, 2020. С. 155-159.
3. Смульсон М. Л. Психологічна характеристика віртуального освітнього простору. Наука и освіта. 2015. № 10. С. 10-15
4. Чумаченко М. О. Дистанційне навчання як відповідь на виклики сучасності: культурномистецький аспект. *Культура і сучасність : альманах*. Київ : ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. №1. С. 43-50.

## **Розділ 1**

# **ХУДОЖНЯ КОМУНІКАЦІЯ У ВІРТУАЛЬНОМУ МЕДІА ПРОСТОРИ: ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ**

## **1.1. Практико орієнтовані аспекти віртуальної художньої комунікації в естетичному вихованні учнівства**

### **Художня комунікація як чинник віртуалізації освітнього простору.**

Як відомо, перші електронні засоби комунікації стали поширюватися понад століття тому завдяки Г. Марконі, М. Лувісу, Н. Теслі та іншим ученим. А однією із перших подій, які сколихнули мистецькій світ, стала пряма радіотрансляція концерту видатного італійського тенора Енріке Карузо для радіоаматорів у 1910 році, яку прямо зі сцени Нью-Йоркської опери здійснював Лі де Форест. До того, у 1906 році в США Ріджиналд Фессенден передав музику, яку слухали на кораблях на відстані понад 80 кілометрів від точки передавання [5, С. 203 та ін.].

Нині ж, зрозуміло, відбуваються істотні зміни в особливостях комунікації людей зі світом і між собою, особливо в тих галузях, у яких міжособистісна комунікація є принциповою умовою існування галузі. При цьому зростає вагомість візуалізованих інформаційних повідомлень різного роду. А це невід’ємно від візуалізації нашого життя загалом. Цей очевидний факт зумовлює й виникнення та побутування різноманіття нових форм самовираження особистості, які також стрімко переводяться у віртуальний формат [8].

Відтак, як уже зазначалося, поглиблюється проблемність естетичного виховання і навчання учнівської молоді мистецтва, тобто тієї сфери, котра вибудовується на різнобічній і багатоаспектній художній комунікації як умови художніх практик, зокрема й тих, що «навчають». До того ж, кожен вид мистецтва сам по собі є комунікаційною системою, володіючи притаманною саме йому семантикою знаків. Тобто, завдяки специфіці мистецтва, навчання мистецтва та естетичне виховання засобами мистецтва неминуче спирається на педагогічно організовану художню комунікацію, оскільки поза нею не може відбуватися в принципі [3], але – парадокс – яка «перешкоджає» сама собі, оскільки все більше вимушено переходить у віртуальний простір.

Розгляд реалій, можливостей і перспектив мистецької освіти у віртуальному просторі, насамперед у дистанційному форматі, передбачає широке охоплення всіх структурних складових, які так чи інакше кореспондують між собою, а саме мистецька освіта:

*по-перше*, є ваговою часткою цілісної системи освіти, яка базується на створенні і опануванні суспільством художніх цінностей; сенс освіти, зокрема і самоосвіти, полягає в тому, що у процесі художнього пізнання завдяки дії психолого-педагогічних механізмів художньої емпатії та рефлексії/саморефлексії цінності об'єктивного художнього простору, які накопичувалися впродовж століть і цілих історико-культурних епох, набувають статусу особистісних цінностей кожної конкретної людини, зумовлюючи її духовний розвиток;

*по-друге*, здійснюється мережею освітніх закладів, серед яких:

а) заклади: вищої мистецької освіти, які готують фахівців у сфері різних видів художньої творчості, істориків і теоретиків мистецтва, культурологів, менеджерів, експертів тощо; ці фахівці і є для мистецької освіти носіями і найпершими трансляторами мистецької інформації, останнім часом – все більше віртуальної за формою;

б) заклади вищої мистецько-педагогічної освіти, які готують викладачів/учителів мистецьких дисциплін для різних ланок освіти, педагогів з художньо-естетичного виховання тощо; такі фахівці, насамперед, і виступають трансляторами між мистецькою інформацією і учнями, при цьому на них покладено досить відповідальну місію перетворення «споживачів» мистецької інформації на суб'єктів освітнього простору;

в) заклади післядипломної освіти – мистецької і мистецько-педагогічної; які спрямовують діяльність на сприяння, зокрема, вчителю в орієнтуванні в тих мистецько-інформаційних потоках, що набирають обертів і які «поглинаються» учнівством;

г) власне заклади, в яких *безпосередньо реалізуються цілі мистецької освіти*, тобто заклади дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти, зокрема і початкової спеціалізованої мистецької освіти; заклади позашкільної і спеціалізованої мистецької освіти виконують функції загально естетичного розвитку дітей засобами різних видів мистецтва і водночас готують найобдарованіших і вмотивованих до обрання професії в мистецтві;

*по-третьє*, заклади культури і мистецтва, зокрема філармонії, концертні і фестивалі агенції, музеї і виставкові зали, театри, бібліотеки, мережа конкурсних змагань, мистецькі майстерні тощо, які успішно виконують завдання мистецької освіти: створюють мистецькі програми і репертуар для дитячо-юнацької та студентської аудиторії, розробляють майстер-класи, просвітницькі екскурсійні маршрути, школи і курси тощо.

Розвиток цифрових технологій, мережі Інтернет, стрімка поширення інформації в соціальних мережах, яке долає кордони в її здобутті та опрацюванні, загальна цифровізація суспільного і особистого життя, – усе це реалії освіти, мистецької зокрема. Завдяки своїй специфіці, мистецька освіта відчуває в цих умовах як *позитивні впливи*, так і постає перед *ризиками*.

*Позитивні впливи* полягають у тому, що значно полегшилось здобуття і поширення мистецької інформації (ознайомлення із творами, енциклопедичними та навчальними ресурсами тощо); стало не лише більш оперативним, а й загалом у багатьох випадках уможливилось спілкування з митцями-сучасниками в соціальних мережах; так само більш мобільним і відкритим стало реагування на оприлюднену мистецьку інформацію та інформацію про мистецтво і мистецькі події; почали створюватися віртуальні мистецькі спільноти за професійними інтересами, з'явилась можливість мобільної гнучкої і вільної дискусії в реальному часі; зникли бар'єри для обміну методичними розробками і науковими відкриттями тощо.

Здобувачі освіти як користувачі мережі Інтернет отримали доступ до збірок музейних колекцій з усього світу, які поступово оцифровуються і стають відкритими і навіть безкоштовними; екскурсійні агенції, які опинились у вирі конкуренції в залученні споживачів, змагаються в розробленні віртуальних екскурсійних турів визначними місцями на мапі світу. Театри і концертні зали завдяки переведенню у цифровий формат вистав і концертів також суттєво і стрімко розширюють аудиторію глядачів і слухачів, ширше і активніше популяризують творчість митців, здійснюють просвітницьку місію, що значно оптимізує здобуття мистецької освіти різними групами її здобувачів; при цьому відбувається освоєння і вдосконалення комунікаційного інструментарію, а отже з'яляються нові способи спілкування «з приводу» мистецтва – освітні платформи, «миттєві» контексти в мережі, онлайн зустрічі, котрі надають можливість саморозвитку за індивідуальною траєкторією.



Таким чином, поступово змінюються як загальні виміри мистецького життя суспільства, що стає все більш глобалізованим і адаптивним до умов, так і власне культура мистецького спілкування. Позитивом все активнішого входження мистецької освіти у віртуальний простір і навпаки – віртуалізації мистецької освіти, є мобільне досягнення високих результатів у збагаченні емоційно-естетичного досвіду, розширенні мистецької ерудиції, загалом – можливостей успішної самореалізації особистості у сфері мистецької творчості, художньої комунікації тощо.

Запровадження цифрових технологій в мистецьку освіту не є чимось кардинально новим для нас. Входження людства в нові реалії, а України – ще й в реалії війни, лише прискорили темпи об'єктивної тенденції. Українські вчителі мистецтва, особливо з початком реалізації концепції «Нової української школи» і затвердженням державних освітніх стандартів, що передбачають як одну із ключових компетентностей інформаційно-комунікативну, використовують ІКТ і для створення власного художньо-інформаційного продукту, і для залучення учнів до пошуку інформації про мистецтво в широкому розумінні та до самопрезентацій творчих досягнень тощо. Використання ІКТ стає необхідним і навіть звичайним у повсякденному розумінні, що використовується авторами практично всіх підручників з мистецтва; учнівство отримало можливість самоконтролю і самооцінювання, наприклад за допомогою онлайн-тестування тощо [2; 7; 9].

Разом ці позитивні прояви і процеси сприятливо впливають на смисли художньої комунікації на уроках і в позаурочний час, оптимізуючи здобуття мистецької освіти.

Тобто істотною особливістю сучасної системи мистецької освіти і художнього життя загалом стає планетарність і нівелювання кордонів, що детермінується технологічністю і одночасно стимулює розвиток інформаційно-технологічного методичного інструментарію – в сенсі інших вимірів підготовки фахівців мистецької сфери і головне – у змінах професійної свідомості. Віртуальна комунікація як новий різновид художньої комунікації створює умови для універсальних способів взаємодії суб'єктів саме завдяки збільшенню ваги інтерактивності спілкування [6, С. 10].

## **Переваги і ризики художньої комунікації у віртуальному медапросторі.**

*Ризики і труднощі мистецької освіти у віртуальному просторі.*

Наводимо дані експрес-опитування вчителів мистецтва щодо їхнього орієнтування в новій для них ситуації художньої комунікації з учнями різного віку, яка виникла з весни 2020 року і поглибилася від 24 лютого 2024 року. Вперше опитування проведено до повномасштабного вторгнення. Зрозуміло, що ситуація нинішніх реалій життя українців змінила загальну картину в кількісних показниках, внесла в неї сумні корективи. Водночас, ці дані показові для розуміння тенденцій, які продовжують діяти, а також демонструють динаміку очевидних змін, що відбулися на середину 2024 року.

Для виявлення ризиків і труднощів авторами посібника періодично проводилося експрес-опитування, яке мало на меті передусім виявити :

- мотивацію вчителів саморозвиватись у зазначеному напрямі;
- стан їхнього володіння технологіями дистанційного спілкування (уміння створювати власний аудіовізуальний продукт, необхідний для організації сприймання художніх творів і художньо-практичної творчості дітей);
- оволодіння прийомами спонукання учнів до художньої комунікації з мистецькими творами, в яких не було би втрачено емоційність впливу творів на особистість;
- оволодіння прийомами «відтворення» ситуацій безпосередньої співтворчості під час практичних занять мистецтвом.

Як показало кількарічне спостереження, спровокований спочатку пандемією ковід-19, а потім і повномасштабною російською агресією в Україну, прискорений перехід мистецької освіти у віртуальний простір відбувався спочатку як аналогія зі «звичайним» спілкуванням суб'єктів освітнього процесу; педагоги проводили заняття з використанням звичних методичних прийомів, форм спілкування з учнями/студентами, хоча і опосередковано через екран комп'ютерів. Тобто у віртуальній мережі фактично дублювалися традиційні види мистецької діяльності. Цей формат занять наприкінці 2021-січні 2022 рр підтвердило понад 90 % опитаних учнів закладів загальної середньої освіти та студентів мистецьких факультетів педагогічних університетів: опитувані зазначали, що в уроках

мистецтва і лекціях/семінарських заняттях для них майже нічого не змінилось порівняно із заняттями в класі/аудиторії.

Опитування на початку тієї хвилині переходу в дистанційний формат також показало, що значна кількість учителів мистецтва не завжди розуміла сутність дистанційного режиму навчання, і здебільшого автоматично переносила на спілкування в мережі Інтернет ті звичні форми і методи, що притаманні роботі безпосередньо в класі. Натомість одночасно вони фіксували, як правило, зниження в учнів інтересу до предмету; відзначали швидку втомлюваність учнів різного віку. Педагоги справедливо пов'язували таку негативну тенденцію із обмеженням учнів у безпосередній комунікації не лише із творами, а насамперед між собою: школярі поки не призвичаїлись вести дискусії у віртуальному просторі в режимі «реального часу»; спілкування на уроках перетворювалося на учнівські або учительські монологи. Зрозуміло, що на ці об'єктивні причини накладається війна і психологічні негаразди, пов'язані із нею.

Натомість майже 100 % опитаних педагогів констатували, що зміна реального простору мистецького спілкування на віртуальний потребувало нових підходів до організації комунікації суб'єктів освітнього процесу; утім до активних індивідуальних і самостійних пошуків нових підходів все ж на той момент вдавалося менше 20 % вчителів.

Складна ситуація в країні і в освіті змусила шукати нові форми спілкування з мистецтвом. Учителі, які виявилися надзвичайно винахідливими і творчими, апробували різні способи організації уроків: від традиційних відеозаписів уроків – до розроблення відео презентацій, творчих завдань для учнів, он-лайн тестів тощо. Оскільки такі творчі вчителі радо ділилися і продовжують ділитися з колегами напрацюваннями в соціальних мережах, стрімко зростає кількість педагогів, які використовують здобутки і самовдосконалюються, чому сприяє і розширення мережі різноманітних курсів підвищення кваліфікації.

Вже наприкінці 2022, попри воєнні реалії, вчителі мистецтва все активніше стали долучатися до мережі Інтернет у реалізації запитів на професійне спілкування, обмін досвідом (конкретними методиками, методичними розробками уроків, цікавими матеріалами і порадами тощо). Понад 60 % учителів зазначили, що попри те, що на початку «дистанційки» були «збентежені», «дещо налякані»

новими викликами до їхнього професіоналізму, вони все ж налаштувалися на подолання труднощів, стали відшукувати позитив у неминучих нових формах освітнього процесу і самовдосконалюватись. Самовдосконалення, за свідченнями респондентів, відбувається в напрямі оволодіння ІКТ, пов'язаними з опрацюванням і підготовкою мистецького матеріалу (добір і створення відео, компіляція аудіозаписів, аранжування мелодій, складання відео і аудіо тестів тощо). Певна частина цих учителів зазначає, що вони здатні впоратись із викликами самотужки. Однак більшість все ж зверталася і продовжує звертатися за допомогою на різноманітні курси підвищення кваліфікації, відвідують семінари (також online), виконують відповідні тестові завдання тощо.

Опитуваннями підтверджуються й деякі моменти організації *позаурочної діяльності* учнів з естетичного виховання засобами мистецтва, передусім те, що організація педагогічно керованого спілкування учнів з мистецтвом *значно ускладнилась*. Понад 70 % учителів підтвердили, що така робота практично зведена нанівець, хоча формально здійснюється. Більше половини вчителів мистецтва визнавали, що причиною цього є недостатнє володіння адекватними формами організації віртуального спілкування учнів з мистецтвом у його «добровільній» частині, поза уроками.

Педагогічна спільнота й досі об'єктивно недостатньо технологічно готова до повноцінної реалізації завдань мистецької освіти в тій частині *позашкільного віртуального мистецького спілкування*, в якій переважає виконавська творчість вихованців у колективних формах діяльності. Серйозні виклики з'явилися у зв'язку із тим, що такі форми творчості в принципі заперечуються тотальною віртуалізацією.

Не секрет, що педагоги і учнівство були змушені майже відмовитись взагалі від певних дуже важливих видів діяльності, як, наприклад, повноцінні заняття художніх виконавських колективів – музичних (хори, оркестри) театральних і особливо хореографічних. Зрозуміло, що найчастіше відмова пов'язана зі специфічною природою мистецтва, яке досягається особистістю повноцінно лише у процесі безпосередньої художньої комунікації, що пріоритетно базується на міжособистісному спілкуванні суб'єктів, на симультанному переживанні звучання музичних творів, співпереживання подій і переживань героїв театральних вистав.

Проте, якщо у сфері музичного або театрального виконавства керівники колективів знаходять компенсаторні форми занять (збільшення частки індивідуальних занять в окремих видах діяльності, відпрацювання конкретних навичок тощо), то в хореографічній творчості поки спостерігаємо, на жаль, певну зупинку в навчанні танцю онлайн: педагоги можуть лише умовно технічно підтримувати вже вивчене (рухи, комбінації тощо) або здобувати разом із учнями інформацію про мистецтво. Як наслідок, знижується зацікавленість учнів у віртуальному відвідуванні танцювальних колективів, гуртків, оскільки унеможлиблюється задоволення потреби в руховій активності, участь у публічній презентації творчих здобутків.

Негативні процеси поглиблюються також і тим, що вимушене і неприродне в багатьох випадках віртуальне спілкування не завжди підтримується бездоганною якістю інтернет-зв'язку, що часто нівелює педагогічні і творчі задуми.

Дистанційне спілкування загостило також і *ризик ставлення учнів* до здобуття мистецької інформації та навчання мистецтва. Так, періодичні опитування учнів підліткового віку також підтверджують зниження частки педагогічного коригування процесу естетичного виховання. А саме з'ясувалось:

- практично всі (до 98 %) опитані школярі, навіть якщо мають можливість, все ж не дивляться програми, які можуть бути до певної міри контрольовані щодо змістового наповнення, художнього контенту тощо;

- уроки мистецтва стали для 60 % опитаних учнів менш цікавими, лише для 40 % оцінок учнів залишились на звичному рівні;

- більшість часу у віртуальному просторі учнівство проводить за комп'ютерними іграми, в інстаграмі, тік-ток;

- обираючи для себе художній матеріал у мережі інтернет, найчастіше звертаються до музики та фільмів. Перше місце в рейтингу фільмів – фентезі, фільми жахів, фільми про проблеми наркоманії тощо;

Однак є і позитивні моменти, які важливо враховувати: зростає зацікавленість у перегляді українських фільмів національно-патріотичної тематики; серед таких найчастіше згадано «Казку старого мельника», «Пекельну хоругва», «Незламну», «Крути 1918»...

Близько 30 % опитаних підлітків серед інформації, яку вони шукають в мережі інтернет, виокремили віртуальні подорожі; близько 10 % вказали на віртуальні тури музеями, серед яких суттєво зростає частка українських музеїв.

*Підсумуємо.*

На тлі об'єктивних труднощів зросло усвідомлення, що інноваційні форми віртуальної комунікації необхідно вводити в освітній процес, оскільки у віртуальному художньому просторі стрімко з'являються цікаві перспективи:

- митці створюють версії театральних вистав, надаючи до них доступ усім охочим як безкоштовно, так і за плату, що не відрізняється від звичайної плати за квитки до театру або навіть є нижчою;

- доступнішими стали вистави зарубіжних театрів;

- концертні організації, композитори та виконавці активніше викладають у віртуальний простір записи творів, виступів тощо;

- активізувалася робота фахівців із архівами відео і аудіо записів; доступнішою стала інформація про мистецтво;

- музеї світу оцифровують колекції, створюючи доступні віртуальні тури музейним простором;

- активізувалось розроблення продукції віртуальних подорожей країнами світу з акцентом на мистецтві;

- поширюється мережа мистецьких online змагань (олімпіад, конкурсів, фестивалів), що підтримує і стимулює творчу активність учнів і педагогів.

У той же час, відкритість інформації, крім стимулювання позитивних процесів, поглиблює *ризик* віртуальної художньої комунікації, яка все частіше набуває характеру антихудожньої і особистісно руйнівної.

Причини поглиблення ризиків:

- некерованість з боку державних і громадських інституцій впливів інформації на свідомість підростаючого покоління на тлі її надмірної доступності;

- зниження педагогічної керованості впливом інформаційних потоків на свідомість учнів з боку вчителів, детерміноване, зокрема й неготовністю вчителів до такого керування в нових умовах, до реагування на реальні мистецькі (антимистецькі) запити й уподобання учнів.

Реалії української освіти після початку повномасштабної війни, як і життя українців загалом, загострили проблеми, пов'язані з виїздом за кордон учнів, тимчасовою окупацією українських територій, психологічними станами дітей і учительства.

Для зміцнення освітніх позицій віртуального простору потребується:

- об'єднання зусиль науковців, педагогів-практиків для уточнення сутності феномену «віртуальний простір» стосовно художньої комунікації для ведення його в практичну площину, розроблення методик комунікації, компенсаторних чинників міжособистісної комунікації, яка нівелюється;

- цілеспрямована підготовка педагогів мистецтва і діячів мистецтва до науково обґрунтованого спілкування з учнівством у новому вимірі, навчання педагогів вирішувати конкретні технічні задачі (транслявання творів, комбінування різних видів мистецької інформації, створення специфічних для мистецтва демонстраційних форм художньо-інформаційних повідомлень);

- розроблення програм підвищення кваліфікації вчителів/викладачів мистецтва в системі післядипломної освіти і в змісті професійної підготовки майбутніх учителів, для вирішення супутніх технічних задач навчання мистецтва, введення до програм підготовки фахівців відповідних курсів, пов'язаних із цифровізацією саме художнього простору і методики віртуальної художньої комунікації, зокрема і з просвітницькою метою;

- активізації розроблення навчально-методичного забезпечення (електронні підручники і посібники, засоби контролю і самоконтролю, віртуальні бібліотеки і фонотеки, захищені з огляду на неприпустимість антигуманістичного контенту тощо);

- вирішення проблем авторського права для розробників змістового освітнього контенту, для митців, чия творчість може бути використана в навчальних цілях тощо.

### **Педагогічні нотатки про художню комунікацію за експериментальними даними.**

Отже, в нинішніх освітніх реаліях, з одного боку, особистість отримує широкі можливості пошуку будь-якої інформації у сфері мистецтва, а з іншого, – вона все більше відмежовується від міжособистісного спілкування, яке вкрай важливе для пізнання мистецтва. Врахування об'єктивної картини є важливим.

Актуальність проблеми зростає з посиленням «замаскованих» квазімистецьких явищ з особистісно руйнівною дією поряд зі зникненням бар'єрів між ними і аудиторією, а отже, з ускладненням педагогічного коригування впливів. Саме тому, варто детальніше розглянути феномен художньої комунікації.

Висловлюючи далі власну позицію і результати експериментальних досліджень, враховуємо дані, здобуті вченими у сфері мистецтвознавства, соціології, педагогіки тощо [1; 4; 6 та ін.], зокрема й стосовно інформаційно-комунікаційної сфери [7; 9], так званого «культурного оточення» особистості (А. Моль), змістової динаміки художньо-інформаційного простору [3].

Істотного значення для визначення способів художньої комунікації набуває розуміння того, як саме змінюються інтереси, смаки, уподобання учнівства стосовно творів різних видів мистецтва, незалежно від способу отримання художньої інформації. Зрозуміло, що унікальність художніх образів породжує нескінченність інтерпретацій: чим вища художня цінність твору, тим більше «вилучається» смислів. Унікальність кожного учня (його досвіду, темпераменту, здібностей, уподобань) унеможлиблює уніфікацію проявів ставлення. Тим не менш, припускаємо можливість об'єктивних тенденцій, зумовлених, зокрема, віковим розвитком особистості, що може допомогти педагогу вибудувати стратегії художньої комунікації. Реалії воєнного часу, змінені можливості спілкування, доступу до джерел інформації у багатьох дітей, особисті обставини, для багатьох – відірваність від звичного оточення тощо, накладають відбиток. Утім, як показало спілкування з учнівством, що перебуває в різних умовах, певні тенденції є спільними.

Для з'ясування тенденцій проведено дослідження самопізнавального ставлення підлітків і старшокласників до мистецтва і мистецької творчості. Замірювання здійснювалися до 24 лютого 2022 року і повторилося після початку повномасштабної війни.

З'ясовувалось, чи усвідомлюють школярі вплив мистецтва на своє життя – емоційний стан, працездатність, можливість зняття стресів тощо. При замірюванні бралось до уваги, що такий вплив людина відчуває, коли вона сприймає твір (слухає, споглядає) і коли вона сама активно задіяна в практичному творенні (виконує чи створює музику, танцює, малює тощо). Тому дослідження відбувалось стосовно одних і тих самих дітей у двох векторах з



учнями від 10-11 до 16-17 років, тобто від п'ятого до випускного класу школи. Учням пропонувалось:

1) зафіксувати (осмислити) факт звернення / не звернення до творчості для покращення настрою (в разі відчуття тривожності, пригніченості, спричинених різного роду чинниками; якщо ж факт звернення до мистецтва зафіксований, школярі вказували, до творчості в якому мистецтві вони тяжіють і до якого виду мистецької діяльності вони найбільше внутрішньо вмотивовані, – до сприймання чи до художньо-практичної діяльності;

2) ті ж позиції замірювань стосувались фіксації того, чи звертаються учні до мистецтва, коли вони перебувають в емоційно позитивному стані, відчувають піднесеність, радість тощо.

Для узагальнення даних уніфікований вибір фіксувався в разі, якщо певний вид діяльності або вид мистецтва вказували не менше, ніж 75 % респондентів. Для достовірності результатів суттєво відзначити наявність досвіду спілкування учня з мистецтвом у неформальний спосіб, поза обов'язковим освітнім процесом.

У табл. 1-3; види мистецтва/ мистецької діяльності ранжовано – від кількісно вищих показників до нижчих – за відповідями учнів.

Таблиця 1.

Самопізнавальне ставлення до мистецтва учнів 5-7 класів

| Зміст опитування                  | Вік підлітків, кількість ствердних відповідей (%) |  |  |
|-----------------------------------|---|--|--|
|                                   | 5 клас  | 6 клас                                     | 7 клас                                   |
| Звернення до мистецької творчості | 95,0  | 94,5                                       | 93,0                                     |
| для покращення емоційного стану   | Малювання<br>Слухання музики                      |  | Слухання музики,<br>малювання            |
| для вираження позитивних емоцій   | Спів<br>танець                                    | Танець,<br>малювання<br>слухання<br>музики | Слухання музики,<br>танець,<br>малювання |

У табл. 1 відсутня диференціація респондентів за досвідом спілкування з мистецтвом поза офіційним освітнім процесом. Це пов'язано з тим, що результати замірювань у дітей, що навчаються в закладах неформальної мистецької освіти, і тих, хто обмежив себе лише загальною мистецькою освітою, виявились ідентичні, зокрема й з урахуванням дистанційного навчання мистецтва. Причому кількісні показники звернення до мистецтва для покращення

емоційного стану і для позитивного самовираження є достатньо високими (93-95 %). Однак, якщо для 10-11-річних учнів на першому місці – малювання (дія), то для семикласників у пріоритеті – музика, слухання улюблених творів.

Зазначимо, що повторне опитування вже у воєнний час дало майже ідентичні результати. Щоправда, учні, особливо ті, які вимушено залишили своє житло, виїхали за межі рідного регіону, частіше вказували не на реальні, а на бажані види діяльності.

Дещо різноманітнішою є картина «позитивного» самовираження через мистецтво. На першому місці у п'ятикласників та шестикласників – види творчості, пов'язані з «дією», активним практичним творенням засобами власної тілесності – голос і рухи тіла, що є безпосередніми виразниками емоцій: у п'ятикласників – спів, танець; у шестикласників танець винесено на перше місце; важливим є малювання. Натомість у семикласників (це 13-14-річні учні на порозі ранньої юності) дія змінюється прагненням віднайти суголосні власному настрою смисли у звучанні музичних творів, що допомагає їм заглибитись у власні почуття, зрозуміти себе. Простежується закономірність: негативні стани підліток прагне подолати видами мистецької діяльності, що супроводжується зануренням у себе, концентрацією на емоції; а для вираження радості звертається до такої творчості, що сприяє можливості поділитися переживаннями. Знов-таки, кількісно зросла частка «бажаного»: діти під час війни стали спиратися на попередньо здобутий досвід творчої діяльності або ж уявлення про таку.

З даних табл. 2 стосовно самопізнавального ставлення до мистецтва старших підлітків, бачимо розбіжності в досвіді неформального спілкування з мистецтвом, що відповідає й кількісним даним звернення до художніх творів або мистецької діяльності – як у ситуації негативних переживань, так і в ситуації позитивних емоцій.

Однак, вибір способів спілкування з мистецтвом ідентичний: для покращення настрою першість отримує слухання музики; прагнення «дії» відходить на другий план, за винятком «малювання», якщо учень прагне стабілізувати негативні переживання. Цікаво, що старші підлітки звертаються і до кіномистецтва, знаходячи в постатях героїв фільмів відповідність своїм думкам, співпереживаючи та ідентифікуючи себе з ними і

вступаючи в діалог. Проте для вираження позитивних емоцій старшому підлітку важливо не стільки ділитись ними з іншими, як «чути себе», ідентифікувати переживання з інтонаційним розгортанням музики, залишатись з мистецтвом «сам на сам», осмислювати свої емоції; для таких переживань йому не потрібні посередники. В цьому віці особа часто навіть соромиться зовнішніх проявів своїх переживань на очах у інших людей.

Таблиця 2.

Самопізнавальне ставлення до мистецтва учнів 8-9 класів

| Зміст опитування                      | Вік підлітків,<br>наявність досвіду неформального спілкування з<br>мистецтвом, кількість ствердних відповідей (%) |                     |                     |                     |
|---------------------------------------|---|---------------------|---------------------|---------------------|
|                                       | 8 клас,<br>досвід +   | 8 клас,<br>досвід - | 9 клас,<br>досвід + | 9 клас,<br>досвід - |
| Звернення до<br>мистецької творчості  | 96,2  | 79,5                | 92,1                | 79,2                |
| <i>покращення</i><br>емоційного стану | Слухання музики<br>Перегляд фільмів<br>Малювання  |                     |                     |                     |
| вираження<br><i>позитивних емоцій</i> | Слухання музики   |                     |                     |                     |

Серед старшокласників (16-17 років) загальна картина звернення до мистецтва респондентів із досвідом навчання поза загальною мистецькою освітою та респондентів без такого досвіду подібна до попередньої вікової категорії, як і вибір видів мистецтва і мистецької діяльності (табл.3).

Однак, звернімо увагу: в ситуаціях, які потребують пошуку способів виходу з негативних емоційних станів важливим є занурення у власні емоції, намагання зрозуміти себе. Тому старшокласники обирають переважно музику, причому слухання улюблених творів, а не їх виконання; а також перегляд фільмів, що відповідають настрою. Пріоритет надається слуханню і переглядам наодинці, без сторонніх, якими в таких ситуаціях стають навіть близькі люди, друзі. Разом із тим, на відміну від старших підлітків, для вираження позитивних емоцій старшокласники повертаються до активних видів мистецької діяльності, через які можна миттєво поділитись емоцією: хореографія (самовираження в танці, бажано колективно, разом з іншими), спів улюблених мелодій під супровід

музичних інструментів (приміром гітари). Саме з цим пов'язана, на наш погляд, відсутність серед згадуваних мистецтв і видів діяльності театру, акторства: зустріч з театром (відвідування вистави і участь у театральній самодіяльності) потребують певного опосередкування в діях і відтермінування в часі, тобто обмежують у мобільному самовираженні, хоча насправді чимало школярів з радістю беруть участь (або брали би участь за сприятливих умов) у шкільних постановках.

Таблиця 3.

Самопізнавальне ставлення до мистецтва учнів 10-11 класів

| Зміст опитування                  | Вік респондентів,<br>наявність досвіду неформального спілкування з<br>мистецтвом, кількість ствердних відповідей (%) |                      |                      |                      |
|-----------------------------------|--|----------------------|----------------------|----------------------|
|                                   | 10 клас,<br>досвід +   | 10 клас,<br>досвід - | 11 клас,<br>досвід + | 11 клас,<br>досвід - |
| Звернення до мистецької творчості | 97,0   | 74,6                 | 94,8                 | 65,2                 |
| для покращення емоційного стану   | Слухання музики, перегляд фільмів<br>(рівнозначні кількісні дані)  |                      |                      |                      |
| вираження позитивних емоцій       | Танець, спів, слухання музики<br>(рівнозначні кількісні дані)  |                      |                      |                      |

Наведені експериментальні дані вказують на певні тенденції, що зумовлені віковими особливостями школярів, їхнім естетичним досвідом та природою конкретних видів мистецтва й мистецької діяльності. В них не віддзеркалено індивідуальні уподобання особистості в кожному з мистецтв, оскільки це потребує окремого дослідження. Однак, врахування об'єктивних тенденцій необхідно вчителю для організації оптимальної художньої комунікації з учнями.

### Джерела

1. Берегова О. Культура та комунікація: дискурси культуротворення в Україні ХХІ ст.: монографія. Київ: Ін-т культурології Акад. мистецтв України, 2009. 175 с.
2. Комаровська О. А., Просіна О. В. Мистецька освіта: вектори реформування. *Вісник НАПН України*, 2020, 2 (1). URL: <http://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/issue/view/2>

3. Комаровська О. А. Художньо-інтонаційний простір життя як джерело цінностей підростаючої особистості. *Topical issues of education: Collective monograph*. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal, 2018. P. 260–280.

4. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі./ Кремень В. Г., Сисоєва С. О., Бех І. Д. та ін. *Вісник Національної Академії педагогічних наук України. Том 4 № 2 (2022)*. С. 19-20) [Url: https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/292](https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/292)

5. Косюк О. Теорія масової комунікації. Луцьк, ВНУ ім. Лесі Українки, 2012. 384 с.

6. Лупак Н. М. Художня комунікація в площині мистецької освіти: теорія, практика, інновації. *Мистецтво та освіта*. 2019. № 1(91). С.6-11.

7. Наскрізна медіаосвіта в умовах війни : збірник навчальних медіаосвітніх програм / Л. А. Найдюнова, Н. І. Череповська, О. Л. Вознесенська, Ю. С. Чаплінська, Н. Ф. Умеренкова, Н. Л. Дятел, Л. В. Григоровська, М. І. Найдюнов ; за ред. Л. А. Найдюнової ; уклад. Н. Ф. Умеренкова; Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Київ, 2023. 264 с.

8. Станиславська К. І. Мистецько-видовищні форми сучасної культури: монографія. К.: НАКККіМ, 2016. 352 с

9. Holinska T., Komarowska O., Melnyk O., Pet'ko L., Shpitsa R., Sova O., Strohal T. (2019). Cloud Technologies in Art Entrepreneurship Education. *Journal of Entrepreneurship Education (JEE)*. USA. Vol. 22, Issue: 5, 1–6

## **1.2. Досвід трансформації художньої комунікації у воєнних реаліях в умовах дистанційного навчання**

У який спосіб можливо організувати художню комунікацію в складних воєнних реаліях, зокрема, окупації, знищення закладу, повного руйнування міжособистісного спілкування? На жаль, це переживає величезна кількість українських шкіл. Тим не менш, такі заклади досить оперативно шукають можливості збереження і навіть розвитку свого освітнього потенціалу, як, наприклад, Херсонський Таврійський ліцей – завдяки його унікальному педагогічному колективу, очолюваному А. Мельник [2-4].

Агресія рф і окупація Херсону змусили колектив мобільно адаптувати освітній процес до реалій і перевести його виключно в дистанційний формат, зберігаючи реалізацію паралельно загальноосвітнього і художньо-естетичного напрямів підготовки ліцеїстів. Через небезпечну ситуацію і тимчасове вимушене перебування учнів і вчителів у різних містах України та Європи, було адаптовано структуру і тривалість навчального тижня і дня із

дотриманням вимог Санітарного регламенту для ЗЗСО. При цьому максимально збережено групові форми роботи з урахуванням технічних можливостей платформи для дистанційного навчання «Єдина школа»: діяльність художніх колективів, студій, організація фестивалів і конкурсів театрального, хореографічного, музичного й образотворчого мистецтва, учнівські науково-практичні конференції, творчі звіти.

Художні колективи в ліцеї організовано в межах навчальних предметів художньо-естетичного циклу, що дає можливість інтегрувати навчання мистецтва з художньо-творчою діяльністю – завдяки об'єднанню ліцеїстів у класи за мистецькою спеціалізацією (музичні, образотворчі, театральні, хореографічні класи). Творчі колективи поєднують різновікові групи учнів, а ретельно дібраний репертуар враховує спільні інтереси і спрямований на національно-патріотичне виховання, що є особливо важливим.

На початок 2022-2023 н. р. після початку окупації міста Херсон і виведенням з навчального процесу учителів, які перебували в тимчасовій окупації, в Херсонському Таврійському ліцеї вдалося відновити діяльність 21 художнього колективу: 8 музичних, 5 театральних, 3 хореографічних колективи, 2 образотворчих студії, студії звукозапису «Стимул», телевізійної «Об'єктив» і літературної «Ліра».

Складовою *музичної підготовки* є напрями – музично-теоретичний, фортепіанний, оркестровий, народних інструментів, вокально-хорових дисциплін; вісім творчих колективів вивчають і пропагують класичну, українську народну й сучасну музику. Учасники оркестрів та ансамблів набувають умінь гри на музичних інструментах: скрипка, віолончель, труба, кларнет, саксофон, туба, сопілка, флейта, ударні інструменти, баян, акордеон, домра, балалайка, гітара, бандура. Пріоритетом репертуару, особливо в теперішніх реаліях, стали твори (обробки) української народної музики, сучасних українських композиторів, що вкрай важливо для патріотичного виховання. Ліцеїсти знають імена випускників різних років, які нині захищають Україну.

Навчання на *образотворчому відділенні* логічно доповнюється творчою і проектною діяльністю учнів, які мають ґрунтовну підготовку з малюнку, живопису, композиції, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва, комп'ютерної графіки. Всі учні образотворчого відділення є учасниками зразкових художніх

колективів – образотворчих студій «Палітра» й «Перспектива». До повномасштабної війни в Херсонському Таврійському ліцеї постійно працювала художня галерея учнівських творів. Нині її переформатовано на ліцейські сторінки у Facebook, Instagram тощо.

На *театральному відділенні* роботу акцентовано на засвоєнні учнями основ акторської техніки, що невід’ємно від театрально-сценічних постановок. Для театрального відділення важливо інтегрування різних видів сценічної діяльності, що розвивають мовно-рухову координацію, вокально-рухову координацію, чуття ритму, фантазію, увагу, уяву, артистичну характерність, емоційну пам’ять, навички органічного спілкування, робочу зібраність, знання і уміння з хореографічного й музичного мистецтва під час тренінгів. На відділенні продовжують працювати п’ять творчих колективів: Народний художній колектив «Арт-ліцей», зразкові художні колективи: «Дивосвіт», «Віват», «Соняшник», театр ляльок «Промінець».

Дистанційне навчання в театральних колективах стимулювало використання нових форм театральної педагогіки: заняття-гра, віртуальні заняття-подорожі, перегляд відеофільмів з акторськими виступами та з подальшим обговоренням і переосмисленням подій війни й окупації. Ліцеїсти, які перебували за межами тимчасово окупованих територій, заохочувалися до відвідування театрів, музеїв, виставок, тематичних екскурсій, а під час дистанційних занять ці ліцеїсти оприлюднювали результати своєї самостійної роботи.

Серед напрямів хореографічного відділення важливими є навчально-тренінгова робота, робота над хореографічними постановками, показ хореографічних номерів глядачам, відновлення та збереження репертуару, перегляд концертів, виступів хореографічних колективів, запис творчих номерів для дистанційної участі у фестивалях, конкурсах, концертах. Усе це, з одного боку, ускладнилося в умовах воєнного стану і дистанційного спілкування, а з іншого як раз набуло особливої актуальності. На хореографічному відділенні продовжили діяльність три творчі колективи: «Джерельце», «Ізюминка» й «Neo-Dance». Попри труднощі комунікації, ліцеїсти мають можливість не лише оволодівати хореографічним мистецтвом, а й презентувати результати. Учителями-хореографами розроблено комплекси вправ для виконання окремими учнями і групами учнів відповідно до змісту навчальних програм з хореографічного циклу в умовах дистанційної

комунікації. Для репертуару колективів пріоритетними є сюжетні й безсюжетні танці сучасного й народного стилів, хореографічні композиції, українські стилізовані постановки. Нині учні в домашніх умовах самостійно на відео записують партії та в межах проєктної діяльності на основі відзнятого матеріалу виконують монтаж хореографічних композицій.

Навчально-творчий процес у Зразковому художньому колективі телевізійній студії «Об'єктив» спрямовано на опанування теоретичними й практичними компетентностями в телевізійній справі. Це підготовка сценаріїв і відеосюжетів, основи відеозйомки, оволодіння прийомами роботи телеведучих.

Зразковий художній колектив літературна студія «Ліра» раніше випускала альманахи авторських творів ліцеїстів: «Рядки, які дарують радість» (2013-2018), «Дзвінка ліцейська ліра» (2019-2020). А вже в реаліях війни дистанційно готувалися до випуску збірки за 2021-2022 та 2022-2023 навчальні роки; ілюстрації створювали учні образотворчого відділення. Юні поети висловлюють біль від утрат, які спіткали українців, присвячують вірші рідному місту. Так, перебуваючи у Швеції, учениця 5-го класу Ольга Литвин написала вірш «Місто щасливих людей... було».

На виконання листа МОН України № 1/9807-22 від 30.08.2022 року, яким передбачено особливі заходи щодо безпеки педагогічних працівників, які перебувають на окупованих територіях, з 01.09.2022 року з освітнього процесу було виведено 26 учителів ліцею. Але забезпечення його педагогічними кадрами на 2022/2023 н.р. було вирішено завдяки підтримці колег з інших закладів освіти, що перебували на території, підконтрольній Україні, та в Європі. Новий 2022/23 навчальний рік ліцей розпочав з оновленим на 25 % колективом. Це було вперше, і це стало серйозним викликом. Тому було складено план адаптації учителів до умов роботи в Таврійському ліцеї, причому в дистанційно на платформі «Єдина школа». Це був неоціненний досвід освітянської співпраці, духовного єднання та збагачення, щирої підтримки й безмежної вдячності колегам, які допомогли колективу організувати освітній процес в умовах воєнного стану.

Зміст освіти в Ліцеї реалізується в освітніх програмах для початкової, базової та профільної шкіл як єдиного комплексу з одночасним створенням організаційно-педагогічних умов для профільного навчання (музичний, театральний, образотворчий,



хореографічний напрями). Поєднання інваріантної та варіативної частин навчальних планів дає можливість індивідуалізувати процес, залучити кожного учня до практичної діяльності, спонукати його до самореалізації і вибору професії відповідно до здібностей та інтересів, сприяє соціалізації особистості. Учителями ліцею укладено програми відповідно до специфіки профілів:

– Музичний напрям: «Хоровий спів», «Сольфеджіо», «Музична література. Історія музичного мистецтва», «Музичний інструмент» (16 програм), «Вокальний ансамбль», «Оркестр народних інструментів», «Оркестр духових інструментів» та інші;

– Образотворчий напрям: «Малюнок», «Живопис», «Художня праця», «Комп'ютерна графіка», «Декоративно-прикладне мистецтво. Аплікація соломкою та соломоплетіння», «Декоративно-прикладне мистецтво. Валяння вовни», «Художня культура»;

– Хореографічний напрям: «Класичний танець», «Народно-сценічний танець», «Постановка концертних номерів», «Дуетний танець», «Хореографічний ансамбль», «Чоловічий клас»;

– Театральний напрям: «Сценічна мова», «Основи театральної гри», «Художнє мовлення», «Сценічний рух», «Сценічна практика», «Сценічна практика. Вокал», «Історія театру», «Техніка звукозапису», «Основи літературної творчості», «Сценічна практика. Риторика, культура мови та спілкування», «Виготовлення декорацій», «Грим» «Акторська майстерність. Основи режисури».

Отже, проблема художньо-освітнього простору і художньої комунікації постійно перебуває у фокусі уваги педагогічного колективу. Як відомо, освітній простір утворюють освітні події, до яких залучені суб'єкти освітнього процесу, які відображаються в інформаційному полі і засвідчують його ефективність. Статутом закладу Херсонського Таврійського ліцею Херсонської міської ради підкреслено важливість методичного супроводу художньо обдарованих учнів, а отже освітній простір є віртуальним *художньо-освітнім медіапростором* [4], у якому учні набувають одночасно мистецькі предметні та ключові компетентності. Як бачимо, художньо-освітній простір Херсонського Таврійського ліцею вже третій рік функціонує виключно дистанційному режимі і більш за це – пережив окупацію. Відповідно, змінилися практичні підходи до його організації. Викликом стала педагогіка партнерства, коли кожен учитель ліцею співпрацює з батьками, учнями та колегами практично 24/7.

Особливо актуальним наразі є розвиток ліцеїстів за індивідуальною освітньою траєкторією (ІОТ). Педагогічний колектив ліцею, територіально відмежований від своїх учнів, розбудовує довірливі стосунки з учнями, що мобілізує творчий потенціал, формує впевненість у своїх силах і в такий спосіб підтримує стійкий інтерес до вивчення обраного предмета за індивідуальною освітньою траєкторією. Загалом, ця практика є багаторічною; в Таврійському ліцеї склався свій підхід до розробки ІОТ. Однак в умовах воєнного стану вона виявилася стрижневою. Діагностування розвитку особистісних якостей учнів здійснюється в початковій школі або в перший рік навчання. Система формування особистісного ставлення учнів до навчального матеріалу з обраного предмету хореографічного, образотворчого, театрального, музичного спрямування трансформується поступово із року в рік шляхом обрання репертуару від вибору за допомогою вчителя до самостійного. Кожен ліцеїст має можливість самостійно реалізовувати свій творчий потенціал в ІОТ у проектах. Практика складання ІОТ забезпечує гнучкість освітнього процесу, дотримання академічної доброчесності, ефективність педагогічної взаємодії «вчитель-учень» через створення творчого продукту в трансформованому художньо-освітньому просторі.

У дистанційному форматі утвердились форми демонстрації творчого продукту, коли не проводяться традиційні звіти-концерти/виставки: учні театрального напрямку надсилають відео індивідуального сценічного виступу як читця; учні образотворчого напрямку надають перевагу фото або скануванню робіт; учні музичного напрямку роблять самостійно або за допомогою батьків відеозапис виконання на музичному інструменті; специфіка хореографічного мистецтва полягає в тому, що учні виконують різні комбінації, записують їх, а під час відеомонтажу з'являється загальна картина хореографічної постановки. Найвдаліші творчі доробки потрапляють до телеграм каналів управління освіти та Херсонської міської військової адміністрації.

Тобто творчий продукт – це мистецький контент, який створюють учні ліцею у проектній діяльності. Наприклад, на уроці онлайн під керівництвом учителя виконують певні дії на музичному інструменті (постановка рук, натискання пальцями на клавіші тощо); далі офлайн самостійно закріплюють набутий досвід. Більшість учнів мають інструменти: це і ті ліцеїсти, що перебувають у Херсоні, і ті,

що виїхали й вивезли їх із собою. Неймовірну історію пережила учениця ліцею, яка разом із татом у квітні 2022 року з величезним ризиком вивезли з окупації бандуру, назвавши її на блок-посту «гусями».

Учні ліцею, що перебувають в різних куточках України та Європи, є учасниками полікультурного діалогу, впливають на культурно-мистецькі традиції у місцях тимчасового проживання та відчують одночасно вплив інших традицій. Педагогічному колективу ліцею вдалося успішно трансформувати духовно-мистецьке життя навчального закладу, яке втілюється у різноманітних формах, передусім винести його за межі закладу, зберегти традиції участі учнів ліцею в конкурсах різного рівня [4], відвідування театрів, філармоній, концертів у віртуальному режимі або індивідуально у супроводі батьків. Дозвілля, а в сучасному контексті – це волонтерська діяльність кожного українця, зокрема учнів ліцею та батьків, тепер в умовах воєнного стану – це допомога і підтримка військових частин: продовольство, одяг, тактична медицина, мілітарні речі, аксесуари, мобільні холодильні камери, біноклі, рації, ремонтні комплекти для транспортних засобів, побутові речі тощо.

Отже, в умовах воєнного стану художньо-освітній простір Херсонського Таврійського ліцею трансформувався в новий соціальний простір: утворилася певна освітня екосистема, яка об'єднує учнів ліцею з іншими українськими дітьми й дітьми тих країн, де вони тимчасово проживають [1]. Приклад нескореного колективу Херсонського Таврійського ліцею – згуртованість і мужність учителів, учнів і батьків – доводить силу духу всього українського народу, надихає на Перемогу.

### **Джерела**

1. Біла книга «Відновлення освітнього процесу на деокупованих територіях». Аналітичний звіт за підсумками стану освіти на тимчасово окупованих територіях. USAID. БФ «Солом'янські котики». Київ, 2024.

2. Комаровська О. А., Мельник А. І., Чабан Н. І. Незламність Херсонського Таврійського ліцею: всеукраїнський експеримент в умовах воєнного стану й окупації. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*. Матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України (за 2022 рік). С. 114-119.

3. Комаровська О. А., Мельник А. І. Трансформації художньо-освітнього простору Херсонського Таврійського ліцею в умовах воєнного стану і дистанційного навчання *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний*

*потенціал*. Матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України (за 2023 рік.) – Івано-Франківськ: НАІР, 2024. Вип. 12. С. 112-116.

4. Офіційний сайт Херсонського Таврійського ліцею Херсонської міської ради. URL: <http://html.com.ua/> (дата звернення: 17.04.2024)

### **1.3. Естетико-виховний потенціал віртуальної художньої комунікації в позаурочній образотворчій діяльності**

Поширення електронних технологій у галузі комунікації збігається з переходом від реального до віртуального середовища. Віртуальна комунікація дозволяє продовжувати навчально-виховний процес у новому форматі та вирішувати проблему взаємодії учасників процесу з «умовно новим» середовищем.

Проблема медіатизації естетико-виховного потенціалу мистецтва в комунікаційному аспекті між віртуальним та реальним світом, художнього спілкування в дистанційному режимі все більше привертає увагу науковців і практиків (В. Власова, О. Злотник, К. Комар-Мадинська, О. Комаровська, Н. Лупак, Т. Міронова, В. Ривліна, В. Шульгіна, М. Stepnik та ін.).

У Концепції виховання дітей та молоді в цифровому просторі (2022) зазначається, що процес контролю над активною присутністю учнів у соціальних мережах полягає в перенаправленні їхнього інтересу в більш сконцентровану атмосферу вдало дібраних освітніх функцій дозвілля, які мають допомагати заповнити дефіцит живого спілкування [4, С. 19–21].

У художньому спілкуванні учитель, твір мистецтва та учень є його суб'єктами, оскільки їхня взаємодія відбувається довкола твору мистецтва як предмету спілкування, так і засобу спілкування [3].

Польська мисткиня Малгожата Степник: зауважує: «мистецтво є моєю мовою спілкування із зовнішнім світом» [9].

Л. Василевська-Скупа привертає увагу до того, що завдання естетичного виховання, полягає не тільки в розширенні художнього сприймання, списку прочитаних книг, почутих музичних творів, а й в організації людських почуттів, духовного росту особистості, регуляції і корекції поведінки; в активному створенні вчителем ситуацій, у яких учні мають висловити своє сприйняття, оцінку тих чи інших творів мистецтва (картини, літературні твори, кінофільми та ін.); у використанні творів мистецтва як засобів емоційного та

естетичного впливу, у мотивації та розвитку загальної культури учня [1, С. 19].

Звернімо увагу: в медіатизації мистецтва (процес, який наразі активно відбувається) учені виокремлюють два наближені один до одного аспекти. Перший спрямований на художній процес/твір як напрям у сучасному мистецтві (хепенінг, перформанс, флешмоб, що є різновидами так званого «живого мистецтва»), для якого формат події із подальшим медійним резонансом є основним завданням і метою. Другий аспект медіатизації розглядається як колаборація сучасних технологій і культурномистецьких надбань людства. Тобто, прикладна діяльність арт-практик характеризується високим ступенем партисипативності: залучитися до художнього процесу може кожен охочий, необхідно лише мати акаунт в обраній соцмережі [7, С. 112].

Цікавим є спостереження Т. Міронової, яка віртуальну і доповнену реальності в сучасному мистецтві нових цифрових напрямів подає через візуальні твори, які функціонують у власному media-середовищі: «віртуальна та цифрова реальності в образотворчому мистецтві замінюють художнику полотно, а глядачеві дають змогу зануритись в інші ірреальні світи підсвідомості автора. Від простого захоплення технологіями сучасне покоління художників швидко перейшло до якісних та змістовних вимог, концептуальності та комунікаційних зв'язків між автором, глядачем і художнім твором, що потребує від мистців розуміння сучасних технологій, володіння традиційними техніками зображення» [6, С. 148].

Розширення діапазону феномену віртуальної художньої комунікації пропонує Н. Лупак, яка, зокрема, додає, що «окрім мистецького твору, долучається образ автора, суспільство, історична епоха, художній процес тощо, які характеризують її як новий вид художньої комунікації» [5, С. 8].

Щодо музичного мистецтва, то О. Злотник і В. Шульгіна вважають, що компенсаторна функція музики передбачає наявність особливої музичної реальності, що дає змогу замінити реальну дійсність віртуальним життям, тим самим органічно долучитися людині до контексту комп'ютерних технологій, що сприяє передачі накопиченого досвіду створення, фіксації, виконання музики, традицій сприйняття, дослідження та оцінки музичного мистецтва, і реалізує повний комунікативний [2, С. 8]. У такий спосіб, мистецький

комунікативний акт вивільнює позитивну енергію – і не тільки слухову й візуальну, а також енергетичну, що породжує арт-терапевтичний вплив під час художньої комунікації.

Але існують і негативні сторони віртуальної художньої комунікації. Так, О. Комаровська вбачає в реаліях дистанційної освіти «негативну тенденцію із обмеженням учнів у безпосередній комунікації не лише із творами, а насамперед між собою, оскільки школярі поки не призвичаїлись вести дискусії у віртуальному просторі в режимі «реального часу»; віртуальна художня комунікація і пов'язане з нею дистанційне навчання мистецтва унеможливають хореографію, колективне виконавство в оркестрах, хорах, сценічній творчості тощо, тобто тих, «природа яких полягає саме в міжособистісному спілкуванні учасників творчого процесу і не має цьому альтернативи» [3, С. 19-21]. Окрім того, недоліки online-зв'язку виявляють себе і в тому, що «дитині тепер немає необхідності розвивати свою уяву, адже комп'ютерна індустрія пропонує їй уже готові форми та яскраві образи. Це негативно впливає на розвиток особистості, оскільки знижується власна фантазія, уява, творче мислення; варто звертати особливу увагу на залучення дитини до виконання творчих завдань, різноманітної творчої діяльності художньо-естетичного, технічного напрямів» [3].

Поведінка користувача в online-режимі впливає на якість візуальних повідомлень, а отже, і на якість художньої комунікації. Для її здійснення використовуються різні види демонстрації у media-просторі. Але здійснювати online-зв'язок у роботі з учнівською молоддю недостатньо.

Щоб зменшити негативний вплив на дітей після довгих годин проведення перед монітором, Кася Комар-Мацинська пропонує поєднувати online- та offline-діяльність і вказує на дві головні переваги online-заходів: можливість залучити ширшу аудиторію (більшу за публіку одного міста чи регіону, іноді навіть однієї держави) та економія (не треба оплачувати доїзди, ночівлі та харчування гостей) [8].

Складова частина в дистанційному виховному процесі – *позаурочна мистецька діяльність*. Загальновідомо, що вона характеризується добровільністю, цікавим забезпеченням вільного часу підлітків та постає заохоченням до більш глибокого занурення в неї – за умови грамотної організації дистанційного спілкування. Адже, вміння формувати та передавати образи, сенс речей, подій та

емоцій, які, наприклад, в образотворчій діяльності виражаються в плоских та об'ємних формах, композиційному та колірному вирішенні, допомагають зрозуміти себе та світ, самовиразитися, що приносить насолоду та задоволення. Виявлення і збереження самобутності суб'єктів і є основою для виховної роботи в цей відповідальний період становлення особистості.

Діяльність у мистецькій сфері в online- та offline-режимах ініціює енергійне спілкування із зовнішнім світом. Активна присутність учнів у соціальних мережах заповнює дефіцит живого спілкування завдяки передачі накопиченого художнього досвіду у виконанні творчих проєктів, дослідження мистецьких творів у матеріально-віртуальному середовищі.

Образотворча позаурочна діяльність та віртуальна художня комунікація набувають якості арт-терапевтичного подолання тривожності, нестабільного настрою та емоцій, непевності у завтрашньому дні, що надає змогу задіяти асоціацію для аналізаторів зору та слуху, які збільшують коло сенсорних відчуттів: нюх, смак, дотик, - та забезпечують позитивні відчуття.

Отже, *естетико-виховний потенціал віртуальної художньої комунікації у позаурочній образотворчій діяльності підлітків* трактуємо як діалогічну форму, в якій об'єднуються засоби різних мистецтв завдяки позитивному розвивальному, творчому, арт-терапевтичному, колаборативному та культурному контексті цифрового простору у пізнавальній самодіяльності учнівства.

### **Джерела**

1. Василевська-Скупа Л. П. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. Монографія. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. 208 с.

2. Злотник О. Й., Шульгіна В. Д. Комунікативні функції художнього спілкування в музичному мистецтві. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2019. № 1 (вип. 40). С. 28–34. Серія: Мистецтвознавство.

3. Комаровська О. А. Педагогічні аспекти художньої комунікації у віковому ракурсі становлення особистості. *Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах*. Матеріали міжн.наук.-практ. конференції 15 грудня 2020 р. Івано-Фр.: “НАІР”, 2020. С. 155-159.

4. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. Том. 4. № 2, С. 1-30. 2022. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/download/292/355>

5. Лупак Н. М. Художня комунікація в площині мистецької освіти : теорія, практика, інновації. *Мистецтво та освіта*. Науково-методичний журнал. Київ, 2019. №1 (19). С. 6–11.

6. Міронова Т. В. Віртуальна і доповнена реальності у творчості українських мистців. *Art and Design*. Наук. фаховий журнал. 2021. № 2. С 141-151.

7. Ривліна В. М. Медіатизація мистецтва як нова форма соціокультурної комунікації. *Система національних ЗМК у сучасній Україні: Нова візія*. Матеріали XVI Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів. Відповідальний ред. В. Д. Демченко, відповідальні секретарі О. В. Кирилова, О. В. Гудошник. Дніпро : ДНУ імені О. Гончара, факультет систем і засобів масової комунікації, 2020. С. 112-113.

8. Кася Комар-Мацинська. КУЛЬТУРА. Наше слово. Газета. Польща: Вид. «Об'єднання українців у Польщі». № 50, 2020-12-13. URL : <https://nasze-slowo.pl/pomizh-virtualnym-ta-realnym-svitom/>

9. Stępnik Małgorzata. Komunikowanie artystyczne *Komunikowanie artystyczne*, pod red. nauk. M. Stępnik, Wyd. WSPiA, Lublin 2011, Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Administracji w Lublinie. 150 s. (Мистецьке спілкування. Художня комунікація. За редакцією наук. М. Степник, Люблін : Вид. WSPiA, 2011, 150 с. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie).

#### **1.4. Особливості організації дистанційного навчання мистецтва**

У сучасному світі людина зможе успішно жити в суспільстві, самореалізуватися у професії, діяти ефективно й результативно, якщо вона компетентна, соціально мобільна, активна, самостійна, відповідальна, здатна до саморозвитку. Тому загальна середня освіта спрямовується на формування саме такої особистості попри складні умови сьогодення. Одним із таких викликів перед системою освіти в Україні стало масове навчання учнів у дистанційному форматі. Попри різні погляди на такий формат навчання з його перевагами й недоліками, дистанційне навчання у світі стає реальністю і навіть впливає на модернізацію освіти. В Україні дистанційна освіта в багатьох аспектах усе ще сприймається як нововведення.

Народження дистанційної освіти у світі відносять до кінця XVIII ст., коли з'явився регулярний та доступний поштовий зв'язок, – тоді й виникло «кореспондентське навчання». На його підґрунті розвинулося дистанційне навчання. Відомий факт: у 1728 р. Калєб Філіпс подав до бостонської газети оголошення про набір студентів із будь-яких міст чи місцевостей для вивчення стенографії, що



відбувалося шляхом листування. Це й стало початком освіти на відстані [5]. У 1840 р. в Британії Айзек Пітман, учитель англійської мови, запропонував увести в навчання стенографічне письмо, що дозволило б краще взаємодіяти з учнями. Учні поштою отримували навчальні матеріали, листувалися з педагогами та складали іспити довірених осіб або у вигляді наукової роботи [17]. Університет Лондона (1836 р.), Університет Чикаго (1892 р.) і Університет Квінсленд (1911 р.) були серед перших навчальних закладів, які запровадили кореспондентське навчання в закладах вищої освіти [14].

За період 2020–2022 рр. дистанційне навчання стало основною формою навчання для українських школярів. Однак досі відбувається плутанина з розумінням практиками термінології в цьому контексті. Слід насамперед звернутися до законодавчих документів, генеза розробки яких засвідчує розвиток законодавства в цій сфері й, відповідно, освітніх пріоритетів і орієнтирів.

Так, Положення про дистанційне навчання було затверджене у 2013 р. [11]: в документі деталізовано науково-методичне забезпечення й особливості організації освітнього процесу із використанням технологій дистанційного навчання. У 2019 р. відмічено право особистості здобувати освіту в різних формах, у тому числі й дистанційній [12]. У 2000 р. затверджена Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні [6], в якій обґрунтовано доцільність, мету, основні завдання та очікувані наслідки створення і впровадження системи дистанційної освіти. У Національній доктрині розвитку освіти (2002), дистанційну освіту визначено як пріоритетний напрям державної політики в розвитку освіти [13]. Однак деталізація положень і підходів щодо дистанційного навчання відбулася в Методичних рекомендаціях щодо організації дистанційного навчання в Україні (схвалених для використання в закладах загальної середньої освіти 18.06.2020 р.) [8]. Дороговказом для вчителів мистецтва стають щорічні Методичні рекомендації, де конкретизуються зокрема й питання організації процесу навчання в дистанційному форматі [10].

Окрім законодавчої бази, питання організації та впровадження дистанційного навчання стали предметом розгляду численних наукових розвідок вітчизняних дослідників: О. Базелюка [1], В. Кухаренка [7] Л. Майбороди [9], Л. Петренко [3] та ін. Окремі питання стосувалися дистанційного навчання мистецтва (О. Гайдамака [2] та ін.). Водночас, теорія і практика дистанційного

навчання розвивається, з'являються нова інформація і віртуальні технології, що створюють нові можливості (і проблеми). Тож вчителям слід відстежувати новації, розбиратися в їх суті та брати їх до уваги з метою оптимального вирішення освітніх завдань.

Проаналізуємо особливості організації навчання мистецтва в дистанційному форматі із врахуванням його переваг і недоліків, з'ясуємо специфіку впровадження освітнього процесу в синхронному і асинхронному режимах із розумінням їхніх потенційних можливостей під час навчання мистецтва у школі.

Одразу ж зазначимо, що неконструктивно нарікати на умови, що призвели до реалій навчання мистецтва «на відстані» та стверджувати неможливість цього процесу. Водночас, розуміємо труднощі та «втрати» дистанційного навчання мистецтва, що зумовлено самою специфікою мистецтва. Особливо це стосується не теорії, а саме прикладного аспекту (навчання співу, музикування, художніх технік, кольорознавства та ін.). Спробуємо розібратися, які можливості можна почерпнути з нового формату навчання та організувати цей процес з максимальною користю і радістю для учнів.

Дистанційна освіта – це форма навчання, рівноцінна очній, вечірній, заочній та екстернату, що реалізується в основному за технологіями дистанційного навчання [6]. Дистанційне навчання розуміють як «індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, що відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу в спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [13].

Дистанційне навчання трактується і як «метод навчання, при якому вчителі та учні не зустрічаються в класі, а використовують Інтернет, електронну пошту тощо для проведення занять» [1]. Під дистанційним навчанням розуміють і «всі форми освіти, в яких все або більша частина навчання відбувається в іншому місці, відмінному від місця викладання, при цьому все або більша частина спілкування між учителем і учнями відбувається за допомогою комунікаційних технологій» [16, с. 16].

Дослідники називають дистанційним навчанням сукупність сучасних технологій, що забезпечують доставку інформації в інтерактивному режимі за допомогою використання ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) від тих, хто навчає

(викладачів), до тих, хто навчається (у нашому випадку учнів) [4, С. 11; 7, С. 47].

Водночас, хоч би як розглядали дистанційне навчання – як форму, процес чи сукупність технологій, – дослідники відзначають такі основні його характеристики:

- здобуття освіти на відстані, певній дистанції, – тому й така його назва;
- особливий формат подання навчального матеріалу, що пов'язаний із застосуванням сучасних інтернет-технологій і широкого спектру технічних можливостей (аудіоподкасти, відео, різноманітні симулятори та онлайн-тести тощо);
- новий тип взаємодії всіх учасників освітнього процесу, що сприяє комунікації та індивідуалізованому навчанню й розвитку.

Дистанційне навчання може здійснюватися у *синхронному* або *асинхронному режимі*, кожен з яких має особливості.

Для *синхронного* характерним є те, що всі учасники освітнього процесу одночасно перебувають у веб середовищі, тоді як *асинхронний* освітній процес здійснюється учасниками за певним графіком чи в режимі, зручному індивідуально для кожного. Синхронному режиму властиве миттєве отримання повідомлень та негайний зворотний зв'язок. Асинхронний же режим не дозволяє такого типу взаємодії [5].

Синхронний режим надає можливість працювати в режимі реального часу, проводити заняття у вказаний час та миттєво залучати учасників освітнього процесу до конкретної роботи. Тобто урок проводиться за розкладом, у заздалегідь визначений інтервал часу, де одночасно зустрічаються всі учасники процесу, що забезпечує спілкування «наживо».

Якщо йдеться про урок мистецтва, то в синхронному режимі краще організовувати такі види діяльності: опанування художніми техніками або ж створення зображення, важливою складовою якого буде навчання покрокового його виконання (зокрема, будь-якого об'єкта в будь-якому жанрі), під час якого учням важливо простежувати етапність його створення і працювати під керівництвом вчителя з метою кращого опрацювання технічних прийомів зображення.

Синхронний режим доцільно використовувати в дистанційному навчанні для організації форм групового та колективного навчання,

наприклад: експромтних та евристичних бесід чи дискусій з аналізу-інтерпретації мистецьких творів, коли «тут і зараз» відбувається емоційно заряджена взаємодія між учасниками групи, в якій обговорюються мистецькі твори; теж саме можна говорити і з приводу інших видів – співу, музикування на музичних інструментах та ін. – без цього втрачається сенс уроків мистецтва, що поєднує учасників спільним переживанням мистецтва. Зважаємо і на багатоваріантність трактування мистецьких образів художніх творів – учням важливо чути ці варіанти, осмислювати їх, надбудовувати свої думки, порівнювати й змінювати їх, чи навпаки – відстоювати; у цьому цінність мистецьких діалогів і полілогів.

Як бачимо, за синхронного режиму учень глибше занурюється в окремі види діяльності, що потребують мистецької комунікації і взаємодії. Також це корисно для опанування новими знаннями: учень відразу може уточнити зміст завдань, поставити запитання та отримати відповідь, а отже – вчасно засвоїти інформацію. Не менш важливим видається і спосіб здобування знань, оскільки в умовах синхрону вчитель не надає готові блоки інформації у вигляді знань, а спонукає їх «видобувати», «відшукувати», «продукувати».

Як і під час уроків наживо, складнощі проведення уроків у такому режимі можуть бути пов'язані з відсутністю гнучкості та свободи для учнів у виборі часу навчання, вільного доступу до освітнього контенту (підручники, електронні посібники, відео, майстер-класи). Освітні результати залежать від професіоналізму вчителя у проведенні групової чи колективної дискусії, організації практичної роботи і підведенні учнів до висновків уроку. Ще одна проблема групового навчання: викладач, витримуючи динаміку уроку, не може відстежувати одночасно абсолютно всіх учнів, запитання чи проблеми із засвоєнням матеріалу окремих школярів тощо. До труднощів додамо й можливі проблеми з інтернет-зв'язком і якістю гаджетів.

Онлайн-навчання, як різновид дистанційного синхронного режиму, призначене для масового навчання під керівництвом учителя і багато в чому використовує методи і прийоми очного навчання.

У онлайн-навчанні є свої позитивні сторони: високий рівень комунікації, простота демонстрації мультимедійних презентацій та відеороликів, можливість онлайн-тестування тощо.

Є й низка недоліків онлайн-навчання: суто технічні (проблеми з інтернет-зв'язком, якісними гаджетами), які можна вирішити, так і

принципові – недостатній об'єм і якість спілкування між учасниками освітнього процесу через брак часу, кількість учнів тощо. Йдеться не тільки про візуальний контакт, а й про якісне й достатнє за тривалістю емоційне спілкування і переживання творів мистецтва, співпереживання під час виконання і слухання музичних творів, перегляду фрагментів мистецьких вистав, кіно та ін.

Проблема ідентифікації користувачів (не можна перевірити, хто сидить за комп'ютером) теж вносить корективи в навчання. За аватарками залишаються прихованими важливі деталі невербальної інформації, яку постійно використовуємо в житті; відтак учитель не відчуває реакції учнів; учні не розуміють, якими є настрої і враження від мистецьких творів чи діяльності однокласників, а отже, процес обміну емоціями і почуттями порушується або ж спотворюється. Тому все ж таки доцільним є зміна форматів навчання за можливості – чергування дистанційного, традиційного та ін.

Асинхронний режим означає взаємодію між суб'єктами дистанційного навчання, за якої учасники спілкуються між собою із затримкою в часі, застосовуючи при цьому інтерактивні освітні платформи, електронну пошту, форуми, соціальні мережі тощо. Це режим самостійнішого навчання, який водночас підтримується вчителем за допомогою цифрових інструментів.

Асинхронний режим спрямовує учня до самостійної організації навчання і в цьому його очевидні «плюси». В сучасному світі велику увагу і поширення дістав тайм-менеджмент, інструменти якого доступні і учням: вони можуть самостійно вибудовувати процес свого навчання – в зручний для себе час, розбивати процес засвоєння навчальних тем на декілька частин, щоб глибше вивчати важливу інформацію, аналізувати її, осмислювати ключові позиції, приділяти більше часу підготовці відповідей на тест чи розробку мистецького проєкту. Маючи доступ до навчальних матеріалів у будь-який час, за асинхронного режиму навчання учні розвиваються у власному темпоритмі, що робить їх навчання більш комфортним і радісним, – індивідуальним.

Асинхронний режим підходить інтровертам, тим, кому незручно працювати в групі з різних причин, або тому, хто погано сприймає виклад матеріалу на слух. Це можливо, оскільки асинхронний режим дозволяє зупинити перегляд контенту і зосередитися на окремих питаннях, переглянути матеріал знову, наприклад, відеоролик майстер-класу чи пояснення складного питання. Проте наявність

відеоролика, і завдання його переглянути не більш інформативні, ніж наявність підручника і вказівка «прочитати параграф». Тому важливо сформулювати уточнювальні вказівки: що саме має зробити учень до, під час та після перегляду. Існують програми, в яких можна налаштувати запитання так, щоб переривати перегляд відео і блокувати перехід до наступної частини без відповіді на поставлене запитання, вводити текстові блоки в паузи відео, щоб привернути увагу учнів до певних моментів.

І нарешті, можна розробити форму опитування, яку потрібно заповнити після перегляду відеозаняття.

Цифровими інструментами роботи з відео є, наприклад, сервіс для запису скрін кастів (<https://screencast-o-matic.com/>), Edpuzzle <https://edpuzzle.com> для створення інтерактивних відео з запитаннями, вбудованими в хід ролика, <https://www.youtube.com/> для розміщення власних відеороликів та надання до них доступу через інтернет.

Для формування практичних мистецьких умінь можна запропонувати варіанти завдань на вибір учня: графічні вправи та диктанти («Золотий ключик щастя», «Дощовий осінній пейзаж», «Замріяне зимове дерево»); графічне вирішення завдань зі створення художнього образу («Замок дощів», «Будиночок ранкової зірочки»); створення абстрактної кольорової композиції певного настрою («Спека», «Буря», «Ранок», «Ілюстрація» музичного образу) за допомогою контрасту кольірних ліній, штрихів, плям; завдання з пошуку вдалого композиційного розміщення об'єктів – для кращого відображення сенсу твору; створення симетричного зображення в програмі Microsoft Paint («Підкова – талісман удачі»); у програмі Online Collage Maker-[photo-collage.net](http://photo-collage.net) скласти колаж «Моя вулиця в пастелях жовтня», «Серпанок літніх вечорів»; скетчинг – «Білопінна повинь весняних садів»; емоційний живопис Harry Art «Мереживо зимових візерунків»; започаткування членджу (наприклад, за одну хвилину зобразити сплячого або сердитого kota, смачне тістечко, різдвяну ялинку однією лінією або однією плямою); створення косплею персонажа з книги, фільму, гри або певної епохи; виконання роботи в стилі Neo Pop Realism, що заснований на синкопі. Зазначимо: у виконанні творчих робіт у стилі Neo Pop Realism непотрібно користуватися гумкою; якщо помилка зроблена, вона візуально зникає після накладання поверх неї нових ліній; така робота – чиста імпровізація, виконана ручкою.

Асинхронне навчання вимагає високого рівня дисципліни, концентрації та відповідальності учня, а це може бути складним для молодших школярів, а також тих, хто потребує підтримки, педагогічного керівництва та соціальної групи таких самих учнів. Відсутність контакту з учителем та іншими учнями викликає відчуття самотності, знижує мотивацію й результативність навчання.

Для забезпечення асинхронного навчання слід володіти певними технологічними вміннями, що спочатку може викликати труднощі в учнів: щоб поставити запитання та отримати відповідь, необхідно скористатися електронною поштою або чатом, вміти приєднатися до платформ тощо. Тому важливий своєчасний контроль та підтримка з боку викладача.

Ефективним є змішаний формат, за якого присутні і синхронний, і асинхронний режими. На етапі представлення теоретичного матеріалу можна використовувати асинхронний формат, оскільки кожному учневі знадобиться своя кількість часу і зусиль на його засвоєння. Для формування практичних навичок, коли важлива зустріч із педагогом і учнями, – синхронний. Наприклад, йдеться про створення зображення, що є невід'ємною складовою уроку мистецтва і спрямовується на формування предметних образотворчих компетентностей. Синхронний режим необхідний для обговорення творів, на етапі підготовки мистецьких проєктів. Користь асинхронного навчання в тому, що воно може доповнити очне навчання, в режимі реального часу – офлайн (offline – означає «не в мережі, відключений від мережі Інтернет»). Наприклад, при змішаному форматі навчання частина теоретичного матеріалу може бути представлена як текст або відео і викладена на освітньому порталі для ознайомлення учнів, а відпрацювання практичних навичок відбувається безпосередньо під керівництвом учителя в школі. Це оптимально, адже забезпечується теоретична і практична складові уроку, а ймовірність опанування практично-виконавських і творчих навичок є високою.

Отже, дистанційне навчання стало альтернативою звичному офлайн навчанню, що спричинено об'єктивними обставинами. Учителеві слід опановувати онлайн-платформи і сервіси, щоб освітній процес був змістовний і цікавий. Важливим є педагогічний супровід навчання. Дедалі більше вчителів (експертів та аматорів) публікують власні здобутки (розробки занять, презентації до уроків,

відеоролики з майстер-класами), щоб популяризувати свій досвід серед колег і оптимізувати педагогічний процес.

### Джерела

1.Базелюк О. В. Особливості вибору систем дистанційного навчання для професійної освіти. *Методичні засади підвищення кваліфікації педагогічних працівників системи професійної освіти* : зб. матеріалів Всеукраїнської Інтернет-конференції / за заг. ред. Л. І. Шевчук. Хмельницький : НМЦ ПТО ПК; ФОП Мельник А. А., 2016. С. 469–472.

2.Гайдамака О. В. Теоретико-методичні орієнтири навчання мистецтва учнів закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу. *Мистецтво та освіта*. № 3(97). 2020. С. 6 – 12.

3.Дистанційне навчання в системі професійно-технічної освіти : монографія /авт. кол.В. В. Ягупов, Л. М. Петренко, С. Г. Кравець та ін. ; за наук. ред. В. В. Ягупова. Житомир : Полісся, 2019. 234 с.

4.Дистанційне навчання кваліфікованих робітників в умовах виробництва [Електронний ресурс] / [В. М. Аніщенко, Г. В. Єльнікова, Г. І. Лук'яненко та ін.]. ПТО НАПН України. 2015. URL:

<https://lib.iitta.gov.ua/107129/1/Посібник%20.pdf>

5.Історія розвитку дистанційної освіти. URL:  
<https://www.rateg.org.ua/istoriya-razvitiyadistantionnogo-obrazovaniya/>

6.Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні: затверджено Постановою М-ва освіти і науки України 20 груд. 2000 р. *Освітній портал* [Електронний ресурс]. URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html>.

7.Кухаренко В. М., Бондаренко В. В. Екстрене дистанційне навчання в Україні: монографія / за ред. В. М. Кухаренка, В. В. Бондаренка. Харків : Вид-во КП «Міська друкарня», 2020. 409 с.

8.Лотоцька А. Організація дистанційного навчання в школі [Електронний ресурс]. 2020. – URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciyna%20osvita-2020.pdf>

9.Майборода Л. Методика використання елементів дистанційного навчання у процесі теоретичної підготовки кваліфікованих робітників. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України*. Професійна педагогіка: зб. наук. праць. 2018. № 16. С. 115–121.

10.Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 н. р. (Мистецька освітня галузь). URL:  
<https://mon.gov.ua/ua/news/metodichni-rekomendaciyi-shodo-organizaciyiosvitnogo-procesu-v-shkolah-u-20222023-navchalnomu-roc>

11. Наказ МОН України від 25.04.2013 № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» (із змінами) [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>



12. Наказ МОН України від 29.05.2019 № 749 «Про внесення змін до Положення про електронні освітні ресурси» [Електронний ресурс].URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0666-19#Text>

13. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>

14. Шуневич Б. Обґрунтування наукової термінології з дистанційного навчання. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2003.№ 490. С. 95–104.

15. Distance Learning. Glossary Merriam Webster [Електроннийресурс]. URL: <https://life.pravda.com.ua/projects/majbutnjeshkoly/2020/11/10/242946/ww.merriam-ebster.com/dictionary/distance%20learning>

16. Moore M. G. Handbook of Distance Learning(3rd ed.), Chapter 2 / M. G. Moore. New York: Lawrence Erlbaum Associates, 2013. 898 p.

17. Sir Isaac Pitman. Encyclopædia Britannica.– URL: <https://www.britannica.com/biography/Isaac-Pitman>

## **1.5. Аудіальна театральна комунікація в медіа просторі закладу освіти: виховний аспект**

Новий контекст соціального життя, викликаний сьогоденішньою драматичною ситуацією в Україні, вимагає оновлення виховного процесу на фундаменті духовних настанов внутрішнього існування людини, серед яких на перший план виступають розвиток світоглядного та почуттєвого досвіду, любов до Батьківщини. Саме такі концептуальні орієнтири у межах конкретних історичних періодів звучать як у творах видатних мислителів, так і в найкращих надбаннях *драматичного мистецтва*, що вивищують людину, яскраво втілюючи думки щодо життя в усій багатоскладності та багатоманітті.

*Слово* супроводжує кожного з нас від народження до останнього подиху. З першого періоду становлення вітчизняної наукової думки у пам'ятках церковно-вчительської літератури розв'язуються питання, пов'язані з його виховними вимірами. «Слово про Закон і Благодать» – «по суті перша пам'ятка давньокиївської культури митрополита Київського Іларіона» [2, С. 80], – оспівує предків – князів Володимира і Ярослава, які уславилися одночасно своєю мужністю і піднесенням мистецтва в країні. Виокремивши такі риси, як звитяга і законослухняність, Іларіон з повагою нагадує, що за часів Володимира з'явилися ікони святих, Київ прикрасився золотом і

сріблом, а церква Благовіщення, побудована Ярославом над Золотими воротами, стала дивом і славою на всі навколишні країни [4].

Певне нівелювання саме таких морально-естетичних підвалин української педагогіки, незацікавлене ставлення до гуманітарного боку проблеми призвело сьогодні до «захльобування» молоді стихійним інформаційним потоком і відсутності мотивації до ефективного сприймання учнями духопіднесувальних ідей. Захоплення інформаційним простором, де досить легко і успішно «штампують» споживачів медіапродукції, залишає позаду потужний матеріал, не усвідомивши який в дитинстві, ніколи «не відчиняться двері» [21, С. 27] у справжнє людське, допомагаючи етнічній і загальнокультурній інтеграції особистості в суспільстві.

Багато творів *драматичного мистецтва* скеровані на активне становлення юних захисників Вітчизни, готових відстоювати гідність і честь та захищати від хаосу та агресії. Але це відбувається тільки в тому випадку, якщо сенсорні рівні тексту знайдуть відгук, а отже і підготують перехід учнів до сприймання слова не як денотативного нейтрального позначення, а як слова, що піде «між людьми» [19, С. 419]. І тут позитивну роль ймовірно може зіграти *аудіомедіапростір*, затребуваний сьогодні старшокласниками чи не найбільше: постійне носіння навушників стало дуже комфортним для учнівського психофізичного стану. Передбачаємо, що через заповнення аудіоефіру хоча б почасти натхненною мовою аудіокниги чи аудіотеатру, учень зможе наблизитись до пізнання широкого кола смисложиттєвих проблем шляхом мимовільного переживання тих же емоцій, які він спостерігає у героїв творів, а отже викличе здатність проникнення у внутрішній світ іншої людини і пізнання її душевного стану. *Емпатія* зумовлена відповідним життєвим досвідом і вже розвинутими добротою і чуйністю, емоційним відчуттям. Важливо, щоб емпатійне поле учня було готове для розуміння Іншого, було здатним самоототожнювати себе з іншою людиною.

На сьогоднішній день означена тематика щодо поєднання значущості естетично – патріотичного виховання і ролі медіапростору в житті сучасних школярів ще не стала ключовою. Переважна більшість робіт абсолютизує технократичний підхід до проблеми виховання, а цифровий дискурс призвів практично до зникнення гуманітарного аспекту, пов'язаного зі сферою людської чуттєвості, до «повного змішування реального та віртуального світу» [20, С. 190].

Огляд ключових слів останніх за часом статей на естетично-виховну тематику (*віртуальна комунікація, комунікативна компетентність, включення в діяльність, економний стиль спілкування, графічні об'єкти* тощо) не налаштовує на зустріч з об'єктами краси. Навіть в циклі такого навчального предмета, як «Мистецтво» на перший план виступає проблема «ефективного комуніканта», «опанування значної кількості інформації», «технологічна карта уроку» і т.п.

Пропонуються інтерактивні ігри на уроках музичного мистецтва, що розвивають навички співу; використання інформаційних технологій в умовах дистанційного навчання; візуальне моделювання уроків музичного мистецтва; роль електронних підручників в опануванні мистецьких дисциплін; використання інформаційних онлайн творів на уроках мистецтва та багато ін., де все «зведено до розробки сучасних *методів подання інформації...* й відриву від створення цілісної картини світу» [14, С. 11].

З'явилися і цікаві «живі» заходи, що проходять як квести, наприклад, на такі теми, як «Іван Мазепа та Києво-Печерська Лавра», «Тарас Шевченко і Києво-Печерська Лавра», що пов'язані не з цифрою, а зі словом та історичними пам'ятками (О. Гончарко, С. Коганов). Але подібні заходи переважно стосуються позакласної і позашкільної роботи [9].

Не можна не погодитись з М. Чурсіним, який, замислившись над питанням, чи залишиться виховання суто людським заняттям в недалекому майбутньому, передбачає, що радикальне впровадження технологій може замінити виховання в традиційному смислі на програмне регулювання поведінки людини. І тому людство має зберігати за собою стратегію власного розвитку [18, С. 261-262].

А на думку Л. Найдьонової, спостерігається втрата виховного і розвивального потенціалу, не акцентується участь у створенні культури самих школярів [7, С. 64]. Вчена пропонує паритетну діалогічну взаємодію, коли «дитина не перетворюється на об'єкт впливу, а її переживання, досвід – на засіб виконання навчального плану, а виявляється повага до честі і гідності кожного учасника комунікації... розвивальний для особистості зміст спілкування» [7, С. 71]. Вона вводить до ключових слів такі терміни, як *медіаризики, психологічні новоутворення, розвивальне спілкування* [7, С. 64], а серед векторів медіапростору наголошує на важливості виявлення

нових викликів та означення ймовірних перспектив розвитку медіаосвіти.

Сьогоднішнє домінування візуальних медіа над текстуальністю і письмом, мовленням «може привести до атрофії всіх перцептивних можливостей людини, окрім зору, – застерігає український філософ О. Шинкаренко. Тому є потреба у долучені етичних досліджень до проблеми тотального візуального впливу». [20, С. 47].

За останні роки праць стосовно використання аудіомедійного простору в галузі театрального мистецтва в рамках уроків естетичного циклу не знайдено. В інтернеті є чимало аматорських порад та покрокових інструкцій щодо слухання та навіть самостійного написання власної аудіокнижки, але вони не стосуються використання аудіального театрального мистецтва. Як науково-виховну проблему в Україні тему досліджували: І. Регейло [13] – про формування естетичного ставлення до мистецтва в молодших підлітків засобами радіомовлення; М. Ляховицький [5], який вважав слуховий компонент домінантним для формування тривалих знань і навичок з іноземної мови; цю ж ідею стосовно навчання студентів розкрила Л. Волошинова [1].

Є дуже цікаві напрацювання, присвячені театру перед мікрофоном і загалом радіомистецтву [8] та використанню медіатехнологій для запису власного виконання шляхом застосування програм для семплювання, обробки звуку, аби створити одній людині дуетне чи ансамблеве звучання [15] що, на нашу думку, може стати перспективним і популярним явищем у стінах школи.

Літературно-церковні пам'ятки України–Русі репрезентують історіософічне бачення, яке в подальшому обґрунтовуватимуть представники української філософсько-педагогічної думки.

Поява у XII ст. «Слова про Ігорів похід» висунула на перший план незалежність і самобутність держави і засудила тих князів, для яких власна слава дорожче Вітчизни. Хоробрий Святослав каже:

«Біда – князі мені не підмогають;

Нінащо обернулася година»

[12, С. 210]

Веслав «ворожбу розпочинає... Новгородські ворота відчиняє», «три Мстиславенки славні не загороджують ворога від Половецького поля»... Таким Баян віщує:

«Ні хитрому, ані гождому,

Ні бистрому, на птицю схождому,

Не минути суда божого»

[12, С. 132].

Другий етап естетико-педагогічної думки (XVI-XVII ст.) – класична доба української філософії – теж базується на інваріантних загальнолюдських стійких якостях. Передусім цей етап пов'язаний з творчістю Григорія Сковороди, який наставляв: «Людина – внутрішньо безкінечна». З'ясовуючи для себе цінність життя шляхом споглядання, переживання та інших способів духовної діяльності, вона зможе пізнати себе, оточуючих, навколишній «прелестный мир» [10, С. 75]. Досягти цього допоможе «повільна самотійність»: «Знаходь годину і щоденно, потроху, але обов'язково і саме щоденно підкидай в душу... слово або вислів..., щоб думка живилась й росла, а не пригнічувалась» [10, С. 223]. Г. Сковорода постійно нагадує: «серце людини любить добро», «серце є осередям душевного і духовного життя людини» [10, С. 223].

Ці ідеї були посилені у працях П. Юркевича, який вважав доблестю мужній героїзм людини, яка протистоїть розрахунковому мисленню: «Бувають для людини часи... *спокуси*, коли зовнішні обставини своїми несподіваними і непередбачуваними сплетіннями збивають правила розуму; і тут якраз... полягає пробний камінь для її морального характеру і чи вона виступить у всьому благородстві свого настрою, з доблестями морального героїзму, або ж виявить перед нами всю негідність своєї особистості, яка до цієї хвилини була зачинена для нас в поведінці благорозумній...» [22, С. 101]. Філософські ідеї П. Юркевич зреалізував у навчальному предметі з *історії філософії, у прикладній частині – мистецтво*, що професор викладав у Київській Духовній Академії [14, С. 197]. Тому не дивно, що серед речників філософсько-педагогічної думки у XIX – XX ст. були письменники П. Куліш, Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, В. Винниченко. Їхні інтереси збігалися у проблемі *виховання і слово*. Не можна навчити і виховати людину поза її мовленням. Зустріч з мистецтвом слова створює умови для олюднення почуттів, оприлюднення думки, відкриття нових смислів. Поглиблена робота над словом допоможе учневі відчути, пережити слово, а не лише фіксувати його як інформацію.

Одним із сучасних шляхів словесної естетичної комунікації гіпотетично може стати медіапростір, а саме ***аудіальна театральна комунікація***. Пишемо *гіпотетично*, оскільки почуттєва сфера, як добре відомо, «погано або загалом не піддається формалізації і просто не може бути сприйнята та засвоєна індивідом інакше, як засобами образного, метафоричного пізнання» [18, С. 254]. І якщо

відсутністю інтереса до медіапростору загалом не дорікнеш українським дослідникам, то такому новому чиннику впливу на учнів, як аудіопростір, що має аудіостимулювати виховання почуттєвої сфери старшокласників, увага майже не приділяється.

Аудіальна театральна комунікація спирається на такі засоби виразності, як голосові контрасти, відтінки, напівтони тощо. Голос передає згусток емоцій персонажа, його характер. І якщо акторам вдасться вибудувати перед мікрофоном безбар'єрний зв'язок із слухачем, ми зможемо констатувати успішне здійснення комунікації: слухоряд буде утримувати слухачів довершенністю художнього слова, створених образів, які «оживуть» в уяві слухача, завдячуючи прийомам внутрішньої техніки голосу. *Почувши* людські долі, людина зможе краще зрозуміти і почути себе та оточуючих, творчо реалізувати цінності і смисли справжнього життя.

Зрозумівши і, головне, переживши етичні цінності, закладені в аудіальних театральних творах, учні збагатять свій тезаурус і налаштуються на сприймання раніше невідомих фактів і подій життя, вийдуть за межі буденного. Переживання надає нове збагнення раніше невідомої істини про буття, формує емпатійне поле молоді людини.

Позитивного результату, на жаль, швидко не отримати. Адже сьогоднішню картину школи складають, з одного боку, військові дії в Україні, що перевели школу на дистанційне спілкування, і «цифрові аборигени, які залежать від гаджетів, страждають агресивною поведінкою тощо» [17, С. 191], з іншого.

Наведемо деякі результати замірювання естетичної вихованості старшокласників засобами аудіальної театральної комунікації.

Проаналізувавши відповідність *рекомендованих для вивчення у старшій школі драматичних творів* меті естетичного виховання, свідчимо, що більшість завдань до них (а їх забагато) скерована на розвиток суто інформаційної сфери дитини. Про такі обов'язкові показники у сприйманні творів мистецтва, як емпатія, отримання естетичної насолоди, що дають духовне окрилення, можливість релаксації, звільнюючи часто «закріпачену» натуру учнів, і гармонізуючи іноді порушені стосунки з оточенням, мова не йде.

Для багатьох учнів незрозумілими та нецікавими залишаються фабули п'єс: вони важко сприймаються учнями, які перебувають у полоні «візуального буму» і зовсім не готові до комунікації з драмою. Так відбувається у 10-ому класі при опрацюванні драми Г. Ібсена

«Нора». П'єса скучненька для сьогоднішніх учнів і більшості з них *читати* її нецікаво. Можливо, подивитись в гарному виконанні на сцені, а, можливо, послухати запис, було б корисніше.

У тому ж 10-му класі, працюючи над програмним твором – п'єсою М. Гоголя «Ревізор» на запитання «Про що п'єса?» більшість учнів вважають, що п'єса «про те, що відбулось в повітовому містечку з його мешканцями». Тільки одна відповідь – «п'єса про корупцію» засвідчила вміння узагальнювати і робити висновки після уважного прочитання. Упевнені, якби б ця п'єса була б якщо не побачена, а хоча б *почута*, то подібних відповідей було більше.

Наше звернення до 11-класників у роботі над поемою «Маруся Чурай» Л. Костенко розпочалось з прочитання вголос на вибір уривку з твору. 70 % юнаків і дівчат були досить стриманими, майже байдужими до переживань персонажів. Виявлено прогалини не тільки в емоційній сфері, а й у *мовленні* – невиразна вимова на дикційному (манерою вимовляння), орфоепічному (володіння нормованою фонетикою національної мови – наголос, акустика, артикуляційні якості звуків) і фонетико-фонологічному рівнях (функціональна фонетика, пов'язана з основною одиницею звукового ладу – фонемою, що виконує значущу роль в освоєнні абетки та орфографії). Така прогалина шкодить процесу народження й висловлювання думки, підтверджуючи попередження академіка І. Дзюби в доповіді «Вимирання слова» [3]: «Складається враження, що Слово втрачає свої позиції в мистецтві, в культурі взагалі».

«Рефлекс недбалого слова» не сприятиме, а іноді зашкодить позитивному спілкуванню і способу взаємодії між людьми. «Скажи що-небудь, аби я тебе побачив» – цей вислів давніх римлян сьогодні є актуальним на тлі розповсюдження суцільних флешмобів, коли слова вигукуються, але внутрішньо не відчуваються, не розвивають і не підносять молоду людину, не сприяють навіть силі і гнучкості голосу.

Одинадцятикласникам було запропоновано широке коло запитань і завдань до «Марусі Чурай», присвячених видатній українській жінці, яка безмежно любила Україну та її людей, складавши про це пісні.

Перший блок був пов'язаний з культурним контентом твору: Назвіть соціальні й політичні події в Україні XVI ст., відображені у творі. Які соціальні верстви представлені в творі? Напишіть назви пісень, згадані у творі. Які військові звання козаків зустрічаються у творі?

Другий блок представлено запитаннями, спрямованими на рефлексивну діяльність учнів, виявлення емоцій й почуттів, що виникли в учнів під час прочитання твору: Якби ви вирішували Марусину долю, чим би керувалися, виносячи їй вирок? Які проблеми, поставлені у творі, актуальні й сьогодні? Хто з героїв твору близький вам за характером, поведінкою, життєвим принципом?

Відповідаючи на запитання першого блоку, учні досить повно характеризували соціально-політичний стан України. У деяких відповідях згадується війна з польською шляхтою 1652 р., пожежа 1657 р., яка знищила Полтаву, битва при Жовтих Водах, Зборові та ін. Назви пісень, авторство яких приписують Марусі Чурай, також знають непогано. Але з'ясувалося, що у старшокласників недостатньо розвинута емоційна сфера психіки. У відповідях не звучить ставлення до прочитаного. Виявилось, що, як правило, і вчителі не ставлять перед ними таких задач, не прагнуть діалогу з героями.

Тому було запропоновано слухову наочність – послухати у класі уривок з поеми в аудіозапису у виконанні народної артистки України Л. Кадирової. Невеличкий за обсягом уривок завдяки голосу і таланту акторки вивільнив текст з емоційно-нейтрального для багатьох учнів друкованого слова, допоміг відчутти насагу і духовну енергію слова хоча б на короткий термін, доводячи справедливість шевченківських рядків:

Ну що б, здавалося слова...  
Слова та й голос – більш нічого.  
А серце б'ється – ожива,  
Як їх почує!.. Знать, од бога  
У голос той, і ті слова  
Ідуть між люди!

[19, С. 419]

Це доводить можливість використання такого шляху для застороги дитині не піддаватися «омасовленню» слова, розриву його єдності з почуттями, а відтак згасанню або і не виникненню культурного середовища в самій людині. Не штампувати надалі споживачів медіакультури, а використовувати рефлексивну траєкторію, скеровану через слово до себе. І звичайно приділяти увагу мовленню. Цей твір є дуже плідним для освоєння звукових образів, які допоможуть сформуванню і прикрасити соковиту рідну мову.



Нагадуємо ще раз про значущість «принципу схваленого резонансу» [6, С. 13], що базується на латинському значенні слова *resono* – *звучу у відповідь, відгукуюсь* і передбачає суголосну, а не асинхронну поведінку вчителя й учнів відносно змістово-емоційних аспектів окремих ситуацій уроку.

Розширивши естетичний досвід старшокласників засобами аудіального театру за рахунок таких глибинних шарів, як мова і культура, художній твір постає не як сухий документ, а як цінність, закладена в ньому. На ґрунті українських традицій аудіотеатр допоможе ввести в побут учнів унікальну мову, прибрати слова – «паразити», і мова, нарешті, зв'яже знання класичної і актуальної культури, постане вектором набуття мовленнєвого, світоглядного і почуттєвого досвіду, визрівання внутрішньої культури ставлення до слова як до мистецької події.

### Джерела

1. Волошинова Л. В. Сучасні аудіовізуальні технології у вивченні іноземної мови. Київ: Знання України, 2007. 152 с.
2. Горський Вілен. Філософія в українській культурі. Київ: Центр практичної філософії, 2001. 236 с.
3. Дзюба І. Вимирання слова. *Дзеркало тижня*. 2004. 4 липня № 29.
4. Іларіон Київський. Слово про Закон и Благодать. *Давня українська література*: хрестоматія. Київ. 1992. С. 195-214.
5. Ляховицкий М. В. Теория и практика применения технических средств в обучении иностранным языкам. Київ: Вища школа, 1979. 255 с.
6. Миропольська Н. Є. Художні цінності в життєвому просторі старшокласників: до постановки проблеми. *Мистецтво та Освіта*. 2021 № 1. С. 10-14.
7. Найдьонова Л. А. Основні напрями і перші підсумки експериментального впровадження медіаосвіти. *Інститут соціальної та політичної психології НАПН України*: зб. стат. метод. сем. Київ, 2013. С. 60-75.
8. Недін Л. Універсальна мова театру. Монотеатр перед мікрофоном. *Сучасні дослідження в галузі культури і мистецтва*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конференції. КНУТКІМ ім. І.К. Карпенка-Карого. 2020. С. 69-74.
9. Неперервна педагогічна освіта ХХІ століття: зб. ст. НАПН України. К. 2022. 252 с.
10. Сковорода Григорій. Твори. Наукова думка, 1973. Том 1. 532 с.
11. Сковорода Григорій. Твори. Київ: Наукова думка, 1973. Том 2. 576 с.
12. Слово о полку Игоревім. Київ: Рад. школа, 1989. 310 с.
13. Регейло І. Ю. Формування естетичного ставлення до мистецтва у молодших підлітків засобами радіомовлення: автореф. дис..... канд.пед.н. 13.00.07. Теорія та методика виховання. Київ, 1999. 19 с.

14. Ткачук Марина. Київська академічна філософія ХІХ– початку ХХ ст. Київ: Центр практичної філософії, 2009. 247 с.
15. Тормахова А. М. Медіатехнологія в контексті сучасних культурно-мистецьких практик. *Українські культурологічні студії*: зб. наук. праць КНУ ім. Тараса Шевченка. 2020. С. 208-214.
16. Устенко В. Категоричний імператив гуманітаристики. *Гуманітаристика: пошуки перетину психології, філософії та філології*: зб. статей. Київ: 2020. С 10-12.
17. Федорченко Т. Є. Особливості впливу цифрових технологій на здоров'я старшокласників. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*. Івано-Франківськ: НАІР, 2021. С. 189-194.
18. Чурсін М. М. Мистецтво і виховання в контексті тенденцій інформаційного суспільства. *Виховання людини культури засобами мистецтва*. Київ: Ін-ут обдарованої дитини НАПН України, 2021. С. 248-263.
19. Шевченко Тарас. Кобзар. Київ: Держлітвидав України, 1963. 718 с.
20. Шинкаренко О. В. Етичні експлікації візуального повороту у сучасній культурі. *Українські культурологічні студії*. Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2020. Вип. 1 (6), С. 45-49.
21. Юнг Г. К. Алхимия снов. 1997. 352 с.
22. Юркевич П. Д. Философские произведения. 1990. 670 с.

## Розділ 2

# МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ХУДОЖНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА УРОКАХ ТА В ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС

## 2. 1. Організація художньої комунікації в навчальному змісті уроків з мистецтва

Окреслимо деякі конкретні способи встановлення художньої комунікації у процесі опанування навчального змісту інтегрованого курсу «Мистецтво», на прикладі підручника для 7 класу [2].

Концептуальна ідея модельної навчальної програми [4], за якою розроблений підручник, – світоглядна динаміка навчального змісту: особистість, яка пізнає мистецтво і різноманіття світу через мистецтво, що відображено в смисловій динаміці тематизму. Так, від теми року 5 класу «Мистецтво навколо нас», наближаючись до «Життя крізь призму мистецтва» в 6 класі, навчаємось розпізнавати і декодувати виразові засоби різних видів і жанрів мистецтва. Далі, у 8 класі запрошуємо поглянути на «Мистецьке минуле людства очима сучасної людини» (у 8 класі) і розібратися у вирі людського «Буття в новаторських пошуках сучасного мистецтва (9 клас), занурюючись у художні стилі і напрями. Тобто зміст 8 і 9 класів – стильова художня палітра, до освоєння якої учнівство має підійти із досить значним багажем мистецьких вражень. 7 клас – досить складний і суперечливий період вікового становлення, вікова межа між молодшими підлітками і тими, хто стоїть на порозі юності. Тому саме час із семикласниками особливо прицільно говорити мовою мистецтва про особистість, її проблеми і способи їхнього розв'язання. Тема року в 7 класі і є «Особистість у мистецтві»; а «особистість» – це і митці, і самі семикласники та їхнє оточення.

Програмою передбачено, що пізнання мистецтва в 7 класі це узагальнення досвіду 5-6 класів: повторюємо видову і жанрову палітру на новому мистецькому матеріалі, заглиблюючись і переосмислюючи знайоме; збагачуємо знання, вдосконалюємо уміння аналізувати, інтерпретувати, набуваємо практичних умінь. Паралельно «нанизуємо» нове на вже знайоме.

7 клас – це підготовка до того, з чим учні будуть ознайомлюватися вперше у 8 і 9 класах. Тому накопичуємо емоційний досвід вражень, зокрема і від сучасних мистецьких явищ, і від творів попередніх історико-культурних епох, прокладаючи місток до навчального матеріалу наступних років; одночасно збагачуємо

понятійний апарат. І, зрештою, набуваємо корисні для життя художньо-практичні уміння, цікаві саме для семикласників.

Відтак, *стрижневі принципи* для вибудовування художньої комунікації, як і загалом побудови підручника, – це:

- світоглядний підхід до навчання як концептуальна основа: пріоритетний орієнтир на формування особистісних цінностей, діалогічність пізнання мистецтва і світу через мистецтво. Пам'ятаємо: жодну компетентність, про яку йдеться в освітніх стандартах, не сформуєш поза ціннісними позиціями учнівства. Стосовно діалогу зазначимо: діалог – сутнісна ознака мистецтва як форми естетичної свідомості, діалог, комунікація для семикласників у силу особливостей їхнього вікового становлення виходять чи не на перше місце в їхньому житті (між собою, з авторами, з творами тощо);

- «вихід за межі» мистецтва, націлений на відчуття дотичності до важливих соціальних проблем і усвідомлення можливостей мистецтва і власної спроможності в їхньому розв'язанні; власне «вихід за межі» є принциповим в організації художньої комунікації для формування ключових життєвих компетентностей (перелік яких – в Законі України «Про освіту», державних освітніх стандартах);

- україноцентризм – принцип, який підпорядковує попередні; він означає акцентування навчального змісту і відповідно уваги учнів на вітчизняній культурі, історії, традиціях, цінностях як основі для творчості; це принципово ще й з огляду на антиукраїнські інформаційні тенденції у віртуальних медіа потоках, які не завжди контрольовані педагогічно.

Таким чином, учні, за задумом авторського колективу Програми та авторів підручника, у процесі художньої комунікації неминує є співавторами композиторів, художників, архітекторів, дизайнерів, народних майстрів, діячів кіномистецтва, театральних режисерів, кліпмейкерів, блогерів, артистів тощо.

Навчальний зміст структуровано в дев'ять тематичних кластерів (за місяцями навчального року), які в динаміці втілюють провідну концептуальну ідею:

- початок (перший кластер) – «Митець і глядач. Митець і слухач», де одразу ж задано установку на активне спілкування учня і митця;

- завершення (дев'ятий кластер) – «Мистецька дипломатія», активними носіями якої учні позиціонують і себе, а мистецтво усвідомлюється як важливий чинник суспільного життя;

- між ними: «Творимо мистецтво разом» (учні – як співтворці митців і творці мистецьких цінностей), «Мистецтво – документ доби» (актуалізує зв'язок мистецтва з історією і майбутнім України), «Про що сповіщають традиції сучасній людині» (безкінечність пізнання свого коріння), «Нове життя традицій» (активність позиції у перетворенні й розвитку традицій), «Образ України і українців у мистецтві» (доцентрова тема підручника, яка розміщена на «золотому перетині»), концентровано втілює основну ідею підручника – виховання патріотичних почуттів, гордості за свою країну), «Мистецтво як образ майбутнього» (сучасність у мистецтві, формування відчуття перспективи у мистецтві та житті і позитивного образу майбутнього, передусім – це майбутнє України), «Мистецтво на варті довкілля» (актуалізуємо можливості мистецтва у вирішенні численних соціальних питань і нашу участь у цьому).

Одним із дієвих інструментів, які розкривають тематичні інтегративні зв'язки і націлені на діалогічність, є текстові «епіграфи» до кластерів, в яких коротко викладається те, до чого буде привернена увага читачів, які цікаві практичні творчі завдання вони будуть виконувати тощо. На цих сторінках-«епіграфах» розміщено покликання на відповідний розділ електронного додатку, що оптимізує опанування змісту.

Комунікація, яка сприяє цілісності художнього пізнання, наскрізно вибудовується завдяки *візуальному алгоритму* подачі тексту. Наприклад, ілюстрації без підписів на сторінках – «епіграфах» – прийом, який «інтригує», спонукаючи шукати відповіді в тексті параграфів. Як бачимо, кластери передбачають змістовий *діалог* всередині себе (комунікація в парах «музичне мистецтво – образотворче мистецтво», що традиційно для інтегрованої мистецької освіти загалом) [5, С. 60-73]; зміст останньої «пари» в кластері занурює у твори так званих синтетичних мистецтв); і *полілог* загалом – як динамічне наскрізне розгортання різних аспектів теми «особистості».

Стрижневим різновидом інтегративних зв'язків у курсі «Мистецтво» авторами згаданої Модельної навчальної програми передбачена *інтеграція тематична*. Традиційно кожна тема розкривається через пари параграфів – уроки музичного і образотворчого мистецтв, які кореспондують між собою. «Синтетичні» мистецтва також постають крізь призму музичного і

образотворчого в кожній із «пар», а крім того, вони перебувають у центрі змісту кожної «пари», яка завершує тематичний кластер.

Наведемо приклад *тематичної інтеграції*, яка реалізується у свідомості учнівства. Так, кластер «Митець і глядач. Митець і слухач» присвячений глибинним зв'язкам таких начебто протилежних мистецтв, як музика і архітектура. Саме він не випадково розпочинає навчальний рік: візуальні архітектурні образи – найперше, з чим ми стикаємось у нових містах і країнах; мандруючи, ми щоразу опиняємось в оточенні архітектурних споруд. Вони найпершими створюють зоровий образ місця нашого перебування і впливають на наш настрій. Уже далі відчуваємо, як вони наповнюються звуками, знайомлять нас із особистостями, які презентують те чи інше місто, країну. У першу чергу, це простір так би мовити «зовнішній»: музика, яка звучить на вулицях і майданах, першою створюючи звуковий портрет міст і містечок; а поряд із цим – споруди, в яких звучить музика – театри, концертні зали тощо (пара «Місто, яке «звучить» і «Хто і як творить архітектуру» (на прикладі архітектурних ансамблів Сходу і Заходу)).

Далі учні міркують, що ж саме поєднує музику і архітектуру, як разом із митцями вдається «побачити» музику і «почути» архітектуру; архітектурною спорудою, яка «з'єднає» навчальний зміст, стають мости (пара «Музика в архітектурі. Архітектура в музиці» і «Образи мостів світу»).

Наступна «пара» поєднує «Музичні прогулянки парком» і особливості мистецтва ландшафтної архітектури («Алеями парків і садів світу»). Нарешті, зміст «синтетичної» пари параграфів вибудовується на понятті сценографії з центром «декорації» («Сценічний простір у музичних виставах» і «Архітектурні образи на театральній сцені. Декорації»).

Саме в «синтетичній» парі параграфів ідея інтеграції постає особливо сконцентровано завдяки художній комунікації. Для підтвердження наведемо ще одну «синтетичну» пару, що завершує кластер «Мистецтво – документ доби»: «Музична кінодокументалістика» – «Документальне кіно».

Осмислення виразового значення музики в документальних фільмах, зокрема різних художніх функцій музичного ряду спонукає до ознайомлення із фільмами, присвяченими музикантам, пісенним традиціям тощо («Ой у полі древо», реж. П. Фаренюка про унікальний кряківський спів на Полтавщині, «ДахаБраха. Шлях,

реж. А. Корж, «Неіма» («Дім») реж Дін Деблуа) на уроках музичного мистецтва і до продовження діалогу на уроках образотворчого мистецтва (про різновиди документального кіно, виразність і правила композиційного вирішення кадру тощо), завершуючись виконанням спільного творчого проєкту зі створення власного документального фільму про історичну особистість, яку учні узгоджено обирають на власний розсуд.

У деяких парах «синтетичних» параграфів запропоновано освоєння навчального змісту на одному мистецькому матеріалі, що посилює діалогічну взаємодію суб'єктів між уроками музичного і образотворчого мистецтва. Прикладом такого мистецького матеріалу є анімаційний фільм «Причинна» за мотивами Т.Шевченка, володар багатьох нагород, зокрема лауреат Премії КМУ імені Лесі Українки 2019 року в номінації «Кінотвори для дітей та юнацтва» (режисер і художник Андрій Щербак, композитор Тетяна Шамшетдінова). Фільм запропоновано для сприймання і опрацювання у творчих завданнях у кластері «Образ України і українців у мистецтві» (пара параграфів «Музична Шевченкіана» і «Шевченкіана в образотворчому мистецтві сучасності. Образи українців в анімації»). Жанр фільму позначений його творцями як анімаційна балада. Як зазначається на ютуб каналі Державного агентства України з питань кіно, «це фільм-спів. Тихий спів, що переходить у шепіт надії та любові».

На уроці музичного мистецтва привертається увага до «музикальності» і «пісенності» звукового рішення фільму: парадоксальна відсутність шевченкового слова, яке «компенсовано» музикою: акапельний спів (скоріш «наспівування»), мелодії на сопілці, кобзі, імітація старовинної колісної ліри, але частіше – ритмічні повтори з варіюванням короткої інтонації, наче «проба інструменту для себе», що приховує напругу, крім того звуки природи, що віддзеркалюють емоційні контрасти тривожності і спокою і набувають художніх сенсів у загальному звуковому полотні (дощ, вітер, шелест листя, спів птахів, іржання і тупіт коня), а поряд – дзвін шабель тощо.

У фільмі звучить три музичні композиції: «Війна» і «Балада» (авт. М. Няга, Д. Караченцев, А. Малахов) та «Пастораль. Коні» (авт. Т. Шамшетдінова, М. Няга), «В саду гуляла, квіти збирала» (українська народна пісня, версія Т. Шамшетдінової, Г. Сидорова), а також «Реве та стогне Дніпр Широкий» (версія Т. Шамшетдінової,

Г. Сидорова). Ліричним центром, музичною кульмінацією є пісня Т. Шамшетдінової «Щаслива голубка» на вірші Т.Шевченка (її співає Козак), яка тут сприймається як народна пісня; мелодія переривається різкими дисонансами – «вторгненнями» – загибеллю Дівчини. Емоційне навантаження музичної «післямови» неймовірно: несподіване і незвичне тихе звучання «Реве та стогне» «постфактум», на заключних титрах фільму.

На уроках образотворчого мистецтва декодуємо візуальну символіку кожного кадру: яке смислове емоційне навантаження несуть кадри хроматичні і ахроматичні? Чи використовують постановники фільму символічні зображення? Як «зчитати» низьку лінію обрію і силуетні зображення дерев і воронячої зграї? Що символізують лінії дощу, тину й вуздечки на коні, похилена голова козака, темні хмари? Яку роль відіграє контраст світла в кадрі?

Наведемо приклади комунікації із «виходом за межі мистецтва». Так зв'язок мистецьких образів зі сферами наукового знання відображено в парі «Як звучить довкілля» – «Природа, техніка і мистецький образ» або ж «Музика й наукові відкриття» – «Сайт як віддзеркалення моїх захоплень» (кластер «Мистецтво на варті довкілля»). Слухаючи Концерт для ударних з оркестром «Сльози природи» американського композитора Тан Дуня, де «головний герой» є «прозорий» ксилофон і перкусії, міркуємо: про що може плакати природа, від чого вона застерігає людину? Чи вміємо ми дослухатись до довкілля і що дають для цього художні твори?

Паралельно на уроках образотворчого мистецтва занурюємось у світ речей, котрі використовуються в новій якості завдяки апсайклінгу (створення мистецьких виробів з непотребу, використаних матеріалів) – як втілення ідеї очищення довкілля; суттєво, що такі речі набувають на лише екологічної, а й художньої цінності; спостерігаємо за тим, як в архітектурі і дизайні технічних пристроїв тощо втілюються «підказки» природних форм (біоніка).

Як бачимо, в наведених прикладах йдеться про художню комунікацію для формування завдяки мистецтву і мистецькій творчості екологічної і здоров'язбережувальної компетентності тощо. А зіставлення реального «співу» рідкісного виду китів і камерного тріо-перформансу Дж. Крама «Голос кита» встановлює місток між музичними образами і науково-технічними відкриттями й винаходами (музика написана саме тоді, коли в ХХ ст. винайшли спосіб записувати голоси китів на глибині). Так само як і



електроакустичні музичні експерименти А. Загайкевич, яка поєднує в одному із своїх творів бандуру і електроніку тощо.

Навчаючись у практичних творчих завданнях створювати відео кліпи («Популяризуємо музику у відеокліпах» – «Емоція і колір у відеокліпі»), розробляти сайт (йдеться про сайт власних захоплень), створювати анімацію в техніці стоп-моушн, виконувати і робити відеозаписи перформансів, розробляти ескізи сценографічного оформлення із використанням цифрових технологій і комп'ютерних програм («Архітектурні образи на театральній сцені») тощо формуємо в учнів уміння впливати на медіапростір, індивідуально забарвлювати його – задля того, щоб власноруч розширювати можливості художньої комунікації в осягненні мистецтва.

Як зазначалось, найважливіший принцип організації навчального змісту, в тому числі і в практично-творчому опануванні в різних формах, це **україноцентризм** як підґрунтя для художньої комунікації. Складний етап історії, який переживає Україна, скеровує нас на досягнення першорядних цілей: формувати в учнівства умінь протистояти інформаційній війні, яка найбільш сильною є у віртуальних формах мистецької (квазімистецької) комунікації [3]. Дотримання принципу україноцентризму закладено наскрізно в усіх кластерах і параграфах, по тексту і у творчих практичних завданнях, ілюстративному матеріалі тощо.

Окреслимо деякі позиції.

- *Україноцентрична комунікація як діалог українського та інших національних культур.*

Аналізуючи сутність феномену «культура», С. Безклубенко підкреслює його невід'ємність від етнонаціональних індикаторів, нагадуючи, що «за умови нехтування, забуття створеного попередніми поколіннями, тим більш – його руйнування, народи поступово втрачають свою етнонаціональну ідентичність і, отже, гинуть: щезають як особливі історичні соборні індивіди», а якщо увага до освіти і виховання знижується і утворюються перешкоди для творчого самовираження народу, тоді «уповільнюється або й припиняється процес розширеного відтворення культури, настає стагнація, застій, виродження і, зрештою, також «загибель» нації». Насамперед і причиною і наслідком цього є те, що людина як представник нації, народу втрачає здатність до самоідентифікації через утвердження традиційних національних цінностей. Витвори мистецтва *завжди* мають етнонаціональне забарвлення, а саме не

існує, «архітектури взагалі». Архітектура завжди «китайська, римська, російська, українська», так само скульптура – африканська, мексиканська, грецька...; кіно – американське, українське, італійське...; музика – німецька, італійська, японська...» [1, С. 11]. З цим можна погодитись. У такому разі потрібно шукати психолого-педагогічні і мистецько-педагогічні механізми формування культурної компетентності в тій частині, якою позначається увага і пошанування іншокультурних досягнень

Так, у параграфах, присвячених кінофантастиці пропонується паралельне ознайомлення із виразовими засобами визначних шедеврів зарубіжного кінематографу («Гаррі Поттер і філософський камінь», «Володар пернів» та сучасних українських фільмів («Казка старого мельника») – кластер «Мистецтво як образ майбутнього» («Музика і кінофантастика. Чаклунські перетворення у звуках» – «Візуальні спецефекти фантастичних фільмів»). Цікавими учням є і футуродизайнерські паралелі скульптури «Сон у саду» польської керамістки Анни Маліцької-Заморської та костюму Лесі Патоки «Воїн світла», з яким українка Вікторія Апанасенко перемогла в Новому Орлеані на «Міс Всесвіт»; або ж зіставлення фантастичних образів античних сирен у музиці Клода Дебюсі і в Сирин-сонаті Вікторії Польової, птаха Сирин на українських вишивках з колекції Чернігівського історичного музею ім. В. В. Тарновського. Цей аспект культурної компетентності має впроваджуватись в освіту саме крізь призму зіставлення здобутків – у різний спосіб, який може диктувати конкретний навчальний матеріал.

- *Україноцентрична комунікація в часі як опора на національні традиції та їхнє перетворення в сучасній інтерпретації*: дискутуємо про правомірність каверів, репу, парафразів на автентичний фольклор: цього дуже багато саме в соціальних мережах, якими користуються підлітки. Тож залучаємо учнівство до дискусії про те, де межа «художнього» і несмаку, ознайомлюючись, наприклад, із різними інтерпретаціями «Ой ходить сон» - від народної пісні до Summertime з опери Дж. Гершвіна і сучасними каверами на неї, каверами на пісню «Ой, у лузі червона калина», яка єднає українців і зазвучала на весь світ, із джазовими обробками українських народних пісень Олександра Саратського, «Різдвяними симфоніями» Мирослава Скорика та Івана Небесного; із тим, як трансформуються традиційні давньоруські мотиви в сучасній ювелірній справі або ж як

використовуються етномотиви в дизайні аксесуарів (кластер «Нове життя традицій: рух крізь час») та ін.

На сучасність традицій націлюємо, наприклад, у пізнанні козацького воєнного фольклору, полкової музики і ролі в ній ударних інструментів, наприклад, тулумбаса, у заставленні з сучасною інтерпретацією такої традиції в блискучій музично-хореографічній композиції «У ритмі козацьких сердець» дитячо-юнацького колективу «Барвінок» з Вінниці.

• *Україноцентрична комунікація через діалог мистецтва з історією і сучасними подіями, навчання мистецтва як невід'ємність художнього пізнання з громадянськими і соціальними компетентностями особистості* (кластери «Мистецтво – документ доби», «Мистецька дипломатія»). Творів, що слугуватимуть підґрунтям для цього, кожен педагог накопичив чимало у своєму арсеналі. Але тут є принциповий момент: маємо націлювати учнів на створення в уяві і відчуттях позитивного образу України, згадуючи не лише драматичні сторінки нашої історії, і навіть не лише перемоги в історичному минулому, а й вибудовуючи перспективу. Мистецтво, про яке ми часто говоримо як про «документ історії», насправді через переживання *актуалізує* історію в нашій уяві, дає емоційний поштовх до вивчення документів, достовірних фактів, що стоять за творами; адже до художньої інтерпретації однієї події можуть звертатися різні автори і по-різному індивідуалізовано інтерпретувати її. Тобто мистецтво є не стільки віддзеркаленням певних подій та їх трансформацією в художні образи, скільки втіленням митцем власної художньої емпатії і рефлексії; до того ж має значення й тяжіння митця до певного кола виразових засобів. Звідси – безкінечність художньо-образних трактувань історії, що віддзеркалює безкінечність унікальних талантів митців та реципієнтів, котрі також вибудовують індивідуальні бачення і твору, і події, що стоїть «за твором», формуючи власний художній і життєвий світогляд

Вкрай важливо в художній комунікації – кожен дотичний до історичної тематики твір, наближуючи нас до давніх подій, одночасно встановлює у свідомості емоційні світоглядні паралелі між минулим і теперішнім, дає можливість піднятися над реаліями, осмислюючи майбутнє. Так, камерна кантата-тріо «Читаючи історію» Кармелли Цепколенко на поезію Оксани Забужко, яка описує захоплення варварами Риму, неминує встановлює паралелі із українськими теперішніми воєнними реаліями; а балет Євгена

Станковича «Княгиня Ольга» привертає увагу історичної достовірності і художнього узагальнення в мистецтві. Наша історія – це і драматичний, навіть трагедійний досвід, і досвід переможний, що однаковою мірою втілюється у художніх творах. Так само розуміємо, що наразі мистецькі твори саме трагедійного звучання актуалізують свою присутність в переосмисленні українцями власних цінностей. Тож перед педагогами постає завдання вибудувувати оптимістичний погляд на майбутнє, при тому розкривати в діалозі з молоддю і образність та сенси мистецтва, і його смислові підтексти. Утвердженню перспективного бачення України сприятиме і емоційне занурення в такі твори, як увертюра Володимира Рунчака «Україна назавжди» або «Героїчна увертюра 2022» Віктора Камінського, квадробалет «Незламні» Анастасії Комлікової, «Майдан» Валентина Сильвестрова, симфонія «Переможна» Золтана Алмаші та чимало інших, які щодня народжуються як меседж України світові.

*Україноцентризм через дезросійщення змісту навчання і повернення в освітній простір «вичавлених» імен* (В. Барвінського, С. Туркевич, С. Борткевича, П. Сениці, Ф. Якименка та ін.). У підручнику – це «відкриття» нового в тому, що здавалося добре знайомим: як наприклад, творчість Миколи Лисенка або творчий портрет Михайла Вербицького – автора не тільки нашого Гімну, а й непересічної камерної, симфонічної, хорової, театральної музики.

- *Україноцентрична комунікація як мистецька дипломатія*, що сконцентровано подана в завершальному кластері, але ідея якої пронизує весь навчальний зміст.

Так, дискутуємо з учнями стосовно того, чи можуть музика, танець, театральна вистава бути «візитівками» України та нашої культури; безумовно, «перепрочитуємо «Ще не вмерла України ні слава, ні воля» М. Вербицького – П. Чубинського, міркуючи, як композитор із західноукраїнських земель і поет із Київщини символічно об'єднали Україну ще в ХІХ ст. Емоційно занурюємося в один із знакових творів нашого часу – парафраз Юрія Шевченка для скрипки і камерного оркестру на мелодію Державного Гімну України, що має життєствердну назву «Ми є». Написаний взимку 2014 року, цей твір нині набуває світової популярності і розкриває нам свої смисли, звучить як метафора незламності українців в усі часи і водночас як дещо дуже особисте, чим композитор поділився з нами. На уроках мистецтва осмислюємо графічні інтерпретації Тризуба, втілені художником Нікітою Тітовим для календаря, де кожна з них

містить глибинну символіку – поряд із тим, що Тризум сам по собі є символом. Митець використовує різноманіття форм і колірних рішень, передаючи своє ставлення до національної ідентичності, пропонуючи глядачам рефлексувати сучасні події в мистецьких образах.

У центрі уваги учнівства як носій національної ідеї постає й легендарна «Червона рута» Володимира Івасюка і фестиваль із тією ж назвою, що сповістив українцям нову хвилю національної самоідентифікації в складні і тоді ще тоталітарні часи. А на прикладі конкурсу «Євробачення» хоча і суперечливого, проте популярного у світі явища шоу-бізнесу) осмислюємо значення перемог українських артистів і артисток для утвердження позитивного і непереможного іміджу України у світі. При цьому вирішуємо суто навчальні задачі, аналізуючи унікальність сценічного пісенного й виконавського образу, синтез мистецтв у його створенні і його зв'язки з українською автентикою тощо. Так, цікава дискусія може бути розгорнута, наприклад, стосовно сценічного образу фольк-рок-гурту Kalush Orchestra на Євробаченні, який як раз сягає глибинних автентичних джерел (кластер «Мистецька дипломатія»).

Завершальним в освоєнні навчального змісту теми року «Особистість у мистецтві» може стати підсумковий творчий проект «Музика об'єднує» із розробленням логотипу, ескізів сценічного оформлення музичного дійства і простору фестивалю, із доббором творів для виконання, також із можливою зйомкою відеокліпу, повідомленнями на шкільному сайті тощо.

Комунікації сприяє і *візуальна організація* самого тексту:

- «блоковий» принцип подачі тексту, що використовує особливості сприйняття сучасних підлітків і дає можливість семикласникам легко зорієнтуватися в тексті, одразу ж «вхопити» його зміст; до того ж лаконічність і прозорість візуального структурування;

- дозоване насичення якісними ілюстраціями – прикладами творів мистецтва, що дає додаткові підстави для обговорення і сприяє комунікації;

- методичний апарат, зокрема умовні візуальні позначки, які відповідають різним видам активностей на уроці, є простими і упізнаваними; легко «зчитуються», запам'ятовуються й не потребують додаткового розшифрування;

- рубрики «Подумайте і дайте відповідь», «Цікавий факт», «У вільний час», «Колективна робота, дискусія», «Виконайте пісню», «Словник»; рубрики подані за алгоритмом, що впорядковує в уявленнях читачів сприйняття навчального матеріалу; перевага надається інтерактивному спілкуванню на сторінках підручника – через постійні звернення по тексту – *подумайте, пригадайте, порівняйте, чи згодні ви? поцікавтись думкою однокласників і однокласниць, розпитайте старших зі свого оточення, про що б запитали автора чи виконавця тощо*. Більшість таких звернень – це спонування осмислювати власні відчуття, тобто оцінювати себе;

- наявність текстових блоків, як наприклад, «Видатна особистість у мистецтві» або «Скринька порад», яка щоразу містить підказки для виконання творчих завдань, а крім того привертає увагу семикласників до роботи з джерелами, до перевірки достовірності фактів, дотримання авторського права; адже семикласники, які на уроках з різних предметів створюють чимало презентацій, пишуть реферати, користуються соцмережами, вже усвідомлюють, що таке плагіат і доброчесність;

- візуалізація понятійного апарату: візуальне виокремлення терміну, що супроводжується лаконічним і простим поясненням

- запитання проблемного змісту, відповідь на які семикласники шукатимуть на сторінках параграфів або під час виконання творчих завдань, або ж поза уроком і підручником, що спонукає до самостійного пошуку і формує звичку навчатися впродовж життя. Такі запитання спрямовані на те, щоб викликати настрій очікування, надіслати імпульс до ознайомлення. Наприклад: чи можна за музичними уподобаннями людини скласти її портрет? І семикласник замислиться: які ж у нього уподобання і яким його сприймають інші. А які уподобання в однолітків? Або: чи можна за деталями інтер'єру скласти портрет людини, яка в ньому мешкає? А яким мені хотілося би бачити куточок свого «інтер'єру»?

До комунікації залучає і робота з електронним інтерактивним додатком (у видавництві «Ранок», яке підготувало підручник, це електронна платформа IZZI): чимало завдань по тексту супроводжуються позначкою «Дізнайтесь більше, скориставшись електронним ресурсом», що і спрямовує семикласників попрацювати з електронним додатком. У цьому додатку, крім різноманітних завдань і вправ, семикласники знайдуть твори для сприймання,

майстер-класи, додаткові поради до виконання практичних завдань, ноти, мінусовки пісень, віртуальні екскурсії тощо.

Підсумовуючи, підкреслимо: художня комунікація націлена на те, щоб кожен урок мистецтва був мистецьким витвором, зі своєю художньою драматургією і колективною дією особистостей, що у відповідь сприятиме художній комунікації, а отже і ціннісному осягненню змісту навчання.

### Джерела

1. Безклубенко С. Д. Про поняття культура та культуру визначення понять. *Культура і мистецтво у сучасному світі*. 2013. Вип. 14. С. 6-13

2. Комаровська О. А., Власова В. Г., Руденко І. В. Мистецтво: підруч. інтегрованого курсу для 7 кл. закл. загал. серед. Освіти. Х. : Вид-во «Ранок», 2024. 224 с. : іл.

3. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі/ Кремень В. Г., Сисоєва С. О., Бех І. Д. та ін. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. 4(2) С. 1-30.  
<https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4206> ;  
<https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/292>

4. Модельна навчальна програма «Мистецтво. 7-9 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. кол: Івасюк О. М., Комаровська О. А., Власова В. Г. та ін). МОН України, 2023.

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Mystetska.osvitnya.haluz.2023/Mystetstvo.7-9.kl.intehrovanyy.kurs-Ivasyuk.ta.in.12.09.2023.pdf>

5. Розвиток сучасної мистецько-педагогічної освіти: національний і європейський контекст: монографія; за наук. ред. Мирослави Вовк; Сучава : Видавництво Університету «Штефан чел Маре», 2023. 517 с.  
<http://ipood.com.ua/e-library/monografi/rozvitok-suchasno-mistecko-pedagogichno-osviti-nacionalniy-i-evropeyskiy-kontekst/> , с. 60-73

## 2.2. Естетичне виховання учнівської молоді в умовах інформаційного суспільства

**Роль віртуального медіапростору в естетичному вихованні учнівської молоді.** У сучасному світі, де ізоляція та соціальне дистанціювання є одними з найуживаніших слів, значення використання віртуального медіапростору в естетичному вихованні учнівської молоді виходить на інший рівень.

Термін «медіапростір» широко використовується в різних науках – філософії, соціології, політології, журналістиці, інформаційному праві та ін.

Н. Голованова під медіапростором розуміє весь обсяг інформації, що циркулює в інформаційних потоках, і всі засоби трансляції інформації, зокрема бібліотеки, архіви, сховища, засоби масової інформації, засоби усної комунікації, лекторські зали університетів і академій [5, С. 28].

В. Конах, розглядає поняття «національний медіапростір» [6, С. 124], що охоплює державно-територіальний аспект інформаційної взаємодії організацій і осіб, та вводить поняття медіа-інфраструктури (традиційні та новітні мас-медіа), на основі якої і здійснюється зазначена взаємодія.

О. Зінчина, В. Токар наголошують, що медіапростір – це не просто відображення реальності, це картина світу, що соціально конструюється та, у свою чергу, відображає і конструює соціальний простір [(7, С. 82].

О. Селезньова доводить, що медіапростір – це частина інформаційного простору, яка локалізується відповідною матеріальною територією та нематеріальною галуззю, зумовлює існування та діяльність засобів масової інформації (включаючи електронні), функціонує за межами внутрішнього світу людини, але здійснює прямий та опосередкований інформаційний вплив на її свідомість [9, С. 363].

Сьогодні медіа мають сильний вплив на молоде покоління, часто стаючи провідним засобом дистанційної освіти, джерелом естетичного виховання та чинником соціалізації. Сучасна учнівська молодь існує у штучно створеному світі медіапростору, під впливом якого формується її світогляд і система цінностей. Сьогодні медіапростір – це численні Інтернет-портали, соціальні мережі, відео- та аудіопродукція, телевізійні канали. Не маючи персонального досвіду щодо багатьох явищ та подій, котрі відбуваються у світі, учнівська молодь будує знання про навколишню дійсність на інтерпретаціях.

Зупинимось на висвітленні позитивних аспектів впливу віртуального медіапростору на естетичне виховання учнівської молоді та можливостях освітніх Інтернет-ресурсів.

Використання віртуального медіапростору в естетичному вихованні учнівської молоді дає змогу змінювати ставлення до освіти



як учителів, так і учнів. У традиційній системі освіти учитель є рушійною силою на уроці – передає інформацію, контролює і оцінює, в той час як учні часто пасивно засвоюють інформацію. Освітня модель із використанням віртуального медіапростору, ґрунтується на засадах: учень – центр, учитель – консультант, навчальний процес – співпраця. Це дає можливість навчитися орієнтуватися в сучасному медіапросторі; застосовувати раціональні методи пошуку, використовувати та систематизувати інформацію, здійснювати аналіз медіаконтенту. Під час організації форм групового та колективного навчання, наприклад: експромтних та евристичних бесід чи дискусій з аналізу-інтерпретації мистецьких творів, коли відбувається емоційно заражена взаємодія між учасниками групи, в якій обговорюються мистецькі твори; теж саме можна говорити щодо інших видів мистецтва – співу, музикування на музичних інструментах та ін. – без цього втрачається сенс уроків мистецтва, що поєднує учасників спільним переживанням мистецтва. В організації практичної діяльності учнів використовується покрокове виконання зображення (будь-якого об'єкту в будь-якому жанрі образотворчого мистецтва), під час якого учням важливо простежувати етапність його створення з метою кращого опрацювання технічних прийомів зображення.

Естетичне виховання учнівської молоді в умовах інформаційного суспільства має багато нових аспектів, спричинених швидкою зміною та трансформаціями в освітньому середовищі: зростання ролі Інтернету, віртуальної комунікації, інтерактивної взаємодії, що зумовлює необхідність ґрунтовного вивчення цих процесів та формулювання найбільш прийнятних засобів для використання цих ресурсів.

Таким чином, медіапростір має значний естетико-виховний потенціал. Останні досягнення в галузі високих технологій відкривають перед учителями мистецтва широкі можливості для подальшого вдосконалення освітнього процесу галузі.

**Інтернет-технології: переваги і перспективи використання в естетичному вихованні учнівської молоді.** Час вимагає від освіти стратегічної розбудови діяльності, що визначається неминучістю інформатизації суспільства; тому впровадження інтернет-технологій у сфері освіти стають вкрай важливими. Безперечно, в сучасному світі кожен вважає за краще в Інтернет мережі шукати відповіді на свої проблеми або сумніви. Популярні пошукові системи пропонують

легкий та швидкий доступ до величезної кількості інформації лише за декілька секунд. Інтернет покращив технології, комунікації та онлайн-навчання.

*Інтернет відіграє важливу роль у освіті.* Це найкорисніша технологія сучасності, яка широко використовується для збору освітньої інформації та проведення досліджень або розширення знань з різних предметів. Інтернет має безліч переваг у сфері освіти. Інтернет покращує якість освіти, яка є однією з основ сталого розвитку нації. Він забезпечує навчання за допомогою відео та веб-підручників, які доступні кожному.

*Комунікація всіх учасників освітнього процесу.* Інтернет дозволяє школярам підтримувати постійний контакт зі своїми вчителями або однокласниками через соціальні мережі, програми обміну повідомленнями та чат-форуми. Батьки можуть спілкуватися з вчителями та керівництвом школи, дізнаватися про успіхи своєї дитини у школі. Спілкування з однодумцями на форумах допомагає опанувати нові ідеї та збагачувати знання.

*Ефективний, зручний і гнучкий інструмент викладання та навчання.* Інтернет став основним інструментом ефективного навчання, що дозволяє використовувати його як навчальний посібник, розміщуючи освітні матеріали (нотатки та відеоролики) на сайті або форумі освітнього закладу. Освітній процес стає цікавим та різноманітним з використанням офлайн-уроків та онлайн-уроків в режимі відео-конференцій, вебквестів, відео, нотаток.

*Простий доступ до якісної освіти.* Учні можуть отримати доступ до якісних матеріалів, таких як гіпертекстові посібники, відеоролики. Вчителі також можуть використовувати інтернет, щоб пропонувати учням додаткові освітні матеріали та ресурси, такі як інтерактивні уроки, освітні вікторини, посібники. Вчителі можуть записувати свої лекції та пропонувати їх для повторення, що краще, ніж читання за конспектами.

Інформатизація суспільства, стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій створюють реальні можливості їх використання в освітньому процесі учнівської молоді. Необхідно звернути увагу на гуманізацію цього процесу. І. Бех у праці «Компетентна модель сходження зростаючої особистості до духовних цінностей» переосмислює феномен «виховання» в сучасній соціокультурній ситуації, що «вимагає розробки технологічних

інноваційних засобів свідомого оволодіння зростаючою особистістю духовною цінністю як серцевиною виховного процесу» [2].

Ефективність використання інтернет-технологій в естетичному вихованні залежить не тільки від рівня володіння сучасними технологіями, а й від рівня сформованості в учнів естетичних уподобань, почуттів та переконань. О.Базелюк інформаційно-естетичну виховну технологію розуміє як «науково обґрунтовану та практично перевірену систему діяльності педагога й учнів із використанням ІКТ, яка гарантує досягнення достатнього або високого рівня естетичної вихованості» [1, С. 161-166.].

І. Піголенко схильний вважати, що «нові електронні інформаційні джерела мають глобальний характер та надають можливість отримання та оброблення все більшої кількості інформації, донесеної до індивіда, формуванню його поглядів, ідей, настанов стосовно тих чи інших цінностей, часткової зміни певних елементів його свідомості...» [8].

Використання інтернет-технологій в естетичному вихованні учнівської молоді приводить до збагачення освітньої діяльності школи такими суттєвими можливостями, як удосконалення методів і технологій відбору та формування змісту освіти; внесення змін у викладання більшості традиційних шкільних дисциплін, які не мають прямого стосунку до інформатики та мистецьких дисциплін; поліпшення ефективності виховання за рахунок підвищення його індивідуалізації та диференціації; організації нових форм взаємодії в процесі виховання, зміни змісту та характеру діяльності вчителя та учня.

У процесі естетичного виховання учнівської молоді доцільною є низка інтернет-технологій. Готові електронні продукти покращують якість викладання освітніх предметів, реалізуючи принцип наочності: демонстрації освітнього матеріалу, прийомів виконання, спрямованих на відпрацювання точних дій; прийомів, що формують способи самостійних дій; творчих завдань, які передбачають оригінальність виконання, винахідливість, варіативність, що сприяють активізації діяльності вчителів та учнів. Мультимедійні презентації дозволяють представити освітній матеріал як систему яскравих опорних образів, активізуючи при цьому різноманітні канали сприйняття, збагачуючи прийоми розвитку свідомого ставлення до об'єкту сприйняття, вміння аналізувати, зіставляти, порівнювати, спонукаючи до емоційних

переживань; це дає можливість зберігати інформацію в асоціативній формі у довгостроковій пам'яті учнів.

Перевага віртуальних екскурсій (GoogleCulturalInstitute, GoogleArts&Culture) – доступність, наочність, можливість відвідати колекцію музеїв, побачити пам'ятки архітектури. Платформи дозволяють знайомитися з інформацією про твори мистецтва, створювати власні віртуальні колекції, ділитися ними з друзями, опановувати культурну спадщину минулого, формувати естетичне ставлення до сучасного мистецтва та сприйнятливий до прогресивних тенденцій розвитку мистецтва. Віртуальні екскурсії відіграють важливу роль у розумінні сутності естетичного в мистецтві та навколишній дійсності, художньої грамотності, правильних ідей, суджень і переконань, пов'язаних з естетичним сприйняттям творів мистецтва та життєвих явищ.

Використовуючи інтерактивну дошку та програмне забезпечення SMART Board, онлайн дошку Jamboard, або Miro, можна організувати спільну роботу. Інструмент дозволяє розвивати в учнівської молоді творчі здібності, інтерес і прагнення естетичного опанування світу; активізувати практичну участь у створенні краси в житті; вміня будувати життя «за законами краси» та стверджувати ідеали краси у взаєминах з людьми, створювати та демонструвати творчі роботи.

**Відеоконтент як ефективний засіб естетичного виховання учнівської молоді.**

Інтернет вже давно став невід'ємною реальністю нашого буття. Проте виховний потенціал інтернету як глобальної мережі й, інтернет-технологій, як практичного засобу впливу на естетичне виховання учнівської молоді, відеоконтенту як ефективного засобу залучення та утримання уваги учнів і впливу на свідомість вивчені недостатньо.

Дидактична ефективність навчальних відеофільмів доведена та описується у численних працях [4; 10; 12; 13]. Науковці зазначають, що використання освітніх відеоматеріалів підвищує мотивацію до вивчення дисципліни та є невичерпним джерелом виховного матеріалу.

На підставі наукових досліджень Д. Бучинської [4], що стосуються доцільності впровадження освітніх відео, можна сказати, що використання відеоматеріалів значно підвищує ефективність освітнього процесу і дозволяє засвоїти 65 % матеріалу, оскільки

слуховий та зоровий аналізатори є доміантними каналами сприйняття інформації. Перегляд відео більш зручний та приємний, ніж сприйняття на слух, що також сприяє кращому засвоєнню та запам'ятовуванню матеріалу. Використання відео не тільки сприяє підвищенню інтересу до вивчення матеріалу, а й розширює кругозір учнівства.

У багатьох країнах світу відео розглядається як ефективний засіб організації освітньої діяльності. У Великій Британії та США цифрове відео для навчання вчителів почали впроваджувати ще у 2006 році. У 2007 році була опублікована стаття: «Майбутні вчителі можуть створювати відео», в якій надавалися рекомендації про те, як допомогти вчителю подолати страх перед новітніми технологіями та почати використовувати їх у навчальному процесі [13]. З кожним роком у світі зростає кількість освітніх відеоматеріалів. Це пов'язано з розвитком технологій, безкоштовних додатків та сервісів, куди можна викладати будь-яке відео.

Багато вчителів мають величезний досвід створення відеоконтенту. У кембриджському словнику контент визначається, як зміст, інформація [11]. Відеоконтент – це інформація, подана у відеоформаті.

Відеоконтент насамперед спрямований на те, щоб привернути й утримати увагу сучасної учнівської молоді, яка має кліпове мислення. Guo PJ та інші вчені показали, що молодь часто ігнорує довгі за тривалістю відеоматеріали. Ці дослідження вчених є наймасштабнішими на цей момент і містять відомості про перегляд 6,9 мільйонів сеансів відео в чотирьох курсах на платформі edX MOOC [12].

Спектр освітнього відеоконтенту є неоднорідним. Його можна об'єднати у дві групи:

- хронікальний, такий що висвітлює інформацію про будь-який захід, що відбувся;
- постановочний– ефектний сценічно оформлений студійний запис.

У свою чергу, навчальні відеоматеріали логічно об'єднуються у три групи::

- 1) рекламні ролики (анонси);
- 2) оглядові відеоролики (різні біографічні, довідкові матеріали);

3) навчальні відеоролики для демонстрації практичних навичок, демонстрації прикладів із реального життя та надання контексту теоретичним поняттям.

Виокремимо види візуалізації виховного матеріалу:

- презентація, створена за допомогою Microsoft PowerPoint – набір слайдів, що зберігаються у файлі спеціального формату. Для отримання максимального ефекту необхідно дотримуватися кількох правил, серед яких: не перевантажувати текст слайду, використовувати однаковий дизайн на всіх слайдах презентації (шрифти, розмір тексту, оформлення), використовувати прості таблиці; під час презентування не читати текст зі слайда; говорити відносно енергійно та з ентузіазмом;

- скринкаст, або запис відео з екрану. До підготовки скрінкастів є особливі вимоги: текст за кадром має бути простим і ретельно продуманим, а сам скринкаст має бути коротким;

- скетчноутінг – спосіб наочного оформлення, подання заздалегідь підготовленої інформації та підтримка мотивації;

- скрайбінг – дублювання мови через живі малюнки, спосіб розповіді чи пояснення, який супроводжується графічною ілюстрацією головного змісту; такі малюнки мають бути визначені у сценарії.

Отже, освітній відеоконтент це 6-хвилинне відео, в якому матеріал подається в стислій та зрозумілій формі. Основна мета такого відео – мотивувати учнівську молодь продовжувати вивчення матеріалу. Відносно невелика тривалість відео дозволяє максимально сконцентрувати увагу, не набридаючи.

Це допоможе зробити матеріал цікавим та захопливим, допомагаючи учням краще розуміти та запам'ятовувати інформацію. Завдяки поширеним програмам відеомонтажу (Windows MovieMaker, PinnacleStudio тощо), практично кожен може монтувати відеоматеріали і публікувати їх в інтернеті. На жаль, якість відео контенту не завжди висока, тому науково обґрунтований підхід до створення освітнього відео залишається актуальним та необхідним.

І наостанок деякі дані експрес-опитування учнівської молоді – старшокласників та студентів II курсу Білоцерківського гуманітарно-педагогічного фахового коледжу. За результатами 2022-2023 н.р. і повторно за результатами 2023-2024 н.р. проведено анонімні опитування «Роль відеоконтенту в освітньому процесі», результати якого підтверджують необхідність використання відеоматеріалів.

Кількісну характеристику відповідей подаємо на діаграмах. Під час опитування були зібрані думки респондентів про їхні уподобання щодо використання відеоматеріалів на лекційних та практичних заняттях. Так, більшість з них хочуть, щоб викладачі використовували відео на заняттях (рис.1).

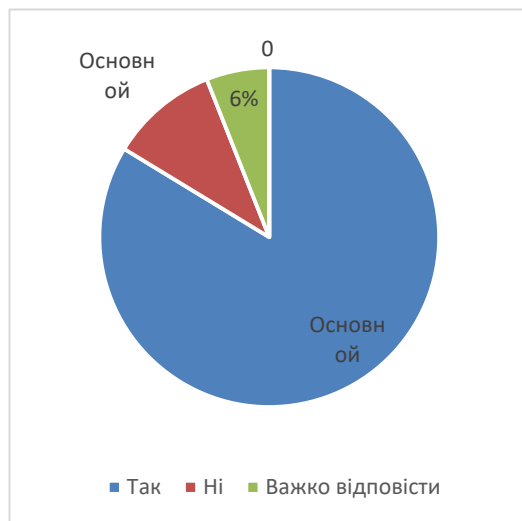


Рис. 1. Уподобання респондентів щодо використання відеоматеріалів на лекційних та практичних заняттях (2022/2023 н.р.).

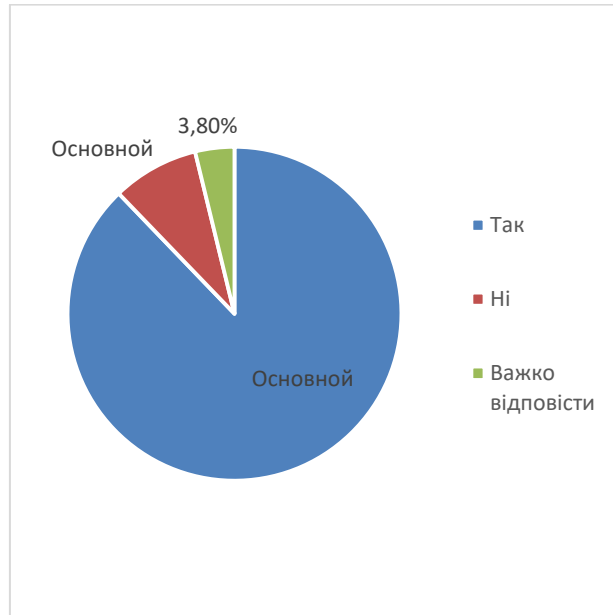


Рис. 2. Уподобання студентів щодо використання відеоматеріалів на лекційних та практичних заняттях (2023/2024 н.р.). Як бачимо, зміст відповідей у 2022/2023 н.р. та 2023/2024 н.р. майже не змінився.

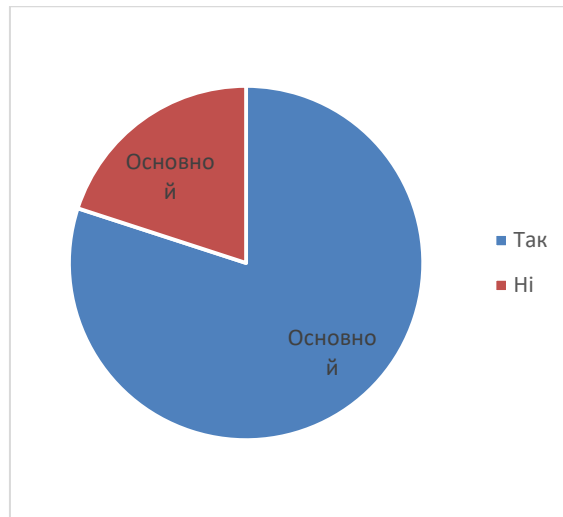


Рис. 3. Бажання респондентів переглядати відеоматеріал вдома (2022/2023 н.р.). За результатами опитування «Чи переглядаєте ви відео вдома?» встановлено, що переважній більшості опитуваних подобається переглядати навчальні відео з образотворчого мистецтва

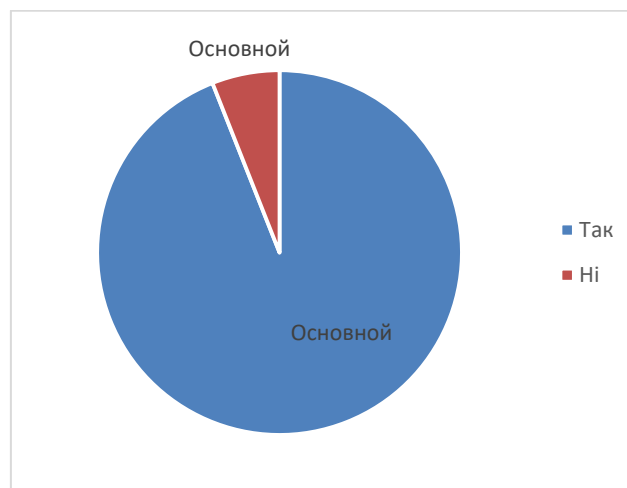


Рис. 4. Бажання респондентів переглядати відеоматеріал вдома (2023/2024н.р.): очевидна тенденція до зростання уваги до перегляду навчального відео в самостійній роботі.

Після опрацювання навчального матеріалу з використанням відео спостерігаємо тенденцію покращення успішності в навчанні (Рис. 5, 6).



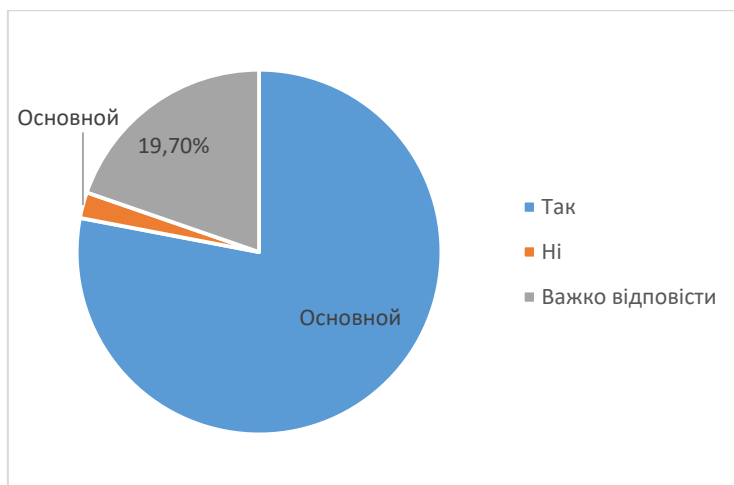


Рис. 5. Засвоювання навчального матеріалу за оцінками респондентів (2022/2023 н.р.)



Рис. 6. Засвоювання навчального матеріалу за оцінками респондентів (2023/2024н.р.)

Серед різноманітних видів навчальної діяльності опитувані передусім очікують використання відеоматеріалів для самостійного опрацювання матеріалу за дистанційного та змішаного режимів навчання, а також як інструкції для виконання практичної роботи. Краще сприймається відеоматеріал, створений викладачем власноруч (адже учні/студенти звикають до голосу викладача, темпу та особливостей мовлення).

Серед великої кількості різноманітних переваг, які перелічили студенти, вказано й на недоліки, що можна вважати рекомендацією для педагогів до створення освітнього відео контенту. Наприклад такі: докладні відео мають бути розділені на етапи для кращого

відтворення та засвоєння дій та вказівок інструкцій; навчальні відео тривалістю понад 10 хвилин нудні.

Як бачимо, відео контент – це не просто відеозапис, а спеціально підготовлений освітній продукт, що містить необхідні елементи для підвищення поінформованості та інтересу до вихідного матеріалу; відеоконтент має значний, поки що маловивчений, виховний потенціал, глибшому аналізу якого учителю варто присвятити увагу при підготовці до комунікації з учнями.

### Джерела

1. Базелюк О. В. Інформаційно-естетична виховна технологія: до сутності поняття. *Технології художньо-естетичного виховання учнів основної школи у позакласній роботі : монографія* / О. А. Комаровська, Н. Є. Миропольська, І. В. Руденко, С. А. Ничкало, Л. О. Хлебникова, О. В. Базелюк; за ред. О. А. Комаровської, Н. Є. Миропольської. Харків: Мадрид, 2015. С.161-166.

2. Бех І. Д. Компонентна модель сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21(1). С. 6-20.  
[http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd\\_2017\\_21%281%29\\_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2017_21%281%29_3)

3. Бісіркін П. Застосування інтернет технологій в процесі практичних занять з трудового навчання основної школи [Електронний ресурс] 2014.  
[https://lib.iitta.gov.ua/7105/1/%D0%91%D1%96%D1%81%D1%96%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%BD\\_%D0%9F.%D0%9C.\\_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F\\_%D0%9A%D1%96%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4\\_2014.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/7105/1/%D0%91%D1%96%D1%81%D1%96%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%BD_%D0%9F.%D0%9C._%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%9A%D1%96%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4_2014.pdf).

4. Бучинська Д. Л. Використання відео в навчальному процесі – потреба сьогодення [Електронний ресурс]. *International scientific conference "Open educational e-environment of modern University"*. 2015.  
[https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/18703/2/D\\_Buchynska\\_OPENEDU\\_1\\_NDLIO.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/18703/2/D_Buchynska_OPENEDU_1_NDLIO.pdf).

5. Голованова Н. В. Медіапростір як важливий чинник побудови інформаційного суспільства. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 1. С. 27-35. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy\\_2017\\_1\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2017_1_6).

6. Конах В. К. Виникнення та еволюція поняття "медіа-простір" в науковій думці. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія*. 2015. № 2. С. 112-129.  
[http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp\\_2015\\_2\\_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2015_2_17).

7. Зінчина О. Б., Токар В. С. Медіапростір сучасного суспільства: проблеми дефініції. Матеріали VII Міжнародної науково-теоретичної інтернет-конференції «Місто. Культура. Цивілізація». Харків, 2017. С. 82-85.

8. Пиголенко І. В. Інтернет-технології як засіб формування ціннісних орієнтацій студентства на шляху до інформаційного суспільства (на прикладі

НТУУ "КПІ"): Автореф. дис. канд. філософ. наук: 09.00.10; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2007. 20 с.

9. Селезньова О. М. Термін «медіа-простір»: теоретичний підхід. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2022. С. 359-363.

10. Тарасенко В. П. Функціональність спеціалізованих інформаційно-аналітичних систем для підтримки інформаційно-навчальної діяльності [Електронний ресурс] / В. П. Тарасенко, А. Ю Михайлюк, М. В. Сніжко, Л. М. Бігун. *Проблеми інформатизації та управління*. 2009. [https://www.researchgate.net/publication/265918503\\_funkcionalnist\\_specializovanih\\_informacijno-analiticnih\\_sistem\\_dla\\_pidtrimki\\_informacijno-navcalnoi\\_dialnosti](https://www.researchgate.net/publication/265918503_funkcionalnist_specializovanih_informacijno-analiticnih_sistem_dla_pidtrimki_informacijno-navcalnoi_dialnosti).

11. Content [Електронний ресурс]. Cambridge Dictionary <https://dictionary.cambridge.org> › англійський › content <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/content>

12. Guo PJ. How video production affects student engagement: an empirical study of MOOC videos In: L@S'14 Proceedings of the First ACM Conference on Learning at Scale, New York: ACM, 41-50. Google Scholar [Електронний ресурс] / PJ. Guo, J. Kim, R. Robin // Proceedings of the First ACM Conference on Learning at Scale. 2014.

<https://dl.acm.org/doi/10.1145/2556325.2566239>

13. Hernandez-Ramos P. Aim, shoot, ready! Future teachers learn to 'do' video [Електронний ресурс] / Pedro Hernandez-Ramos // British Journal of Educational Technology. 2007.

[https://www.academia.edu/10471134/Aim\\_shoot\\_ready\\_Future\\_teachers\\_learn\\_to\\_do\\_video](https://www.academia.edu/10471134/Aim_shoot_ready_Future_teachers_learn_to_do_video).

### **2.3. Соціокультурний та освітній контексти естетичного виховання українських школярів у цифровому просторі**

Реалії життя активізують пошук відповідей мистецькою освітою на виклики часу: розрив ідеологічних пут так званої російської культури і невідворотність дистанційного навчання як об'єктивна тенденція сучасності, посилена в нашій країні війною.

Перший виклик стимулює **україноцентричність** змісту естетичного виховання і усвідомлення її значення для національно-патріотичного виховання учнівської молоді.

Другий – **використання можливостей віртуального медіапростору** для відбору інформації і створення ефективних виховних технологій.

Естетичне виховання засобами інформаційних технологій формується як новий науковий напрям вітчизняної педагогічної науки.

У «Концепції виховання дітей та молоді в цифровому просторі» (2021) розглядаються різні аспекти цифровізації освіти та виховання, її цілі, продуктивні можливості, а також пов'язані з нею ризики і труднощі. Зокрема, в ній підкреслено значення культурної пам'яті («спосіб опанування та асиміляції людиною минулого» [4, С. 4]), що безпосередньо пов'язано із засвоєнням мистецьких досягнень людства, передусім – власного народу.

Теза про те, що «важливо виховати в дитини впевнене розуміння власних інтересів, яке ґрунтується на розумінні того, хто ми є - наша сім'я, родина, рід, громада, країна, людство – у глобальному різноманітному світі» [Там само, С. 5], також відображає цілі естетичного виховання: самоусвідомлення (індивідуального і національного), розвиток емоційного інтелекту, вкрай важливого для досягнення життєвого успіху. Щодо навчання мистецтва, Концепція також окреслює позитивні аспекти цифровізації і труднощів та ризики.

Українські науковці і педагоги-практики все більше звертають увагу на проблеми, які стосуються інформатизації мистецької освіти. Так, доктор культурології і досвідчений педагог С. Волков справедливо вважає, що новітні засоби електронних комунікацій розширили поняття мистецької освіти в масовій свідомості. Якщо раніше вона зводилася просто до навчання гри на музичних інструментах, співу, малювання, танцю тощо, то тепер виявляє все більший вплив на суспільство. Вчений зазначає, що з погляду «пересічної свідомості, що звикає до стандартів «споживання», інформаційні технології прагматично вбудовуються в соціальний простір і виступають каталізаторами змін соціокультурних систем, якою є освіта... Перелік дисциплін, спосіб і зміст викладання предметів у будь-якому навчальному закладі є механізмом створення і формування світогляду молодої людини, її політичних імперативів, а не тільки виховання нової освіченої людини, нової генерації молоді та підготовки її до життя в соціумі постмодерного суспільства... Електронні технології дали можливість широкого доступу до світових мистецьких здобутків різних культур, континентів, епох, на яких мають формуватися естетичні смаки нового покоління і на яких й базується творче навчання. Це нібито дало можливість суттєво

скоротити затратну частину навчання, освітнього процесу, але, як негатив, виключає з контексту навчання емоційне, живе спілкування зацікавлених сторін» [2, С. 14].

Тобто констатуємо головну проблему дистанційно-віртуального мистецького навчання: втрата безпосереднього контакту з педагогом, фасилітатором, наставником і з однокласниками, тобто втрата того живого поля, яке породжує спільну творчу й інтелектуальну ауру.

Достатньо тривала практика дистанційної мистецької освіти з використанням віртуальних інформаційних технологій, дозволяє робити певні спостереження і висновки щодо **оцінки школярами** такого способу навчання. Опитування, проведене серед учнів низки українських шкіл, поміж іншими містило питання про те, як змінилися уроки мистецтва в школі під час дистанційного навчання (стали цікавішими, нецікавими, або інший варіант). Відповіді на нього виявилися різними.

На думку більшості респондентів, дистанційні уроки мистецтва стали «нецікавими», «нудними», або ж «нічого не змінилося», «в школі було легше» тощо. Деякі більш розгорнуті відповіді конкретизують ставлення учнів до ситуації: «від дистанційного навчання завдання на уроках не змінилися, але їх стало важче виконувати, тому що звикли до живого спілкування; вчитель не завжди може зрозуміло пояснити завдання»; «навчання офлайн краще, адже можна детальніше порадитись з вчителем, не наробити проблем в роботі і, звичайно, з друзями; її не вистачає».

Менша частина учнів дала неоднозначні відповіді, наприклад: «вони (*дистанційні уроки*) дуже цікаві, але мені більше подобається живе спілкування». Найменше отримано повністю позитивних відповідей на питання, як от: «онлайн-уроки стали цікавішими»; «нічого значно не змінилося, але стало цікавіше виконувати завдання, в яких треба використовувати креативність та фантазію».

Результати опитування підтвердили попереднє припущення про те, що навчання мистецтва дистанційно, попри об'єктивні труднощі (передусім – відсутність живого контакту), відкриті і приховані небезпеки віртуального інформаційного простору, може бути цікавим і ефективним. Для цього потрібне об'єднання зусиль науковців і вчителів у конкретизації виховних завдань, відборі навчального матеріалу, оволодінні «інструментарієм» у сфері інформаційно-освітніх технологій. Необхідні навчально-виховні технології, які б дозволили використовувати можливості віртуального інформаційного

медіапростору таким чином, щоб зробити заняття з учнями ефективними і цікавими. Адже зацікавленість – це саме той психологічний «гачок», який утримує бажання пізнавати, навчатися, розвиватися. Пізнаючи мистецтво – пізнавати світ і себе, розширювати границі свідомості, зберігаючи базові життєві **цінності**.

Педагогічна майстерність вчителя, як і раніше, залишається головною умовою здійснення естетичного виховання школярів. Перед сучасним вчителем постає непросте завдання збереження комунікаційних переваг традиційних уроків, коли він безпосередньо, «наживо» спілкується з учнями.

Праці дослідників віртуальних медіа дають підстави для оптимістичного погляду на подолання таких викликів. О. Дзьобань і Є. Мануйлов наголошують: «Віртуальна комунікація, як і масово-інформаційна комунікація, дає своїм учасникам спосіб розповсюджувати інформацію по всій земній кулі, а не обмежуватися лише малими групами. Однак на відміну від масово-інформаційної, вона не є односпрямованою, а інтерактивною та діалогічною» [3, С. 9]. Автори підкреслюють важливу тезу щодо ролі суб'єктів у комунікації, коли у віртуальній взаємодії «комунікант може стати не тільки реципієнтом, приймачем інформації, а й її джерелом» [там само]. Завдяки віртуальній комунікації можливо взаємодіяти через комп'ютерні мережі за допомогою спеціального програмного забезпечення: проводити віртуальні зустрічі, конференції або будь-які взаємодії незалежно від географічного розташування.

Інтерактивність і діалогічність відповідають тим принципам художньої комунікації, які забезпечують рефлексію, зворотній зв'язок між усіма учасниками освітнього процесу, що особливо актуально для мистецької освіти й естетичного виховання. Слід зазначити, що українськими педагогами вже накопичено значний практичний досвід у використанні інтернет-ресурсів: це і онлайн-уроки, і віртуальні екскурсії, мистецькі інтернет-платформи, презентації, до яких залучаються учні. Учителюство оволодіває навичками створення навчальних відео різних форматів, нерідко досягаючи в цьому високої майстерності.

Значний потенціал для оновлення й збагачення змісту естетичного виховання школярів закладений у віртуальній мережі **художніх музеїв** – як українських, так і зарубіжних. Низка провідних музеїв світу, як-от Метрополітен-музей, Лувр та інші, оснащені перекладом українською мовою. Ті ж з них, які поки що не мають

такого перекладу, надають можливість учням вдосконалювати знання з англійської та інших іноземних мов, об'єднуючи в такий спосіб два навчально-розвивальні напрями: мистецький та лінгвістичний.

Музеї демонструють приклад не просто масштабної цифровізації своїх колекцій, а й надання користувачам широких можливостей для пізнання й дослідження історії мистецтва, окремих художніх творів, творчості видатних мистців, для власного естетичного розвитку. Віртуальний відвідувач може пройтися музейними залами, оглянути їх з різних ракурсів, зупинитися біля експоната, який привернув увагу і зацікавив. Є можливість наближувати як повністю зображення, так і його окремі деталі, розглянути їх уважно, не поспішаючи, почитати цікаві, фахові й нерідко ексклюзивні коментарі, завантажити репродукцію художнього твору на свій комп'ютер.

До прикладу, один із шедеврів Густава Клімта – портрет Серени Ледерер з колекції Метрополітен-музею – розглядається в контексті становлення індивідуального стилю художника і впливу на нього інших мистців. Інформація домірна і доступна для сприймання людьми різного віку. Крім того, відвідувачам пропонуються завдання: дізнатися історію музею, його окремих колекцій, познайомитися з видатними постатями минулого і сучасності, які вплинули на становлення музею. Завдяки виконанню таких завдань школярі і вчителі, будь-які відвідувачі віртуальних музеїв долучаються до мистецтва різних епох і народів, можуть оцінити роботу музейних працівників, реставраторів, усвідомити значення таких масштабних зібрань для культури людства. І хоча естетичний вплив оригіналу художнього твору ніколи не втратить пріоритетного значення, використання цифрових технологій у пізнанні мистецтва має об'єктивні переваги.

Тобто і у віртуальному музейному просторі можливо, за висловом відомої французької мистецтвознавці Франсуази Барб-Галль, яка працює в царині залучення дітей до образотворчого мистецтва, «крок за кроком розшифровувати образи, задовольняти допитливість дітей різного віку і різного рівня розвитку» [1, С. 50].

Окрім віртуальних музеїв та екскурсій, цифровий медіапростір насичений різноманітною мистецькою інформацією. Цей інформаційний океан – джерело нових знань для використання в естетичному вихованні школярів. Але якість і смислове наповнення багатьох джерел неоднозначне з погляду ціннісних критеріїв. Вони

потребують ретельного дослідження, аналізу й критичного осмислення. Подолання проблеми неналежної якості багатьох джерел можливе за умови об'єднання зусиль вчителів і науковців (мистецтвознавців, музикознавців, театро- і кінознавців). Необхідна фахова корекція навчального матеріалу на етапах його відбору, адаптації для освітньої діяльності, розробки методичних рекомендацій тощо.

Як і колись, в умовах дистанційного навчання у віртуальному медіапросторі не втрачає своєї актуальності, а навпаки – потребує посилення дотримання **культурологічної парадигми** естетичного виховання «як системи наукових поглядів, що передбачає співвіднесення художньо-педагогічних засобів формування особистості із широким культурним контекстом життєдіяльності суспільства» [5, С. 4].

Після повномасштабного вторгнення рф в Україну культурологічні питання постали особливо гостро. В суспільстві активізувалися обговорення освітніх проблем, зокрема **дерусифікації й україноцентричності**.

Важливим джерелом збагачення змісту мистецького навчання й естетичного виховання, посилення їхньої україноцентричності є **мистецтво української діаспори**, яке має бути інтегроване в масовій свідомості в усезагальне українське мистецтво. Варто дослухатись до мудрості знаного українського філософа Г. Філіпчука: «Усвідомлення справжньої сили українського культурного потенціалу в його найширшому контексті уможливиться передусім тоді, коли відбудуватиметься велика синергія єднання українства на материзні і поза його межами. В національній освіті (і не тільки!) має нарешті бути зреалізована парадигма – «збір цвіту по всьому світу», щоби презентувати насамперед для себе нашу цивілізаційну тяглість буття, утверджувати в душах українців особисту, національну, державну Гідність, а універсальні здобутки культури формуватимуть реальну суб'єктність України на міжнародній арені» [8, С. 73].

Українська діаспора дала світові багатьох чудових мистців: музикантів, художників, скульпторів, зодчих, майстрів сакрального живопису. Вони дарували натхнення і гуртували українців, які опинялися, народжувалися і зростали в чужих краях. Їхній доробок надзвичайно збагатив сукупну українську культуру, на весь світ декларуючи про неї, підтримуючи її в часи, коли Україну і світ розділяла нав'язана московією ідеологічна завіса.



В культурному просторі української діаспори, що охоплює всі види й жанри мистецтва, є багато імен, які поки маловідомі в Україні, але заслуговують на те, щоб про них знали українці, починаючи від школярів.

Зокрема, це мена архітекторів Пилипа Ру, Любомира Жука, Зенона Мазуркевича, Юрія Новосільського, Юліана Ястрембського, Тита Геврика та ін. Вони мають увійти до змісту мистецького навчання та естетичного виховання, адже наділені високими художніми якостями, здобули визнання у світі. Їм властива вірність національній традиції, поєднана з вільним творчим летом, сміливим експериментом. Вивчення їхнього доробку є важливим з огляду на близьку перспективу відбудовування зруйнованих рашистами українських міст і сіл, тож творчий досвід архітекторів української діаспори допомагатиме вирішувати важливі питання, зокрема – вираження національного духу в сучасних архітектурних формах за допомогою новітніх технологій.

Цей культурний пласт ще чекає на ґрунтовні фахові дослідження. Але й та нечисленна кількість доступних наукових, науково-популярних публікацій, художніх видань, інтернет-джерел дає змогу формувати і поглиблювати контент знань про нього, використовувати їх в мистецькому навчанні, естетичному і патріотичному вихованні. Більш активне застосування в естетичному вихованні мистецтва української діаспори сприятиме формуванню в учнів такого необхідного уявлення **про цілісність культури** нашого народу – як в Україні, так і за її межами, у світовому масштабі.

На часі введення в освітню художню комунікацію творів українських мистців останніх декількох років – тих, що з'явилися як рефлексія на події війни. Вони наповнені великою емоційною потугою і відповідно наділені великою силою впливу на глядача, читача, слухача. Ця нова мистецька хвиля наростатиме, доки триває війна і, найімовірніше, довго не спадатиме після її завершення. Як зазначає С. Стоян, «...в будь-який час ситуація війни максимально загострює та активізує художню творчість, виводячи її на зовсім інший рівень відображення реальності - як внутрішньої, так і зовнішньої. Окрім візуалізації глибоко психологічних станів, відображення екзистенційних переживань, мистецьке життя – особливо сучасне – набуває потужного соціального пафосу, демонструючи творчу співпричетність до загальнонаціонального спротиву, об'єднуючи мистецьку спільноту навколо спільних цілей та

ідеї визволення від загарбників»[7, С. 121-122].

«Народжені війною» твори мистецтва ще «не встигли» увійти до навчальних програм і підручників. Їх вивчення, аналіз, класифікація – завдання на майбутні роки. Однак, учителі мистецтва, які мають достатньо можливостей для педагогічної творчості і свободи у відборі навчального матеріалу з різноманітних джерел, зокрема й віртуальних, можуть із власної ініціативи залучати це нове мистецтво до навчання і виховання школярів, особливо – старших підлітків і старшокласників.

Тож, у підсумку констатуємо, що віртуальний медіапростір, який постійно розширюється і поповнюється новим матеріалом, надає можливості для вирішення актуальних проблем естетичного виховання школярів засобами художньої комунікації. Цей простір потребує ретельного дослідження не тільки як джерела інформації, а й носія сенсів – насамперед позитивних – з метою виховання високоосвічених, духовних, патріотичних громадян, які будуватимуть нову Україну.

### Джерела

1. Барб-Галль Франсуаза. Як розмовляти з дітьми про мистецтво. Львів : Видавництво Старого Лева. 2024. 176 с.
2. Волков С. М. Мистецька освіта як імагема в українській культурі. Динаміка і практика трансформації. *Тенденції розвитку початкової мистецької освіти в Україні* : зб. тез доповідей Всеукраїнської наук.-практ. конф. Національна академія мистецтв України. Київ : 2020. С. 12-15.
3. Дзьобань О. П., Мануйлов Є. М. Віртуальні комунікації: до проблеми філософського осмислення сутності. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2015. № 3 (26). С. 7-19.
4. Кремень В. Г., Сисоєва С. О., Бех І. Д. та ін. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. *Вісник НАПН України*. 2022, 4 (2). С. 1-30. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4206>,
5. Падалка Г. М., Зайцева А. В. Культурологічні виміри проективного моделювання мистецької освіти. *Культура і сучасність: альманах*. № 1. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. С. 3-6.
6. Печерна А. 50+ віртуальних екскурсій музеями світу і України. *Освіта Нова*. 18.05.2020. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/3833-150-virtualnykh-ekskursii-muzeiamy-svitu-i-ukrainy>
7. Стоян С. Мистецтво та війна: специфіка художніх трансформацій. *Філософська думка*. 2022. № 3. С. 119 – 124.
8. Філіпчук Г. Г. Національна ідентичність: культурно-освітній вимір : монографія. Чернівці : Друк Арт, 2016. 304 с.

## 2.5. Театральний медіа простір у старшій школі. Практика реалізації змісту навчання мистецтва

Розглянемо можливості використання театрального компоненту навчання мистецтва у спілкуванні із старшокласниками, використовуючи матеріали підручника «Мистецтво.10(11) Харків. Вид-во «Ранок», 2023. Звернімося до конкретних розділів і тем.

*Підрозділ «Мистецький край – Західна Україна. Тема: На театральних підмостках.*

До початку знайомства з темою рекомендуємо здійснити **запис перед мікрофоном** для втілення створеного нами сценарію «Театр доби бароко» з книжки [3, С. 52-55], перетворивши урок мистецтва на *аудіоурок - концерт*. Наводимо уривок з цієї книжки:

Перед початком учитель нагадує значення таких понять (знайомі також з уроків літератури та історії): вертеп, **езуїтські школи, інтермедія, мораліте, шкільний театр**.

**Учитель:** Перші відомості про театр на території нашої країни датуються 1614 роком, коли вихованці Луцького колегіуму вітали уніатського митрополита Рутковського не лише латиною, а й діалогом українською мовою. Це й не дивно, адже в курсі поетики, під час ознайомлення з родами літератури – епосом, лірикою і драмою, – учні обов'язково читали вголос відповідні твори. Читання драматичних текстів потребувало особливої виразності, а отже складних виразових засобів, оскільки такі тексти призначалися для сценічного втілення. Так виник шкільний театр в Європі, зокрема й в Україні.

За основу шкільної драми була взята модель езуїтських шкіл, її репертуар: 1) драми про святих; 2) драми мораліте; 3) драми на історичний сюжет. Окрім прологу, двох-трьох дій та епілогу, шкільна драма мала інтермедії жартівливого характеру, написані живою народною мовою, як представлена нижче п'єса невідомого автора про недоука сина і його батька. Давайте разом прослухаємо її. (*Звучить аудіозапис інтермедії на дві персони: син із татом. Виконавці – учні*):

Тато:

Е, ось, панове, єдного сина маю, і то ледащо вдався!

Який великий в базнику сховався.

Або би йому не час мормолію трепати,

А ось єще не вміє літеру складати!  
Сину, сину, песькая тя мати уховала,  
Яко-сь ти тая школа не засмаковала!  
А нащо-сь свині пасав, а не смотриш кеб лиці,  
А зачни но мені хоч якої небелиців.

Син:  
Бале, тату, не хочу я до школи ходити,  
Бо я не злюблю, що там схотять бити;  
Бо якось не могу язбуки поняти,  
Ану ж коли ся прийдет літеру складати.

Тато:  
Ба, мовчи но, сину! Добро то буде,  
Будуть тобі по том завидувати люде.  
От, ледащо говориш! Куди ти убрався?  
От прочитай язбуку та уже не бався.

Син:  
Та ж уже добре, тату, буду я читати,  
Але хто мені буде поправувати?

Тато:  
Ну, чого, сину? Тадже знають люде,  
Тадже та хтось тебе поправляти буде.

Син:  
Тату, тату, повідж, бо спершу не знаю,  
Та ж я таки всей язбуки не прочитаю.

Тато:  
Тьфу, сину, ци же-сь не чував,  
Що мовлять люде – а, б, в, л?  
Іой-гой, сину, нічого доброго з тебе не буде!

Син:  
От ти, тату, не брідь, а ліпше чинити будеш,  
Коли мене не можеш письма научити,  
От ти мене по святах полиш оженити...

**Учитель:** Найвідомішим автором інтермедій був Якуб Гаватович (1591-1679 рр.), який перекладав з латини, а інтермедії писав польською і українською мовами. З цих інтермедій бере початок українська комедія. Вплив шкільної драми відчуваємо в «Наталці Полтавці» І. Котляревського та в деяких інших драматургічних творах.

В Україні був поширений і ляльковий театр – вертеп. Ззовні

вертеп мав вигляд скрині, розділеної на два «поверхи», в яких одночасно відбувалися дві дії: нагорі – біблійна, а внизу – побутова, народна сценка з дотепами й жартами. Вертепна драма починалася хором і дзвоном пономаря.

Якщо дозволяє «акторський склад» учнів, варто зробити аудіозапис вертепу (фрагменту), який можна транслювати на уроках у різних класах.

Слід переконатися, що учні усвідомили значення дійових осіб у виставі і можуть пояснити їх рольове навантаження. Це – Пономар, Ангели, Ірод, Три царі, Сатана, Смерть, Воїни у першій частині. І дійові особи «нижнього поверху вертепу» – Дід, Баба, Хор, Солдат, Циганка, Запорожець, Хвеська, Чорт.

Учні не лише виконують ролі, а й висловлюють ставлення до мистецької події. Під час **бесіди** учні інтерпретуватимуть прочитане та зігране. Часто усвідомлення сенсу певної події відбувається лише тоді, коли людина *оповідає* про неї, на кшталт «пояснювального оповідання».

Не забуваймо дбати про вимову учнів, голосове перевтілення – це допоможе через хвили радіоефіру донести до слухачів глибинний шар народної культури, пов'язаної, як з біблійним аспектом, так і з побутовими народними жартами та дотепами.

Доречним має бути музичне оформлення, шумові ефектів тощо.

Перлиною драматургії Волинського краю є «*Лісова пісня*» *Лесі Українки*. Учителю має з'ясувати, чи пам'ятають учні цей твір, що вивчається за програмою української літератури в 10 класі, або підготувати комбінований урок (мистецтво – українська література), акцентуючи увагу саме на мистецьких аспектах твору.

Варто донести думку, що «для українців вся природа була населена масою різних божеств : польовики, лісовики, водяники, русалки, мавки та інші живуть, мовляв, у річках, болотах, у лісах і можуть приймати образ тварин. Рослини уявляли як живі істоти». [ 4, С. 463], а також звернути увагу учнів на те, як Леся Українка назвала ролі – «діячі п'єси». Можливо, хтось із учнів самостійно зможе пояснити уособлення фантастичних істот – персонажів драми, напр.[4]:

– русалки – молоді вродливі дівчата, котрі живуть на дні річок у чудових кришталевих палацах... своїм співом вони заманюють юнаків чи дівчат, затягують їх у воду і залоскочують...

– лісовик – «міфологічний образ, який уособлював небезпеку, що підстерігає людину в лісі»

– мавки – «істоти, що уособлюють душі дітей, котрі народилися мертвими, або померли нехрещеними... Їх ще називають *потерчатими*. Мавки мають довге льняне волосся»;

– перелесник – «різновид злого духу, що, як зірка падає з неба, та відвідує людей, прибираючи вигляд рідних, близьких, коханих» [4, С. 223];

– злидні – «найчастіше народна уява змальовувала їх у вигляді дідків-жебраків... Вважалось, що там, де поселялися злидні, надовго запанує крайня бідність» [4, С. 222];

– доля – «фантастично-поетичний образ, який у повір'ях українців ототожнюється зі щастям. Доля дається людині від Бога і уникнути її неможливо» [4, С. 221].

– Але акцентуємо увагу учнів на ідеї власної відповідальності за свою долю, що відбито в багатьох українських піснях.

Для слухового сприймання пропонуємо радіовиставу «Лісова пісня», запис 1991 року. Режисер вистави – Валерій Пацунов. Ролі виконують Ніна Матвієнко, Олексій Богданович, Богдан Ступка, Наталія Сумська, Лариса Руснак, Костянтин Степанков та інші видатні українські актори. Композитор – Євген Станкович.

Після прослуховування обговорюємо: яке враження справила радіовистава? Чиї голоси схвилювали? Кого з герої п'єси ви б хотіли зіграти? Так що ж в серці Мавки було «те, що не вмирає»?

Наступне завдання – самостійно створити ситуації, до яких підходили б чудові метафори «Лісової пісні»:

«Ох, торішнє літо так давно минуло!  
Що тоді співало, то взимі заснуло».

«Ви – як птахи:  
клопочетесь, будете купальця,  
щоб потім кинути».

«В моїй обладі вода повинна знати береги».

За бажанням учні самостійно роблять аудіозапис і прослуховують записаний діалог:

а) Мавки і Лукаша, починаючи зі слів «Чи гарна ж я тобі?» і

завершуючи словами:

«Твоя сопілка має кращу мову  
Заграй мені, а я поколишуся».

б) Долі і Лукаша, починаючи від слів:

*Лукаш.* Хто ти? Що ти тут робиш?

І завершуючи словами :

*Доля.* Як одрізана гілка, що валяється долі!

Так само пропонуємо підготувати власну радіовиставу на тему «Леся Українка – окраса української літератури», використовуючи знайомі з попередніх класів твори, наприклад «Мамо, іде вже зима», «Лелія», «Тиша морська», «Давня казка», «Лісова пісня», а також твори, що є в архівних радіозаписах, наприклад драматичні поеми «Бояриня», «Одержима», «Камінний господар».

**Джерела:**

1. Єрмоленко Володимир. Ерос і Психея. Львів: Видавництво Старого Лева. 2023. 496 с.
2. Полонська-Василенко Наталія. Історія України. Том 1. Київ: Либідь. 1992. 640 с.
3. Оптимізація методичного забезпечення уроків мистецтва в загальноосвітній школі. Методичні рекомендації. Кропивницький: ІМЕКС ЛТД. 2018. 88 с.
4. Українська минувшина. Київ: Либідь, 1993. 256 с.
5. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. Київ: Либідь, 1992. 640 с.

### ***Підрозділ «Мистецька подорож на український південь».***

*Тема: Музично-театральна мозаїка.*

До уроку з цієї теми пропонуємо зосередитись на п'єсі Миколи Куліша «Мина Мазайло», яка за програмою української літератури вивчається в 11-му класі. Тому це може бути і комбінований урок «Мистецтво – Українська література».

Акцентуємо історичний контекст п'єси, написаної і 1929 році, коли в Україні представники «Молодої України» здійснюють прогрес у філософському осмисленні національної ідеї, – М. Хвильовий, Д. Донцов, Д. Чижевський, В. Липинський та інші, більшість з яких через декілька років становитимуть вже «розстріляне Відродження». А поки що, у двадцяті роки в Україні було проведено українізацію шкіл, працювала Українська академія наук, Національна бібліотека, Національний архів тощо.

Слухаємо радіовиставу «Мина Мазайло», підготовлену

радіотеатром Центру культури ім. Т. Г. Шевченка.

«Мина Мазайло» – комедія, тому грати її треба невимушено, яскраво і людяно, особливо це стосується дії другої (явища 3-8), яку можна поставити окремо, в «концертному виконанні», де розкривається «українізація» Мокієм – Улі:

*Мокій* - Отже, дозвольте мені вас українізувати, Улю!

*Уля тихо*

- Українізуйте, Моко [3, С. 36]

і «правильное произношение» російської мови, якої навчає Баранова-Козино – Мину:

*Баранова-Козино*

- Стривайте, стривайте! Я знайшла секрета, як вас навчити. Боже мій, знайшла... Ось як: читайте, і де «ге» стоїть, там вимовляйте ка, к.

*Мазайло несміливо*

- Ка, ки...

*Баранова-Козино*

- Так! Читайте!

*Мазайло*

- Пахнет сено над лу-ками...

*Баранова-Козино*

- Так! Так!

*Мазайло сміливіш*

- Песньой...

- Песней.

- Песней душу веселя, баби з к-раблями рядамі... [3, С. 40-41].

У звучанні відкривається принадність й новизна цього твору. Юним акторам потрібно звертати увагу на фонетичну зрозумілість мовлення, на той факт, що чергування голосних і приголосних звуків має не менше значення, ніж смисл слова. Пам'ятаючи про це, юні актори зможуть «оприяснити» у тексті «комедійний аспект драми національного аутсайдерства, драми меншовартості, маргінесу» [2, С. 324]. Можливо, їм допоможуть думки сучасника М. Куліша режисера-реформатора Леся Курбаса щодо постановки цієї п'єси: «Нова п'єса Куліша – найкраща з того, що він написав до цього часу... вона – єдиний і винятковий своєю актуальністю й силою зразок драматичної творчості, що своєю темою є першим почином у змалюванні окремих ділянок нашої дійсності.... Автор визначив її



як комедію... Моїм завданням було перекласти тонку літературно-драматичну майстерність Куліша на сценічно-театральну символіку... Коли одне слово у фразі сказане на місці, відділяючи від решти, а потім іти і говорити решту речення, то тоді до решти речення у глядача більше зацікавленості. Коли після паузи – тоді решта ширше сприймається. Чим довше (в певних межах) пауза, краще для «вибуху». Коли дует, то треба добиватись єдності. Легше подавати слово, це не акцентувати його вперед» [4, С. 719-721].

*Інший варіант* знайомства з Миколою Кулішем – театралізований урок (вечір), на якому варто зіграти в радіоефірі другу дію комедії «Мина Мазайло» та уривки з трагедій «Народний Малахій» (є запис Вінницького театру ім. М. Садовського) і «97», що дасть змогу уявити геній драматурга і яскраво побачити суспільне життя України 20-30-х років ХХ ст. Фіксуючи художнім способом головні явища українського суспільства цих років, драматург показав їх не лінійно, а через з'ясування характерних прикладів духовного контексту історико-культурного часопростору. Учні матимуть змогу зрозуміти не тільки світогляд, а й спосіб життя суспільства та особливості духовного середовища, представляючи суто своє, національне – життя різних прошарків населення України напередодні арештних 30-х років, періоду, в якому митці об'ємно втілили життя людини, яка залежала від влади, була їй внутрішньо чужою, відрізана під страхом кари від свого минулого і все ж таки зберігала, хоч іноді, висоту духу і гумор. Уже наближаються репресії, що захоплять близьких і далеких знайомих, відверта брехня гасел і політичних заяв, за чітке розуміння яких загине і сам М. Куліш.

З п'єси М. Куліша «Народний Малахій», в якій відображено результати беззастережливої віри в брехню влади, наслідки «омасовлення», пропонуємо здійснити аудіо запис уривків про колишнього «поштальйона» Малахія, який засипав своїми проєктами, створеними «оновленими після революції очами», державні органи, твердо вірячи в «голубу даль»: «... не до гробу тепер єрусалимського нам треба йти, а до Ленінового Мавзолею, до нового Єрусалиму плюс до нової Мекки – до Москви...».

А з п'єси «97» для запису пропонуємо дію четверту, сцени 1-3 [3]. Ознайомлення з творчістю М. Куліша допоможе ясніше уявити, як відбувались певні події, наприклад щодо релігії: «Ще й золото з церков забирають, щоб було чим по заграницях жити, ... завтра братимуть з церков чашу й хрест... Прийшла така бумага...

Пишеться, щоб на обчеських зборах, з народного дозволу це робилось...»

Або створення «нової людини»:

*Малахій* (С тим часом зліз з муру. Підійшов до робітників)

- Що це ви робите?

*Третій*

- Хіба не бачите? ... Форми.

*Малахій*

- А я прийшов до вас робити реформи.

*Третій*

- Які?

*Малахій*

- Голубі. Більше точно – негайну реформу людини.

Сліпа віра зводить людину з глузду. М. Куліш всією своєю творчістю довів: коли в суспільстві аномалії стають нормою, коли абсолютизація будь-якого прізвища або явища визнається єдиною беззаперечною вірою, людина гине, губиться в цьому колі тоталітарному.

Подаємо нотатки Леся Курбаса до постановки цієї п'єси:

«Ми постараємось кожній ролі поставити такі завдання, аби поворот до штампу був немислимий...»

В цій п'єсі зорові враження мусять тільки підпірати словесно-звуковий візерунок, вони мусять замаскувати подачу слова.

Від слуху в даній п'єсі треба підходити до образу й жесту.

Трагі-гротеск – бо тут є всі елементи гротеску: єсть внутрішня суперечливість у самій п'єсі. Фігури всі комічні, ні одної серйозної фігури.

Але вони страшенно серйозні в п'єсі, несуть з собою широкі, глибокі можливості. Пошук інтонацій тільки тоді дійде, коли інтонація по суті серйозно буде говоритись, і комічні слова серйозно. Тоді воно дійде» [4, С. 706-707].

**Завдання:** Обговоріть у класі тему «Чому відомий український театральний діяч і режисер Лесь Танюк назвав Миколу Куліша «українським Шекспіром?» Зробіть аудіозапис бесіди.

#### **Джерела:**

1. Адорно Т. Теорія естетики К.: Основи, 2002. 518 с
2. Корнієнко Неллі. Лесь Курбас: репетиція майбутнього. Київ: Видавництво «Факт». 1998. 469 с.
3. Куліш Микола. П'єси. К.: Наукова думка, 2001. 368 с.

4. Філософія театру. Лесь Курбас. Харків-Київ : Основи. 2022. 920 с.

*Підрозділ «Линуть думки зі Сходу України». Тема: На театральних підмостках.*

Цікавим для старшокласників буде матеріал, присвячений видатним особистостям XVIII-XIX ст. цього краю.

**Учитель:** У цих краях з 1759 року на посаді викладача Харківського колегіуму працював Григорій Сковорода – видатний діяч XVIII століття, який збагатив філософську думку та художню літературу України.

Основна ідея його творів – знайти гармонійну рівновагу духу у різних обставинах, значущість моральних діянь. Його називали «харківським Діогеном», «українським Сократом», хоча він не був критиком і викривачем суспільного ладу [1, С. 82]. Він просто усвідомлював, що людина не лише соціальна істота, а й «сердечна».

Г. Сковорода був і музикантом – співав, грав на скрипці, флейті, бандурі, гусях. Його пісню «Всякому городу нрав і права» використав Іван Котляревський у п'єсі «Наталка-Полтавка» (*Слухаємо цю пісню у виконанні Ніни Матвієнко і Тараса Компаніченка*). Питаємо в учнів чим відрізняється манера виконання? Пропонуємо заспівати пісню разом з цими виконавцями. *Ведемо аудіо запис.*

Прагнення до суверенного внутрішнього життя, розмова з Богом, Природою – ознака моральнісної позиції Сковороди. Слухаємо вірші Сковороди, адаптовані до сучасної української мови, в аудіозаписі ваших товаришів (**аудіозапис робимо заздалегідь**):

ГЕЙ, ПОЛЯ, ПОЛЯ ЗЕЛЕНІ...

Гей, поля, поля зелені,  
Зелом-квітом оздоблені!  
Гей, долини, і балки, і могили, й пагорки!

Гей ви, вод потоки чисті!  
Береги річок трависті!  
Гей же, кучері які у дібров сих і гайків!

Жайворонок над полями,  
Соловейко над садами,-  
Той під хмарами дзвенить, сей же на гіллі лящить.

А коли зійшла денниця,  
То прокинулася птиця.  
Музика звучить навкруг, у повітрі шум і рух!

Тільки сонце визирає —  
Вівчар вівці виганяє,  
На сопілочку свою котить трелі по гаю.

Пропадайте, думи трудні  
І міста багатолюдні!  
Я й на хлібові сухім житиму в раю таким.

### ВЖЕ ХМАРА ПРОЙШЛА. РАЙДУГА В НЕБІ ГРАЄ...

Вже хмара пройшла. Райдуга в небі грає.  
Нудьга пропливла. Цілий світ любо сяє.  
І весело серцю на сю чисту погоду,  
Коли світу злого стиха лютий подув.  
Звабливий наш світ, та для мене — пучина,  
Пітьма, хмари, лід, повна суму година.  
Проте вже веселка мені ясно заграла,  
І щира голубка мені мир здарувала.  
Печале, прощай! Прощавай, зла утробо!  
Вже кволості край, бо воскрес я із гроба.  
Давидова воле! Для мене кефа, земля ти,  
Веселка і світло, олива, верем'я й життя ти.

Сковорода помер 9 листопада 1794 року в селі Іванівці на Харківщині (нині село Сковородинівка), а на своїй могилі звелів написати : «Світ ловив мене, та не спіймав», залишившись з народом, до якого належав від народження. Це був кінець епохи українського бароко, на зміну якому приходила «шевченківська людина» з гаслом (Борітеся – поборете!) [1, С. 85].

Моральним авторитетом ХІХ століття став Тарас Шевченко. У Києві працюють історик М. Костомаров, етнограф і письменник П. Куліш, у Харкові – письменник і драматург Г. Квітка-Основ'яненко...

Харківський драматург Г. Квітка-Основ'яненко присвячує п'єсу «Сватання на Гончарівці» «обывателям приятного міста Харкова».

Учні дістануть задоволення, прослухавши чудові діалоги драматурга і музику К. Стеценка у запису 1958 р. (Diaspora XX). Ролі виконують відомі українські актори Н. Копержинська, А. Ролик, М. Крамар, А. Сова та ін.

Водевіль, сповнений народного слова, гумору, пісень, опису певних ознак переходу від селянського способу життя до побуту міста, наприклад, тема моди (слова Уляни про платок, який купила: «Великий та модний, з квітами; тепер усюди такі на міщанках», «Тепер вже така мода, що очіпків не носять, і на попадях не побачиш»). Або тема подружнього союзу з кріпаком: «...була казенна, то підеш у підданство, була городянка, та станеш селянкою»), або безоглядної віри в повір'я, «знахурів» і ворожок, які живуть у хатах з «немазаним верхом» [2, С. 392]:

**Одарка.** Нехай віддасть хустку Кандзюбенку, а сам віється з хати і щоб мого двора не знав.

**Скорик** (притопнув ногой). Так цить же кажу – гаварю табе. Зараз кобилою станеш, вот только скажу французское слово.

**Одарка** (испугавшись, зажимает рот). От мені ж лихо! не буду ж, не буду!

І, звичайно, як і потребує водевіль, п'єса наповнена піснями – ліричними і жартівливими, які виконуються соло, дуєтом, хором, – усе це робить виставу святковою і радісною. Якщо вчитель бачить, що в класі або у школі є виконавці для явища третього третьої дії ролей Одарки, Уляни, Тиміша, Скорика, Прокопа, Недоука Стецька, Алексія, то це може стати справжньою посвятою і акторів, і глядачів у тему українського реалістичного театру першої половини ХІХ ст.

**Завдання:** зробіть аудіозапис цієї вистави у виконанні вашого «Шкільного театру при мікрофоні».

#### **Джерела.**

1. Горський Вілен. Філософія в українській культурі. Київ: Центр практичної філософії. 2001. 236 с.
2. Квітка-Основ'яненко Г. Конотопська відьма. Сватання на Гончарівці та інші твори. – Донецьк: БАО. 2008. – 416 с.
3. Сковорода Г. Київ: Наукова думка. 1972. т. 1. 532 с.

**Підрозділ «Мистецькі перлини української півночі». Тема: Присвята Миколі Лукашу.**

Урок – аудіознайомство з корифеєм українського літературного перекладу, поліглотом дивовижного масштабу. Учні і вчитель

вирішують як краще подавати в *аудіозапису* матеріал: пишуть сценарій, проводять кастинг «голосів» ведучих, читців, виконавців певних ролей; визначають звукорежисера, відповідального за музичне оформлення тощо.

Нагадуємо учням, що розділ підручника «Мистецькі подорожі країнами Європи» розпочинається текстом «Ода до радості» Ф. Шіллера в перекладі Миколи Лукаша. Учні цей вірш знають, оскільки його вивчають на уроках зарубіжної літератури в 9-му класі. Через звучання переклад М. Лукаша робить вірш суголосним фонетиці чужої мови й одночасно «вписує» в наш культурний контекст (перекладацька стихія М. Лукаша завжди була художньою єдністю діалогу двох культур).

Зосереджуємо увагу учнів на тому, що «Фауст» Гете, який вони вивчають в 11-му класі в перекладі М. Лукаша, вважають шедевром перекладацької майстерності. Тому можливий і комбінований урок із зарубіжною літературою. (*Слухаємо* аудіозапис уривків з трагедії «Фауст» Гете у перекладі М. Лукаша).

Зацікавити може незвична біографія поета-перекладача.

«Народився Микола Олексійович Лукаш у 1919 році в селі Кролевець Сумської області, не розмовляв до 5 років, але любив роздивлятися книжки і те, що природа дарувала навкруги, — метеликів, птахів. Дитячий гурт малечі не приймав, бо Микола не міг верещати, перегукуватися, сміятися. Несподівано в село прийшли цигани, перетворивши занедбаний пустир на пагорбі на чарівне місто. І циганська дітвора не цуралася Миколки, він зранку біг до них, слухав циганські пісні, багато часу проводив у кузні і так незчувся, як став своїм.

Одного вечора сім'я Лукашів сполошилася – Миколи не було вдома. Мати помчала до циганського табору, а там – порожньо. Всі родичі розшукували навколишніми селами, чи не бачив хтось циганської кибитки, з якої б визирало несподівано білоголове дитинча, але ніхто їх не бачив.

Через два роки у Кролевець примандрувало маленьке русяве циганча, прилинуло до матері і почало... говорити легко й моторно по-циганському.

Дуже швидко Микільцюня (так звала його мати) опанував і рідну мову, а в школі – польську, німецьку, сербську. Вдома, коли зламав ногу і треба було лежати, вивчив французьку (взяв у брата підручник) [1]. А далі – угорську, фінську, англійську, італійську,

іспанську, португальську, данську, чеську, словацьку, болгарську, словенську, білоруську, бенгалі...

Після школи М. Лукаш вступив на історичне відділення історико-філологічного факультету Київського Університету, але й відвідував лекції філологічного відділення, де викладав Агатангел Кримський, який володів 120 мовами світу. Жив у гуртожитку на вулиці Освіти. Під час Другої світової війни пішов добровольцем, хоча йому пропонували за знання мов стати розвідником. Форсував Дніпро. Після війни довчився в Харківському університеті, де потім працював викладачем французької мови, займався перекладами.

Його переклад «Фауста» побачив світ у 1955 р. Тоді ж був зроблений ним і сценічний переклад опери «Фауст» для оперного театру (переклад опер – складне явище, треба розставити голосні і приголосні так, щоб вони були зручні для виконання), що спонукало М. Лукаша до переїзду в Київ (*слухаємо* уривки з опери Гуно «Фауст», запис 1993 року. Диригент – Володимир Кожухар, співають народні артисти України Г. Ципола, А. Солов'яненко, А. Мокренко, А. Кочерга та ін.).

Коли хор імені Григорія Верьовки виїздив на гастролі, М. Лукаш перекладав їм величання – прощання з глядачами завжди мовою тією країни, в якій колектив виступав: французькою, голандською, фінською та ін.

Коли заснувався журнал «Всесвіт», М. Лукаш очолив редакцію. Вийшли переклади українською Р. Бредбері, Ж. Амаду, С. Лема, Ж. Сіменона. Варто згадати блискучий переклад М. Лукаша з Джанні Родарі «Чиполіно» на «Цибуліно».

Принцип Лукаша – перекладати не слова, а образи. Мабуть саме тому його переклад «Декамерона» вважається таким, що докорінно змінив всю літературу, бо потім всі українські письменники почнуть писати інакше.

«Лукаш – це явище надзвичайне, такого геніального перекладача як він важко уявити собі когось другого, він єдиний у нас, це феноменальний перекладач...» [1].

«Щоб передати багатство й мелодійність старої італійської мови, автор з рідкісним художнім тактом знаходить найтонші відтінки, свіжі барви, виявляє нові можливості українського слова» [2, С. 369]. (*Слухаємо* разом передне слово аудіокнижки «Декамерон» Джованні Бокаччо у виконанні Юрія Сушка, а далі самотійно поринаємо у світ перекладу рідною мовою).

Але Микола Лукаш не був би Лукашем, якби і сам не писав вірші.

Завдання. Послухайте один з його віршів, який виконує ваш (ваша) однокласник (однокласниця), або гуртом у запису:

**Оптимістичні куплети для себе**

Нам радощі – сонце, а смуток – п'ятьма...

Веселим не будеш з указки,

Та там, де веселості в серці – катма,

Доволі й веселої маски.

У всякій пригоді героєм тримайсь,

Зав'язуй усі неув'язки!

Для вас я, мадам, – і для вас, і для нас

Не скину веселої маски.

Вперед і вперед несе нас прогрес,

Аж ми випадаєм з коляски,

І хто не убився і встав з-під колес,

Шукає веселої маски.

Як туго із грішми – вмирать не спіши,

Не все ж тобі пиво й ковбаски!

Копійку на хліб, а копійку лиши –

Лиши для веселої маски!

У вирій кудись відлітають літа

І вернуть хіба що до казки...

Вертай – не вертай, в них дорога не та,

Це видно з веселої маски!

Дівчата не люблять – ну що ж, не біда!

Обійдеться циган без паски!

Ті ласки любаски – то все єрунда,

Неварта веселої маски!

Щоб я там журився, щоб я там хандрив,

Щоб плакався після поразки,

Щоб хтось там побачив якийсь там надрив?

Не скину веселої маски!



Як серце десь трішки і трісне з жалю,  
Куплю на базарі замазки,  
Сяк-так зашпакую, сяк-так заліплю, –  
Не скину веселої маски!

Хай крутиться світу чудна карусель,  
Хай коники корчать гримаски,  
Хоч я більше книжник, аніж фарисей –  
Не скину веселої маски!

Якщо подобається, вивчіть ці куплети напам'ять. Вони допоможуть вам поводитись гідно за будь-яких обставин і «у всякій пригоді» триматись героєм.

#### Джерела.

1. Жолдак Богдан. Під зіркою Лукаша. Київ: Дух і літера, 2018. 320 с.
2. Лукаш Микола: Моцарт українського перекладу. Вінниця: Нова книга, 2019. 488 с.

*Підрозділ «У серці України». Урок - вступ до теми «Мистецькі перлини української півночі»*

#### Учитель.

Шановні друзі, допоможіть мені привітати мою (мого) знайому (знайомого). Який варіант привітання найчастіше обираєте ви?

- смс - привітання;
- власний малюнок;
- фотомалюнок на мобільному телефоні;
- пісенне привітання у власному виконанні;
- самостійне написання тексту-поздоровлення тощо.

Обмінюємось думками, не боїмося їх висловлювати. Будьте внутрішньо вільні – тоді ви завжди матимете органічний та індивідуальний вигляд, будете не схожими на інших (*ведемо аудіозапис бесіди*).

**Учитель:** Дякую за бесіду, яка була щира, відверта і плідна. До слова, а завдяки якому засобу ми з вами спілкувались і дізнались про думки один одного? (*відповіді учнів*).

#### Учитель.

Правильно, завдячуючи слову і *голосу*. Читає рядки Тараса Шевченка:

Ну що б, здавалося слова...  
Слова та й голос – більш нічого.  
А серце б'ється – ожива,  
Як їх почує!.. Знать, од бога  
У голос той, і ті слова  
Ідуть між люди!

Це вірш Т. Г. Шевченка про владу голосу звучного, довершеної мови, слова, яке може і має привернути увагу до людини, почути і зрозуміти її. З першого класу ви знайомились з творчістю Кобзаря. Спробуйте пригадати поетичні рядки Тараса Шевченка...

Після відповідей **вчитель** пропонує послухати вірші Тараса Шевченка у виконанні майстрів художнього слова:

1. «За сонцем хмаронька пливе»

(слухаємо два варіанта виконання: Іванна Руденко; Ігор Скараженець).

**Учитель.**

Чи є різниця у виконанні? У чому вона?

2. «Уривки з комедії «Сон»:

– У всякого своя доля (читає Анатолій Паламаренко);

– Летим. Дивлюсь, аж світає. (читає Віктор Добровольський).

**Учитель.**

Ці уривки читав один артист? Скільки голосів ви почули? За якими ознаками ви розрізнили голоси?

3. «Мені однаково» (читає Богдан Ступка).

**Учитель.**

Яку головну ідею Тараса Шевченка доніс до нас виконавець?

А тепер я пропоную послухати вірші Кобзаря у виконанні акторів нашого шкільного театру – ваших однокласників (до уроку робимо аудіозапис):

«Садок вишневий коло хати», пропонуючи юному актору намалювати голосом цей твір;

«Утоптала стежечку», означивши зміну настрою інтонацією;

«І досі сниться», запропонувавши виконавцю обрати монологічне чи діалогічне виконання;

«І широкою долину», визначивши для себе домінанту цього вірша.

**Учитель.**

Ви прослухали вірші у різному виконанні. І кожного разу

Шевченко залишився Шевченком, залишивши атмосферу, що породила кожний вірш, емоційний стан, притаманний автору. Будемо сподіватись, що, коли ви почувете в подальшому житті деякі з цих рядків, ви поринете у приємні спогади, а ваша пам'ять відтворить емоції і переживання, викликані як голосами акторів, так і відгуками на них слухачів. Ви згадаєте себе «тоді – і – там» і перенесете почуття в «тут – і – зараз».

*Підрозділ «Як тебе не любити, Києве мій». Тема: «На театральних підмостках»*

Створюємо документальну радіовиставу-рев'ю «Найстаріші театри Києва». Об'єднуємося в групи (драматургів; режисерів; акторів; звукорежисерів; музичних продюсерів; досліджувачів радіовистав, що увійшли до золотого фонду українського театру), які досліджують історію і персоналії театру, репертуар, архітектурні особливості будівлі тощо.

Протягом радіовистави мають звучати уривки з спектаклів цих театрів.

## ПІДСУМУЄМО

Як бачимо, роль мистецької освіти стрімко зростає. Чим визначається її результативність у віртуальному медіа просторі завдяки впровадженню різних способів художньої комунікації? Якими мають бути критерії?

*Стосовно учнів* як суб'єктів естетико-виховного процесу це критерії

1) аксіологічно-змістовий (когнітивний) (охоплює зміст мистецької інформації, яку учнівська молодь вилучає із віртуального медіа простору; сформованість критичного ставлення до віртуального медіапростору);

2) діяльнісно-операційний (охоплює учнівські уміння здійснювати пошук і опрацьовувати інформацію; здатність ідентифікації себе серед мистецької інформації);

3) комунікативний (охоплює уміння художньої комунікації із застосуванням можливостей віртуального медіапростору; прояви креативності у продукуванні і поширенні мистецьких цінностей ).

*Стосовно вчителів* як суб'єктів освітнього простору це критерії:

1) аксіологічно-змістовий (когнітивний) (охоплює зміст мистецької інформації, яка цікавить учителя у віртуальному медіа просторі; обізнаність учителя стосовно мистецької інформації, яка цікавить учнів у віртуальному медіапросторі);

2) діяльнісно-операційний (охоплює володіння техніками застосування інформації з віртуального медіа простору для навчання мистецтва та естетичного виховання учнів);

3) комунікативний (охоплює уміння вчителя організувати художню комунікацію із використанням можливостей віртуального медіа простору на уроках мистецтва та в позаурочній діяльності).

Постійно тримати у фокусі уваги ці орієнтири, на переконання авторського колективу посібника, допоможе вчителю здійснювати моніторинг досягнень учнівства і своїх власних.

## **ВИРОБНИЧО-ПРАКТИЧНА ПРОДУКЦІЯ**

Комаровська Оксана Анатоліївна,  
Власова Валерія Гаврилівна,  
Миропольська Наталія Євгенівна,  
Ничкало Світлана Андріївна,  
Руденко Іраїда Володимирівна

### **ХУДОЖНЯ КОМУНІКАЦІЯ У ВІРТУАЛЬНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ: ЗМІСТ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ**

#### **Методичний посібник**

Комп'ютерна верстка – Комаровська О. А.  
На обкладинці: твори ліцеїстів  
Херсонського Таврійського ліцею Херсонської міської ради

**ISBN 978-617-8011-95-6**

**DOI <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-95-6-2024-108>**

#### **В авторській редакції**

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.  
Друк цифровий.  
Гарнітура Times New Roman  
Умови, друк. Арк 6,28,  
Обл. вид. арк. 5,0  
Наклад 100 прим.  
Зам. № 012/12/24

#### **ВИДАВНИЦТВО**

**«НАІР»**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,  
Тел. (050)433-67-93  
e-mail: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи  
№ 4191 від 12.11.2011 р.

